UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Bc. Lenka Jůnová

Český ráj v perspektivě antropologie krajiny: Proces konstruování nacionální krajiny na příkladu Českého ráje

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr.Karolína Pauknerová, PhD.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného, nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. května 2012 Bc. Lenka Jůnová

Děkuji tímto Mgr. et Mgr. Karolíně Pauknerové, PhD. za cenné rady a připomínky. Nemenší dík patří také PhDr. Lucii Storchové, Ph.D. a Dr. phil. Pavlu Himlovi za podnětné poznámky. Děkuji též spolužákům za jejich připomínky k práci.

Za pomoc při zpracování této práce též děkuji pracovníkům Muzea Českého ráje v Turnově a knihovnicím z Knihovny Antonína Marka v Turnově.

Poděkování patří i mé rodině a mému partnerovi za podporu, kterou mi poskytovali při psaní této práce.

OBSAH

ABSTRAKT

1 ÚVOD 7

2 TEORETICKÁ ČÁST 9

2.1 TEORIE 9
2.2 EPISTEMOLOGICKO-METODOLOGICKÉ UKOTVENÍ 12
2.3 DOSAVADNÍ BADATELSKÁ TRADICE O ČESKÉM RÁJI 14

3 PROCES VZNIKU KRAJINY NAZVANÉ ČESKÝ RÁJ 16

3.1 OBDOBÍ HLEDÁNÍ 16
3.1.1 Romantismus v krajině. Romantismus a nacionalismus. 16
3.1.2 Turistika a národní uvědomění 19
3.1.3 Pluralita českých rájů 20
3.2 OBDOBÍ LOKALIZACE 22
3.2.1 První výskyt názvu „Český ráj“ v souvislosti s turnovskou krajinou 22
3.2.2 Český ráj jako biblický ráj 23
3.2.3 Lázně Sedmihorky 24
3.2.4 Z českého/Českého ráje 26
3.2.5 Václav Kudrnáč a Hlasy a Listy Pojizerské 29
3.2.6 Výskyt „českého ráje“ v Pojizerských listech 1886-1892 (v období lokalizace). Situace a kontexty. 31
3.2.7 Klub českých turistů v Turnově 33
3.3 OBDOBÍ UPEVŇOVÁNÍ 35
3.3.1 Kopanina 36
3.3.2 Ještěd 42
3.3.3 Spiritismus 45
3.3.4 Mácha na Valdštejně 46
3.3.5 Hrubá Skála a Rukopis Královédvorský 48
3.3.5.1 Obraz „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou“ 50
3.3.5.2 Výlety na Hrubou Skálu 51
3.3.5.3 Problémy s turistickým značením a pohybem po Hruboskalském lese. 51
3.3.6 Kalich 53
3.3.7 Riegrova stezka 57
3.3.8 Riegrova mohyla 59
3.3.9 Trosky 63
3.3.9.1 Legendy vážící se k Troskám 63
3.3.9.2 Zobrazování Trosek 65
3.3.9.3 Obraz Trosek v regionální literatuře 66
3.3.10 Přijetí Českého ráje okolním světem 67

4 ZÁVĚR 70

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY 74
PŘÍLOHY 78

Abstrakt

Práce pojednává o způsobu, jakým byla krajina nazvaná Český ráj nacionalizována. Nejprve se krátce zabývá tím, že původní Český ráj – Paradies von Böhmen se nacházel na Litoměřicku, na území obývaném převážně Němci. V nacionálně vypjaté situaci v druhé polovině 19. století bylo nutné přesunout tento Český ráj do ryze české oblasti. Práce sleduje, jak se nová oblast hledala a co byly hlavní faktory pro lokalizaci nového Českého ráje do oblasti okolo Turnova. Hlavní těžiště práce je však ve sledování toho, jakým způsobem se naplňovala koncepce nacionální krajiny nazvané Český ráj. Sleduje, jak se zacházelo s krajinou, aby se v ní materializovaly nacionální ideje. Pozadí práce tvoří takový přístup ke krajině, který v ní vidí dva pohyby. Jeden pohyb v krajině je takový, kdy člověk působí na krajinu, v případě Českého ráje krajinu nacionalizuje, a druhý pohyb je opačný, kdy krajina působí na člověka. Práce je zaměřena zejména na období od 80. let 19. století do období krátce před první světovou válkou.

Abstract

The thesis discusses how a landscape called the Czech Paradise was nationalized. It primarily shortly deals with the fact, that original Czech Paradise was situated in the area around Litoměřice, which was inhabited mainly by Germans. In the nationally explosive situation in the second half of the 19th century, it became necessary to relocate the Czech Paradise to a purely Czech area. The thesis follows the process of seeking and argues what the main factors for the localization of the new Czech Paradise into the area around Turnov were. The main focus of the thesis lies in following the process of performing concept of the national landscape called Czech Paradise. It is focused, how the landscape was manipulated so that national ideas were materialized. The background of the thesis is the attitude to a landscape, which identifies two movements in a landscape. In the first movement humans are acting on a landscape, in the case of the Czech Paradise a human is nationalizing the landscape and the other movement –is reverse, when a landscape is acting on a human. The thesis is mainly focused on the period from the 1880s to the era shortly before the First World War.

Klíčová slova

Nacionalismus, národ, krajina, konstruktivismus, Český ráj

Key terms

Nationalism, nation, landscape, constructivism, Czech Paradise

1 Úvod

Český ráj je dnes turisticky velice atraktivní oblast České republiky. V porovnání s jinými turistickými lokalitami je neustále na vrcholu žebříčku návštěvnosti. Hlavním argumentem marketingové strategie různých institucí je to, že Český ráj je krajina, kde se na poměrně malém území kumuluje velké množství historických památek, krásných krajinných útvarů a mnoho jiných, k návštěvě vybízejících půvabných nebo zábavních míst. Vždyť proto se také tato krajina nazývá „Českým rájem"! Za zmínku stojí i to, že Český ráj byl v roce 1955 vyhlášen jako první Chráněná krajinná oblast na našem území.

Za nevinnou krásou kraje však stojí daleko prozaičtější skutečnost. Krásy krajiny se dnes využívá jako marketingového tahu pro přilákání turistů. Téměř na všechny památky je třeba zaplatit vstup, dokonce do Prachovských skal se platí vstupné. Cokoliv v krajině děláte, neobejde se bez poplatků. Poblíž krajinně zajímavých útvarů či historicky hodnotných pamětihodností vznikají areály zábavy, například Šťastná země poblíž Radvánovic, což je placený park plný prolejzaček, nebo lanové centrum ve stromech a kolem mostu na zámku Hrubá skála či aqua zorbing na řece Jizeře. Krajina Českého ráje je v turistické sezóně jedním velkým zábavním parkem. Domnívám se, že je možné tuto skutečnost vystihnout tezí, že krajina Českého ráje je dnes komercializovaná.

Tak, jako je dnes krajina Českého ráje komercionalizovaná, tak podobně byla stejná krajina zhruba od 70. let 19. století „nacionalizovaná". Domnívám se, že regionální vlastenci zacházeli s krajinou Českého ráje s cílem naplňování svých nacionálních ideálů, tedy, že, za vznikem Českého ráje stojí motiv materializace národní ideje a že Český ráj pak vznikl jako produkt českých vlastenců, kteří do krajiny vnášeli nacionální významy. Tvrdili, že zdejší krajina je dějištěm hrdinných událostí z dějin českého národa, a proto ji po právu náleží název „Český ráj". V mém diplomním projektu budu zejména sledovat proces naplňování konceptu nacionalizované krajiny ze vzniku krajiny nazvané „Český ráj".

Proces vzniku Českého ráje jsem rozdělila na tři období. První období nazývám *obdobím hledání* a ohraničuji ho dobou od 60. let do roku 1886. V tomto období je na území Čech vnímáno více „českých rájů".[1] Mezi těmito adepty se již vyskytuje i současný

[1] Velké počáteční písmeno v „Českém ráji" uvádím pouze v případě, že se již jedná o ukotvené a obecně přijaté označení turnovské krajiny tímto názvem. Malé počáteční písmeno používám k označení konkurenčních českých rájů a v názvu knihy „Z českého ráje" Václava Durycha. Jak později ukáži, není zcela jasné, zda Durych zamýšlel použití „českého ráje" jako geografického označení turnovské krajiny. Pro první roky existence českého ráje též většinou uvádím malé počáteční písmeno, neboť v této době nepanoval obecný konsenzus k označení této geografické lokality právě tímto názvem.

Český ráj. Jako období *lokalizace* nazývám dobu od roku 1886 do roku 1892. V roce 1886 byly vydány cestopisné črty Václava Durycha nazvané *V českém ráji*, proto do tohoto roku většina badatelů umisťuje i „symbolický" vznik Českého ráje.[2] Já bych byla opatrnější, proto za vznik Českého ráje považuji časové rozpětí od roku 1886, kdy byly vydány již zmíněné cestopisné črty s názvem *V českém ráji*, do roku 1892, kdy vznikl odbor Klubu českých turistů v Turnově, který již se samozřejmostí operuje s pojmem „Český ráj", a kdy se tento název již poměrně běžně vyskytuje i v místním tisku – v *Listech a Hlasech Pojizerských*. Třetí období nazývám *obdobím upevňování* a ohraničuji ho lety 1912–1913. V letech krátce před vypuknutím 1. světové války totiž zřetelně identifikujeme krajinu kolem Turnovska jako nacionalizovaný Český ráj. Zároveň pod vlivem války utichla nejen činnost Klubu českých turistů a ostatních institucí a jednotlivců, kteří se zasluhovali o vznik Českého ráje, ale i zájem o krajinu obecně. Vznikem samostatné Československé republiky se v podstatě naplnila nejzazší idea, která stála za vznikem Českého ráje, a proto Český ráj, který je tvořen po válce, má již jiný charakter.

S každým mnou určeným období se pojí specifické badatelské otázky. Vůbec prvními otázkami bude, proč bylo potřeba ráje, proč se hledal, co znamenala koncepce ráje ve vztahu k národu a co měl ráj znamenat pro vznikající národ. K prvnímu období se dále váže otázka, jaké byly konkurenční lokality a proč bylo za Český ráj vybráno území kolem Turnova. V jakém vztahu byl koncept Českého ráje ke konkrétní krajině (dnešní oblast Českého ráje)? Čím byla tato krajina specifická ve vztahu k ostatním krajinným „adeptům", že byl Český ráj nakonec umístěn právě sem?

Zásadní badatelská otázka pro období lokalizace je, „na jakých místech dokumentů a v jakém kontextu se v těchto letech vyskytuje název „český ráj" či „Český ráj"? Co bylo tou událostí, která rozhodla o tom, že se bude pro tuto oblast nadále používat název Český ráj?

Třetí období, období upevňování, je pro mě badatelsky nejvýznamnější, neboť právě v něm jde o naplňování konceptu národní krajiny. Bude mě zajímat to, jakým způsobem a pomocí jakých aktů se vytyčovaly hranice Českého ráje a do jaké míry nalezly tyto hranice oporu v krajině samé a kdy šlo o hranice ustavené z důvodů jiných než krajinných.

---

[2] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 10. ISBN 80-86527-19-0.
ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č. 5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.

Nicméně tou nejzásadnější otázkou, která se line celým třetím obdobím a jejíž zodpovězení je v podstatě tělem této práce, je to, jakým způsobem se krajina nacionalizuje. Pokusím se zjistit, jaké krajinné dominanty byly vytyčeny a z jakého důvodu se jednalo právě o tyto prvky.

2 Teoretická část

2.1 Teorie

Krajina se v současné době ve společenských vědách stala poměrně frekventovaným tématem. Čím více se krajina tematizuje, tím více teoretických přístupů k ní vzniká. Ve svém bádání chápu krajinu jako určitý dvojsměrný pohyb.

Jeden z pohybů je ten, kdy člověk na krajinu působí. V tomto pohybu člověk krajinu přetváří, osmysluje a interpretuje. V případě mého výzkumu pak člověk krajinu nacionalizuje. Tento pohyb v krajině je možné nazvat konstruktivistickým. Krajina má jen ty významy, které jí člověk přisoudí. S jistou opatrností lze tento pohyb vyjádřit tak, že „krajina je pasivní“. Sama není nositelkou žádného významu, získává jen ty významy, které jí společnost i jednotlivci vtisknou. Takový přístup ke krajině znamená, že je v podstatě nerelevantní, jaká krajina je. Pro vznik Českého ráje tento přístup především znamená, že nebylo podstatné, že místní krajina byla „esteticky krásnější“, než ostatní krajiny. Pokud tedy byla estetická hodnota dané krajiny spíše nerelevantní, stál za vznikem Českého ráje zřejmě jiný motiv. Předmětem bádání v tomto druhu pohybu pak není krajina jako primárně materiální prostředí, ale jako způsob porozumění danému území.

Druhý pohyb v krajině funguje opačně. V tomto druhu pohybu působí krajina na člověka. Krajina ovlivňuje jeho vnímání a vybízí k určitému typu jednání. Takovou krajinu je pak možné fenomenologicky číst. Opět s krajní opatrností tuto krajinu můžeme označit jako „aktivní“. Krajina, která je fenomenologicky „aktivnější“, se pak může vzpouzet tomu pohybu, kdy se člověk snaží krajinu přetvořit či interpretovat. Taková krajina je sama aktérem dějinných událostí.

Můj badatelský přístup je určitým experimentem. V zásadě nahlížím krajinu podle prvního přístupu, tedy chápu krajinu Českého ráje jako konstrukt. Podle tohoto nahlížení je pak krajina Českého ráje produktem regionálních vlastenců, kteří ji naplňovali nacionálními významy. Předmětem mého výzkumu je pak to, jakým způsobem byla

naplňována koncepce nacionální krajiny v případě Českého ráje. Budu zejména sledovat, jak byla určitá místa v krajině využívána, aby „materializovala“, „zhmotňovala“ či „převyprávěla “hrdinný příběh českých dějin podle výkladu Hájkovy kroniky a Palackého pojetí českých dějin.

Nicolás Ortega Cantero nahlížel ve své práci *Landscape and identity. the vision of castile as a national landscape (1876–1936)*[3] kastilskou krajinu jako národní krajinu: „Krajiny jsou často chápány jako významové reprezentace historických a národních charakteristik jim příslušných společností. Z některých z nich se stal symbol samotných dějin a společné entity. Obecně jsou vnímány a hodnoceny jako nacionální krajiny, tj. krajiny, kterým je přičítána schopnost zkondenzovat, vyjádřit a symbolizovat klíče k odpovídající národní identitě. Proto tedy nabízejí všeobecně přijatou symbolickou reprezentaci historicky významných událostí a identity těch společenských skupin, které jsou s nimi ve vzájemném vztahu“.[4]

Tímto textem se ve své práci inspiruji a mým záměrem je ukázat, že tak jak se pro Španěly stala kastilská krajina národní krajinou, tak se Český ráj měl stát národní krajinou Čechům.

Na příkladě Českého ráje hodlám ukázat, že krajina hrála důležitou roli při etablování národa. Podle Jamese a Nancy Duncanových je totiž „krajina sociálně a politicky důležitý významový systém. Krajiny mohou být čteny podobně jako text a též jako kulturní krajiny.“[5] I v případě Českého ráje je možné na krajinu pohlížet jako na text. Český ráj byl „vykonstruován“ tak, aby v podstatě návštěvníkovi vyprávěl o udatnosti, hrdinství a odvaze českého ducha. Dále též „Krajiny mohou být chápány jako texty, které jsou transformovanými ideologiemi do konkrétní podoby. Jedná se o zásadní způsob, jakým se

[3] CANTERO, Nicolás, Ortega. Landscape And Identity: The vision of castile as a national landscape (1876–1936). *Boletin de la A.G.E.*2009, č. 51 s. 379 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0212-9426. Dostupné také z: http://age.ieg.csic.es/boletin/51/17-ORTEGA.pdf.

[4] „Landscapes have often been uderstood as significant representations of the historical and national characteristic of their corresponding societies. Some of them have come to be converted into symbols of history itself and the collective entity. They are perceived and evaluated collectively as national landscapes, that is to say landscapes to which are attributed the quality of condensing, expressing and symbolizing the keys to the corresponding national identity. They thus offer a symbolic representation, collectively recognized, of the values of the history and the identity of the human groups that are related to them.“ Tamt., s. 379.
Všechny anglické texty přeložila autorka této práce.

[5] „Landscape is signifying system of great social and political importance. Landscape can be read as a text and as a cultural landscape.“ DUNCAN, James a DUNCAN Nancy. (Re)reading the landscape. *Enviroment and Planning D: Society and Space*. 1988, č. 6, s. 117–126. ISSN 0263-7758.

ideologie naturalizují.“[6] V případě Českého ráje tato teze znamená, že krajina Českého ráje je naturalizovaný (materializovaný) nacionalismus.

Dalším významným teoretikem krajiny je Denis Cosgrove, jehož hlavní teze spočívá v tom, že: „Idea krajiny představuje způsob vidění světa – způsob, kterým někteří Evropané vyjadřují sobě a druhým svět okolo sebe a své vztahy s ním a skrze nějž vysvětlují sociální vztahy. Krajina je způsob vidění, který má svoji vlastní historii…“[7] Jde o takový přístup ke krajině, který ji vnímá jako způsob vidění nejen nás samých, ale i světa, který nás obklopuje. Jakým způsobem vidíme a utváříme krajinu, identifikujeme sami sebe a zároveň na základě této identifikace komunikujeme s ostatními společnostmi. I podle Milana Svobody byl „Český ráj“ důležitým sebeidentifikačním činitelem české společnosti 19. století.[8] Bohužel tuto tezi ve své stati již dále nerozvíjí. Pokus o rozvinutí této myšlenky je dalším cílem této práce.

Dále se domnívám, že ač je pojem „fenomenologie krajiny“ pojmem mladým a pro mé výzkumné období nerelevantním, tak regionální buditelé, kteří stáli za vznikem Českého ráje, s fenomenologií krajiny pracovali. Vlastenecké básně a buditelské texty v tomto období jsou plné slovních obratů, které zacházejí s krajinou tak, jakoby sama povzbuzovala český národ k seberealizaci. Je však zcela nereálné odkrýt, zda jsou tato místa důkazem krajinného působení samého, nebo, zda-li vlastenečtí konstruktéři krajiny používali těchto slovních forem pro pouhé povzbuzení národního uvědomění. Dávám si za cíl poukázat na ta místa, kde tito krajinní konstruktéři využívali ve svém buditelském záměru fenomenologie krajiny. Dále pak ukáži to, jaké krajinné útvary se váží ke konkrétním nacionálním legendám a jak spolu tyto tři roviny komunikují.

[6] „ Landscapes can be seen as texts which are transformations of ideologies into a concrete form. This is an important way in which ideologies become naturalized“. Tamt. , s. 117.

[7] „The landscape idea represents a way of seeing – a way in which some Europeans have represented to themselves and to others the world about them and their relationships with it,and through which they have commented on social relations. Landscape is a way of seeing, that has its own history…“ COSGROVE, Denis, E. *Social formation and symbolic landscape*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1998, p. 1. [cit. 2012-04-16]. ISBN 0-299-15514-5. Dostupné také z: http://books.google.cz/books?id=NrD2-nJ52aYC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

[8] SVOBODA, Milan. Českým rájem v létě 1846. *Od Ještěda k Troskám*, 2000, č. 5+6, s. 133. ISSN 1214-1798.

2.2 Epistemologicko-metodologické ukotvení

Epistemologickým pozadím mé práce je konstruktivismus. Podle Bergera a Luckmanna[9] je realita „vyjádřena sociálně“ a je třeba „analyzovat procesy, jak k tomu dochází“,[10] přičemž „realita má svůj původ v myšlenkách a činnostech lidí a je právě těmito myšlenkami a činnostmi jako reálná udržována“.[11] Realita není tedy podle Bergera a Luckmanna nezávisle existující entita, ale naopak je sociálně konstruovaná.

Český ráj nahlížím a analyzuji ve své práci jako sociální konstrukt, který byl regionálními vlastenci vytvořen s cílem nacionální agitace. Předmětem mého zkoumání je sledovat to, jakým způsobem byl tento konstrukt vytvářen, neboli, jakým způsobem byl naplňován koncept krajiny nazvané „Český ráj“.

K tomuto problému přistoupím pomocí diskurzivní analýzy. Diskurz je pojem pocházející zejména z prací Michela Foucalta a od 60. let 20. století získal vícero obsahů. Podle Philipse a Jorgensenové[12] je diskurz „specifický způsob mluvení a rozumění světu“.[13] Český zástupce diskurzivní analýzy Jiří Holomáč mluví o diskurzu jako „o užívání jazyka, eventuálně dalších znakových systémů členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou. Jde tedy o určitou významovou reprezentaci světa, která je vyjednávána v sociální interakci a řízena svými specifickými pravidly“.[14] Hranice diskurzu jsou v mém případě vymezeny tematickým zaměřením mého výzkumu. Diskurzivní analýza se tak zaměřuje na jazyk a jeho vztah ke světu, přičemž jde o identifikaci činitelů, které se skrývají za daty.

Konkrétně v mém diplomním projektu vypadá tento přístup následovně: Za prvé: Zaměřila jsem se na to, jak se v konkrétních dokumentech, zejména v *Hlasech a Listech Pojizerských* a v průvodcích, hovoří o krajině Českého ráje, a jak je v těchto textech postupně přetvářeno její chápání.[15] Šlo zejména o analýzu toho, jak se o místní krajině hovoří. Za druhé: V dokumentech jsem hledala události a akty, které vedly k naplňování

[9] BERGER, Peter a LUCKMANN Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
[10] Tamt. s. 9.
[11] Tamt. s 25.
[12] VAŠÁT, Petr. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWEBZIN*, 2008, č. 2–3 [cit. 2012-04-16]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konst.
[13] Tamt.
[14] Tamt.
[15] *Hlasy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému.* Turnov: Gustav Lamboy, 1886–1948. *Listy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1886–1948.

konceptu Českého ráje. Dále jsem analyzovala, jak se o těchto událostech a aktech hovořilo. Za třetí: Analyzovala jsem legendy s nacionální tématikou vážící se ke krajinnému konstruktu Českého ráje. Za čtvrté: Analyzovala jsem první a druhé vydání cestopisné knihy Václava Durycha *Z českého ráje*, které jsou jedněmi z prvních zásadních dokumentů vážících se ke vzniku krajinného konstruktu Český ráj.[16] Za páté: Okrajově jsem analyzovala regionální nacionální básně vážící se k tématu krajiny.

Druhou metodou, kterou jsem v mém diplomním projektu použila a díky níž je určitým experimentem, je fenomenologická analýza krajiny. Fenomenologickou analýzou místa, které nás obklopuje, se zabýval již Christian Norbert-Schultz.[17] Krajina, resp. místo, není abstraktní pojem, ale jde o „totalitu". Místo je proto kvalitativním celostním jevem, který nemůžeme redukovat na žádnou z jeho vlastností. Ve své celistvosti je takto pochopené místo nepopsatelné v rámci vědeckého jazyka a jeho analytických pojmů. Věda totiž nutně abstrahuje od danosti přirozeného světa, aby mohla formulovat objektivní výroky. Fenomenologie je metoda, která umožňuje pojmově uchopit přirozený svět s jeho vlastními významy.

V současné době se fenomenologií krajiny zabývá Christopher Tilley.[18] Klíčovou otázkou u Tilleyho je „způsob zakoušení a rozumění světu u jedinců, populací a kultur". Zásadním pojmem u něj je místo (place), jako pro člověka známý bod v krajině. Tato znalost je založena na zkušenosti s daným místem, a to zkušenosti v nejširším slova smyslu, a na událostech, které se zde odehrály. Zkrátka na aktech, ať již fyzických či mentálních, na jejichž základě je místo „osmysleno" a s nimiž bude jedincem či společenstvím nadále spojováno. V tomto procesu nehraje místo pasivní roli, ale vybízí ke konkrétním aktům, má v sobě inherentní potenciál, který člověkem může a nemusí být využit. Tilley zdůrazňuje, že pro pochopení míst je třeba fyzické zakoušení konkrétní přírody, tedy „zúčastněné pozorování".[19]

Experiment mého diplomního projektu spočívá v tom, že souběžně s diskurzivní analýzou textů, v jehož epistemologickém základě spočívá představa vnější reality jako sociálního konstruktu, budu v dokumentech sledovat i to, zda-li se krajina sama nějak projevuje. Pokud bych krajinu nahlížela pouze jako sociální produkt (konstrukt), pak bych

[16] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. 320 s. a DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. 171 s.
[17] NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.
[18] TILLEY, Christopher. *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. 1st pub Oxford: Berg, 1994. 221s. ISBN 1-85973-076-0.
[19] Tamt. s. 10.

nevytvořila prostor, ve kterém by se krajina sama mohla projevit, pokud se ovšem sama nějak projevuje. Jistě by bylo mnohem snazší odmítnout fenomenologii krajiny a práci pojmout čistě konstruktivisticky s tím, že by pak měla jednotící formu. Já však připouštím možnost, že krajina sama produkuje nějaký význam, a pokouším se tento moment uchopit. Je mi zřejmé, že se tímto momentem pouštím na poněkud „tenký led". Je možné připustit, že krajina sama působí, a tak se její působnost stává činitelem toku dějin? Jestli se tedy něco takového děje, lze to vůbec postihnout a podložit? V případě historického výzkumu je tento přístup snad ještě odvážnější. Je těžké postihnou fenomenologii současné krajiny, a ještě obtížnější je můj záměr o zachycení působnosti historické, dnes již neexistující krajiny. K současné krajině mohu alespoň přistupovat „přímo", tedy mohu mít s ní fyzický kontakt, ale k historické krajině vede cesta pouze skrze historické dokumenty, tedy zprostředkovaně a jistě zkresleně. Navíc ke krajině, ani současné ani historické, nikdy nepřistupuji nezaujatě, ale vždy se souborem určitých sociální, mravních, politických a jiných hodnot a s jistým přesvědčením o světě kolem sebe. Takový přístup ke krajině v sobě jistě nese mnoho úskalí, nicméně domnívám se že, pokud tato úskalí budu mít stále na mysli, je možné, že by se mohla sama působnost krajiny ukázat nezkreslena badatelskými předsudky. Moment experimentu leží spíše na okraji zájmu mého projektu. Hlavní těžiště projektu spočívá ve sledování procesu krajinného konstruktu Českého ráje.

2.3 Dosavadní badatelská tradice o Českém ráji

Ve starších publikacích, které se věnují Českému ráji, většinou nenajdeme kapitolu, která by se věnovala historii vzniku jeho názvu. Pokud se někde o počátcích vzniku a názvu Český ráj píše, je to většinou v souvislosti se sedmihorskými lázněmi. Podle této tradice vymysleli a rozšiřovali název Český ráj lázeňští hosté, kteří se sem jezdili rekreovat. Mezi nimi byl i Jan Neruda a Karolina Světlá. Tento názor v současné době již uchovává malé procento badatelů, nicméně tato teorie vzniku Českého ráje přetrvává v pracích například Jany Scheybalové.[20]

V 70. letech 20. století proběhla akademická diskuze o Českém ráji, která však nepřinesla k tématu sledovanému v této práci žádné nové poznatky. Nové bádání zahájil až Bohdan Zilynskyj a své poznatky uveřejnil v časopise *Dějiny a současnost* v článku o

[20] SCHEYBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. 154 s. ISBN 978-80-903033-8-6.

genezi názvu Českého ráje.[21] Uvedl překvapivou tezi, že Českým rájem byl původně Paradies von Böhmen na Litoměřicku a že současný Český ráj vznikl jako reakce na tento německý „Český ráj“. Bohdan Zilynskyj pracuje se širší koncepcí historického vývoje českých zemí, což mu umožňuje vidět Český ráj jako důsledek národnostního snažení. Podle něj totiž nemohli čeští vlastenci snést, aby geografický název s tak závažným významem patřil Němcům a vztahoval se na území obývané převážně Němci. Na základě toho se pak čeští vlastenci snažili o přesun Českého ráje do ryze českého regionu. Tento názor je v současných publikacích rozšiřován. Stejné stanovisko zastává i Karel Čermák ve svých knihách.[22]

V Českém ráji jsou v současné době vydávány dva vlastivědné sborníky obsahující historické články a studie. Jsou jimi *Z Českého ráje a Podkrkonoší*[23] a *Od Ještěda k Troskám,*[24] který má tradici od roku 1922, kdy byl jeho častým přispěvovatelem J. V. Šimák. Tyto sborníky jsou často zdrojem kvalitních informací vztahujících se k regionu. Nalezneme v nich i vědecké příspěvky o Českém ráji, nicméně nevyskytuje se v nich studie, která by byla věnována genezi Českého ráje.

Ve své práci navazuji na Bohdana Zilynského, který ukázal, že projekt Českého ráje měl ve své podstatě nacionální cíl. Svoji studii zakončuje v momentě, kdy je možné konstatovat definitivní přesun Českého ráje na Turnovsko. Za tento okamžik považuje Bohdan Zilynskyj rok 1909, kdy tento název přijímá i Josef Pekař ve své *Knize o Kosti*. Zilynského článek sice hovoří o vzniku Českého ráje, nicméně nezabývá se tím, jak byla tato krajina následně vytvářena. Neexistenci studie zabývající se naplňováním konceptu krajiny nazvané jako Český ráj má částečně doplnit tato diplomní práce.

Většina publikací, které se věnují krajině Českého ráje, se zabývá jeho přírodními památkami a historickými zajímavostmi, zejména hrady, zámky, městy atd., což je samozřejmě dáno jejich propagačním charakterem. Jakýchkoliv jiných přístupů ke krajině Českého ráje je poskrovnu. Jiří Waldhauser například přistupuje k Českému ráji jako

[21] ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z:http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.

[22] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, 239 s. ISBN 80-86527-19-0.

[23] *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1988–. ISSN 1211- 975X.

[24] *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník českého severu*. Turnov: Učitelské jednoty v Turnově a v Čes. Dubě, 1922–1938.
Od Ještěda k Troskám: Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí: Českodubsko, Mnichovohradišťsko,Sobotecko, Turnovsko a Železnobrodsko. Turnov: Nadace Fond Českého ráje, 1994–. ISSN 1214-1798.

k archeologické lokalitě.[25] Výstupy jeho výzkumů jsou pozoruhodné, týkají se však jiného období, než na jaké je zacílena má práce.

V českém akademickém prostředí celkově existuje malé množství prací, které by tematizovaly roli krajiny v sociálních procesech, není tedy divu, že zatím nevznikla žádná, která by se pokusila tematizovat Český ráj z hlediska antropologie krajiny. Má práce je pokusem o vyplnění této mezery.

3 Proces vzniku krajiny nazvané Český ráj

3.1 Období Hledání

Pro hlubší pochopení problematiky vzniku Českého ráje je třeba vrátit se až do období romantismu. Jedním z jeho rysů je totiž obrat ke krajině. Ta se stala zdrojem kontemplace a poznání a v českých zemích byla dokonce přirovnávána k pozemskému ráji. Romantický zájem o krajinu se kromě toho, že se krajina stala oblíbeným tématem malířů a spisovatelů, projevil též cestováním. Nejprve začaly cestovat a krajinu navštěvovat elity, později začínají turistiku provozovat široké vrstvy obyvatel. Turistika od svého samého počátku měla svým zaměřením a formou přispět k národnímu uvědomění. Turisté měli poznávat krásy české země, čímž v nich mělo sílit vlastenectví a národní hrdost. Pak není překvapující, když v této situaci začali čeští vlastenci ostře nesouhlasit s tím, že se okolí Litoměřicka, které bylo obýváno téměř výhradně Němci, nazývalo Českým rájem – Paradies von Böhmen. Objevilo se několik návrhů, kam umístit nový ryze český „Český ráj“.

3.1.1 Romantismus v krajině. Romantismus a nacionalismus.

Ač se původ Českého ráje klade zhruba do 80. let 19. století, abychom porozuměli problematice daného tématu, je třeba vrátit se nejméně do 30. let 19. století, do období romantismu. Někteří autoři totiž uvádějí, že právě romantismus byl příčinou zájmu o

[25] WALDHAUSER, Jiří a DAVID, Václav. *Český ráj očima archeologie*: *300 tajemných míst a jejich příběhy*. Liberec: Knihy 555, 2006. 215 s.ISBN 80-86660-15-X.

krajinu.[26] Výtvarníci a literáti propagovali ve svých dílech tajuplná místa, zříceniny, opuštěné hrady či neobvyklé přírodní scenérie, tedy místa, která v umělcích vyvolají inspiraci a v lidských duších citové pohnutí, což bylo cílem romantických umělců, zejména básníků. Karel Čermák dokonce tvrdí, že romantismus se svým zájmem o tajuplnou krajinu přinesl zrod turistiky. Nicméně v zápětí připojuje, že taková forma turistiky byla pouze příležitostná a neorganizovaná, a proto je třeba zacházet s touto tezí obezřetně. Jisté informace nám mohou přinést tzv. pamětní knihy, které bylo zvykem umísťovat na památných místech. Uveďme příklad z Českého ráje – pamětní kniha se nacházela i na maloskalském Vranově a k roku 1854 v ní můžeme nalézt zápis herců z Tylovy divadelní skupiny.[27]

Romantismus je některými autory považován za zdroj nacionalismu. Například podle Ernesta Gellnera je nacionalismus jev, který se plně rozvinul v 19. století a jehož zdroj můžeme hledat ve třech momentech. Kromě šíření vzdělanosti, kdy začal klíčovou roli hrát jazyk, a nástupu průmyslové revoluce, během které se lidé ocitli v existenční nejistotě, a pokud byl vykořisťovatel jiné národnosti, popouzelo to utlačované k projevům nacionalismu, je třeba hledat počátky nacionalismu i v kulturní proměně první poloviny 19. století, kdy bylo osvícenství nahrazeno romantismem.[28]

Podle analýzy nacionalismu, kterou provedl Miroslav Hroch,[29] můžeme v národním hnutí identifikovat tři fáze. Fáze A byla podle něj obdobím učeneckého zájmu, kdy se jazyk etnické skupiny, její minulost, kultura, životní způsob, ale někdy také osobitosti teritoria, které obývala, stávaly předmětem osvíceneckého vědeckého studia. Tento zájem byl motivován osvíceneckou touhou po poznání, ale také (a snad většinou) osvíceneckým patriotismem, láskou k vlasti a etnické skupině, která ji obývala. Fáze B byla obdobím národní agitace, kdy se skupina vlastenců (obvykle z řad vzdělanců) snažila přesvědčit příslušníky své nevládnoucí etnické skupiny, že jsou příslušníky národa, jenž má svou hodnotu a právo na stejné atributy jako národy již existující. Uvnitř této fáze B také můžeme rozlišit dvě podfáze. Prvou, kdy sice vlastenci agitovali, ale neprobudili nijak výrazný zájem mezi těmi, k nimž se obraceli, a druhou, kdy již je možno zaznamenat sílící

[26] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, 239 s. ISBN 80-86527-19-0.
[27] Tamt. s. 4.
[28] GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.
[29] HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, 1999. 199 s. ISBN 80-7106-298-7.
HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. 397 s.

ohlasy a rostoucí počet přívrženců národního hnutí. Proto můžeme také pro tuto druhou podfázi užívat termínu formující se národ. Fáze C pak označuje masové hnutí, které se začalo prosazovat poté, co národní agitace dosáhla takového úspěchu, že signály z vlasteneckého centra nacházely odezvu ve všech regionech a byly schopny mobilizovat desetitisíce lidí. Během této fáze, pokud se to nestalo již dříve, dosáhlo národní hnutí také úplné sociální skladby, takže zde již jednoznačně můžeme hovořit nikoli o etické skupině, ale o zformovaném národu.[30] Fázi A Hroch nazývá obdobím učeneckého zájmu, fázi B obdobím vlastenecké agitace a fázi C obdobím masového národního hnutí.

Pro formování malého národa je pak nejdůležitější fáze B, v jejímž průběhu vlastenecká agitace získávala vliv na rostoucí počet příslušníků potlačené národnosti, kteří začali považovat národní příslušnost za víc než pouhou přírodní danost nebo politickou sounáležitost poddaných téhož panovníka.[31]

Ač Miroslav Hroch explicitně nehovoří o vztahu národa a romantismu, domnívám se, že je možné proces konstruování nacionální krajiny Českého ráje zařadit do jeho fáze B. Nicméně předmětem mého diplomního projektu není nacionalismus samotný, proto se omezuji pouze na jeho stručný výklad.

Romantická tradice radikálně změnila pohled na krajinu a na její estetiku. Objevuje se motiv kontemplace v krajině, který je výstižně vyjádřen obrazem *Poutník nad mořem mlhy* od Caspara Davida Friedricha (obr. 1). Na tomto obraze je figura pozorovatelem přírodní podívané, což vyjadřuje motiv obrácení do obrazu - Rückenfigur, ale zároveň se ocitá v určitém privilegovaném postavení. Postava je umístěna na středovou vertikální osu, zatímco krajina má charakter horizontály. Divák směřuje vzhůru k myšlenkovým transcendentálním obrazům, zatímco krajina směřuje dolů k zemi či do šířky sekularizované horizontální osy.[32] Romantismus tedy přinesl krajinu jako zdroj kontemplace a poznání. To znamená onen romantický obrat ke krajině.

Maarten Doorman chápe romantismus jako určitou mentální konvenci.[33] Romantismus je podle něj každodenní zkušenost, která přinesla nový způsob prožívání

[30] HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, 1999. s 14–16. ISBN 80-7106-298-7.
[31] HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. s. 63–65.
[32] Obzory a ruiny II. In: eblog [online]. [cit. 2012-04-16] . Dostupné z: http://vizualni-studia.eblog.cz/obzory-a-ruiny-ii.
[33] DOORMAN, Marten. *Romantický řád*. Praha: Prostor, 2008. 310 s. ISBN 978-80-7260-191-2.

krajiny, tj. bezcílné potulování od města a kultury nebo „objevení sebe sama“ v kráse přírody.[34]

Romantická tradice v českém prostředí přinesla pohled na zemi jako na pozemský ráj. Celé Čechy byly od 40. let 19. století připodobňovány k pozemskému ráji. Čeští spisovatelé, zejména básníci, na toto téma rozvinuli úplný kult. Připomeňme zejména Tylovo dvojverší z roku 1845 „v sadu skví se jara květ, zemský ráj to na pohled“, nebo Máchovo: „šírá vlast, ta česká země – nejmilejší Tobě ráj.“[35] Koncept Čech jako pozemského ráje jistě souvisel s probouzejícím se národním sebevědomím.

3.1.2 Turistika a národní uvědomění

S „objevem“ krajiny a vzestupem vlastenectví úzce souvisí v té době rozmáhající se turistika. Její zaměření obsahem i formou mělo přispět k rozvoji národního uvědomění. Nejdříve došlo 16. 2. 1862 k založení Sokola, což byla první tělovýchovná organizace. V prvních stanovách Sokola je ukotveno organizování a uskutečňování systematických a společných výletů.

V druhé polovině 19. století byl tedy zájem o krajinu rozvinut do podoby cestovatelského poznání. Sokol se však spíše zaměřoval na cvičení, a i když jako první organizace pořádal systematické výlety do přírody, přeci jen nemohl plně uspokojit poptávku po organizované turistice. Byly zakládány různé spolky, například okrašlovací, a to téměř v každém městě. Náplní jejich činnosti sice byla též údržba parků a míst vhodných k procházkám, nicméně jejich předmětem zájmu nadále zůstávala města a jejich blízké okolí. V Čechách se touha po organizované turistice a po dosáhnutí úrovně turistiky podobné té v Německu naplnila v založení Klubu českých turistů v Praze 11. června 1888. Zajímavým faktem je to, že podnět k založení klubu vyšel z národní jednoty Severočeské, založené v roce 1885 na obranu českých menšin na severu Čech. U kolébky Klubu českých turistů tedy stála snaha poskytnout organizací českých turistických výprav do národnostně smíšených oblastí morální i hospodářskou podporu českému obyvatelstvu.[36] V této době v Německu již existovaly turistické spolky a zakládání turistických klubů v Čechách mělo též za cíl dosáhnout a snad předčit jejich úroveň.

[34] Tamt. s. 14.
[35] ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č. 5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.
[36] KRÁL, Mojmír. a kol. *Československá turistika*. Praha: Olympia, 1988, s. 11–13.

Nadšenými cestovateli se stávají básníci a spisovatelé, jako např. K. H. Mácha, který Českým rájem také cestoval. Do této doby je kladen počátek národních poutí a velkých národních manifestací, které se mohly rozvinout po politickém uvolnění v 60. letech. Cílem putování byla místa národního uctívání, příkladem za všechny je Říp.[37]

3.1.3 Pluralita českých rájů

O Českém ráji vůbec poprvé hovoří Bohuslav Balbín ve třetí knize historických miscellaneí. Krajinu Litoměřicka nazývá rájem pro její úrodnost, ale také pro vzhledné okolí doksanského kláštera ležícího v oblasti dolní Ohře. Stejnou oblast nazvali o století později čeští Němci jako „Paradies von Böhmen“. Tuto německou variantu šířili v 19. stol. právě německé publikace, například Sommerův popis Království českého. V jeho prvním svazku z roku 1833 bylo Litoměřicko s poukazem na svoji malebnost a úrodnost nazýváno Českým rájem. Jak tvrdí Zilynskyj, pro označení Litoměřicka Českým rájem začala být postupně důležitější malebnost krajiny více, než její úrodnost.[38] Krajinnou dominantou byl hrad Střekov. To, že se Střekov stal symbolem a dominantou litoměřického Českého ráje, tvrdí i Jana Scheybalová ve své knize *Český ráj na starých diapozitivech*.[39]

Ve stejnou dobu se název Český ráj používal i pro západní část českého středohoří, symbolizovaného Milešovkou[40] a lázněmi Teplicemi, tam jej dosadil i Riegrův slovník naučný v heslu Doubravská hora.[41]

Postupně stoupal rozpor mezi zeměpisným názvem a etnicko-národnostním obsahem názvu. České intelektuálně činné obecenstvo však z tohoto faktu začalo vyvozovat závěry až v 80. letech 19. století. Do této doby panovalo provizorní řešení, kdy autoři průvodců po českých zemích hovořili o tom, že celá česká země je ráj, a tedy v každé její části je kousíček ráje. Jako příklad je možné označit brožuru S. Kodyma *Na výletech*, ve které uvádí, že nejlépe je poznávat krásy českých rájů cestováním. Podle něj je českým rájem Sněžka, kus českého ráje též najdeme v údolí Úpy nebo v Babiččině údolí. K. V. Rais

[37] MOSER, František. *Pěší turistika*. Praha: Olympia, 1981, s. 12.
[38] ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č. 5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.
[39] SCHEYBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. s. 2. ISBN 978-80-903033-8-6.
[40] ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č. 5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.
[41] Tamt.

uvádí za český ráj okolí Chocně a církevní historik Fr. Ekert označuje za ráj Lobkovice na Labi. Vypadá to, že se nikdo nepokusil spojit označení „český ráj“ s jihem Čech. Bohdan Zilynskyj jako příčinu spatřuje spjatost regionu s českou reformační tradicí.[42]

Ač pro tuto dobu rozeznáváme rozmach „českých rájů“, dominantním rájem neustále zůstávalo Litoměřicko se svým Paradies von Böhmen. V osmdesátých letech je již zřejmá kritika stávající situace. Jaromír Hrubý, publicista slovanofilského a rusofilského profilu, v jedné ze svých reportáží píše: „Co je nám do jejich ráje! Či snad tanul právě tento kousek české vlasti Tylovi na mysli, když psal „zemský ráj“ to napohled? Ne, rozhodně ne, ležíť celý za severní mezí národnosti české“. Kritiku lokace českého ráje v region s německým obyvatelstvem též uvedla Tereza Nováková v povídce *Na zřícenině kostomlatské* v roce 1883.[43]

Ač jsou 80. léta dobou, kdy se začíná intenzivně prosazovat umístění Českého ráje do současného místa, přeci jen přetrvává částečná paralelnost českých rájů. Ač vzhledem k, dle mého soudu, intenzivní propagaci ze strany regionálních vlastenců, museli snad všichni zkušení čeští turisté vědět o tom, že krajinou Českého ráje se nazývá okolí turnovské, přeci jen se známý tiskař Th. Böhm z Nového Města nad Metují nerozpakoval vytisknout v roce 1897 současně pohlednici s názvem *Pozdrav z českého ráje* s vyobrazením Trosek, Hrubé Skály a lázněmi Sedmihorkami s pohlednicí se stejným názvem, na níž je vyobrazen Žebrák s krajinou na Berounsku.[44]

I když už v roce 1906 psali o „Českém ráji“ angličtí žurnalisté a obrázky z Českého ráje se objevovaly na různých evropských výstavách, Praha zaujímala k nové lokaci Českého ráje rezervovaný postoj. Tímto tématem se budu ještě zabývat v kapitole s názvem *Přijetí Českého ráje okolním světem*. Pražský pohled na danou problematiku by byl jistě zajímavý, nicméně jej v mém bádání, stejně jako pohled německý, nechávám stranou.

Karel Čermák uvádí dobu krátce před 1. světovou válkou jako dobu, kdy bylo definitivně přijato označení „Český ráj“ pro tuto oblast celou širokou českou veřejností.[45] Zajímavým faktem však zůstává, že německý Paradies von Böhmen přetrval na území Litoměřicka až do odsunu v roce 1945. Na Paradies von Böhmen si ještě pamatovala první generace odsunutých Němců, nicméně s jejich odsunem mizí.[46]

---

[42] Tamt.
[43] Tamt.
[44] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 12. ISBN 80-86527-19-0.
[45] Tamt.
[46] Tamt.

3.2 Období lokalizace

Jedním z adeptů nového Českého ráje bylo Turnovsko. První výskyt tohoto názvu v souvislosti s místní krajinou se objevil již v roce 1843. Nicméně tou nejzásadnější událostí, která přispěla k přesunutí Českého ráje do turnovské krajiny, bylo až vydání průvodce Václava Durycha *Z českého ráje* v roce 1886. Další teorií, jakým způsobem došlo k ukotvení Českého ráje do této krajiny je to, že se o přesun zasloužili lázeňští hosté z lázní Sedmihorek, mezi nimiž byli i slavné české vlastenecké osobnosti, jako například Jan Neruda. O propagaci Českého ráje se velkou měrou zasloužil Václav Kudrnáč, který tento název používal ve svých novinách *Hlasech* a *Listech Pojizerských*. V roce 1892 vznikl v Turnově odbor Klubu českých turistů, který od svého založení tento název také propagoval. Rozhodujícím faktem pro umístění Českého ráje do této oblasti bylo zejména to, že se jednalo o ryze české území obývané téměř výhradně Čechy a že toto území hraničilo s územím obývaným Němci, čímž tato koncepce získala na síle. Umístění Českého ráje do této krajiny je tedy výsledkem vícero událostí a aktů, které probíhaly zhruba mezi lety 1886–1892. Počáteční tendence chápat Český ráj v biblickém kontextu nevedla k úspěchu.

3.2.1 První výskyt názvu „Český ráj“ v souvislosti s turnovskou krajinou

Název „český ráj“ se poprvé objevil v básni regionálního vlasteneckého básníka Václava Jaromíra Picka *Kde děwa má* v roce 1843. Autor se však řadil mezi umírněné, nekonfliktní vlastence, nesouhlasící ani s liberály. Vzhledem ke svým opatrným politickým postojům však v této básni zřejmě nesledoval nacionální postoje, ale „českým rájem“ pouze vyjádřil kladný postoj ke svému rodnému kraji. Nicméně se jeho báseň dostala do oblíbeného *Společenského zpěvníku českého*, který byl poprvé vydán v roce 1851 a v 50. a 60. letech 19. století ještě několikrát. Jaký vliv měla tato báseň na skutečný přesun Českého ráje z Litoměřicka na Turnovsko zůstává pouze v rovině domněnek a spekulací. Každopádně Picek v básni Český ráj vymezuje Ještědem.[47]

[47] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 8. ISBN 80-86527-19-0.

Druhý výskyt „českého ráje“ je ve sborníku *Vínek na hrob Fortunáta Durycha uvitý od Turnovských studujících* v básni *U Jizery* studenta Václslava Sedláčka. Tato publikace vyšla v roce 1861 k příležitosti odhalení Durychova pomníku na turnovském hřbitově. Václav Fortunát Durych byl průkopníkem slavistiky a blízký přítel Josefa Dobrovského. Vácslav Sedláček se ve své básni přímo hlásí k Pickovu odkazu a lokalizuje český ráj do krajiny mezi Ještědem a Troskami. V básni též zdůrazňuje, že naším českým rájem je tato krajina, protože se zde narodil František Ladislav Rieger – „statný vůdce národa“, a zmiňuje tu i slavnou bitvu z Rukopisů – pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. Tato báseň je, na rozdíl od Pickovy, jednoznačně nacionálně zaměřená: „Český ráj to kraj, kde česká máti, český otec dítko své učí vlast a Boha znáti, zpívat písně milostné“.[48]

Vzhledem k pozdějším událostem je zajímavé to, že přispěvatelem do tohoto sborníku byl i Jindřich Erazim Vitásek. Jak později ukáži, právě on stál za vznikem legendy o Kalichu, místa v Besedických skalách, kde se měli ukrývat čeští bratři. Toto místo se stalo symbolem české slávy.

3.2.2 Český ráj jako biblický ráj

Když se začalo o turnovském okolí psát a hovořit jako o Českém ráji, z počátku se též vyskytly i snahy odkázat tento ráj k biblickému ráji. V této, spíše starší tradici Českého ráje je obsaženo přesvědčení, že celý pozemský ráj je odrazem ráje biblického. Ke krajinným dominantám a velkolepým stavbám Českého ráje, jako jsou například hrady, se dávno vázaly legendy vysvětlující jejich vznik zásahem Boha. Tyto krajinné dominanty a významné stavby vznikly buď během samotného stvoření světa, nebo jako důsledek boje dobra se zlem, nebo při jiné známé biblické události – např., když po potopě světa opadly vody. Biblická rovina Českého ráje je však brzy zapomenuta a propaguje se už jen výklad „Českého ráje“ jako nacionálně čisté, přírodním bohatstvím obdařené krajiny.

Václav Durych v úvodu prvního vydání *Z českého ráje* uvádí báj zdejšího lidu: „Ďábel je jak známo náramně chytré stvoření a ví nejlépe, čím by mohl i samého Boha svésti – vypravují si horalé. Proto vyvedl Krista na vrch Kozákov a ukázal mu odtud celý ten rozkošný kraj se slovy: ‚Toto všechno tobě dám, jestli-že padna na zem – budeš se mi

[48] Tamt. s. 9.

klaněti!'[49] V druhém vydání z roku 1892 byla pozice Českého ráje jako nacionální krajiny natolik silná, že tuto legendu v předmluvě neuvádí.

Ludvík Černovický ve své knize *Pohádky a báje z Českého ráje*[50] uvádí několik legend, které chápou Český ráj jako odlesk ráje biblického. Podle nich byl Adamem trpaslík, který přežil na úpatí Kozákova potopu, poté mu byla dána Eva a žili v Českém ráji, jakoby to byl ráj biblický. Také z něj byli vyhnáni. Podle jiné legendy dokonce Noemova archa zakotvila nad nynějším Českým rájem a holubice Noemovi přinesla větévku ze šípkového keře z Rovenska. Autor umisťuje vznik těchto legend do 17. století, nicméně toto datování je, mírně řečeno, pochybné. Vzhledem k tomu, že autor poměrně často odkazuje k vyprávěním svých předků a snaží se též zachytit zdejší legendy, je možné, že jsou přeci jen odleskem příběhů, které si lidé o své krajině vyprávěli. Je možné, že v souvislosti s tím, jak byla jejich krajina postupně označována za Český ráj, místní lidé chápali nejprve tento název biblicky.

Ještě v roce 1897 se ve fejetonu *Z českého ráje* o maloskalském údolí píše: „Jako přirozenou náhodou má tento ráj i svého Adama a svou Evu z přítomného věku. Podobá se tedy původnímu ráji jak svým obdivuhodným útvarem zemním, tak také rozmanitostí předmětů přírodních… V nejbližším sousedství tohoto ráje nalézá se Peklo na Jizerou, kam se dostávají z ráje vyvržení lidé".[51]

Nicméně, ač se občas vyskytlo připodobnění Českého ráje k ráji biblickému, je tato vrstva příběhů málo patrná a neuchytila se příliš ani u lidových vrstev. Od počátku vzniku Českého ráje v podstatě dominuje představa rajské krajiny jako nacionální krajiny se slavnou českou minulostí.

3.2.3 Lázně Sedmihorky

Mezi autory píšícími o Českém ráji nepanuje shoda v tom, jakým způsobem došlo k prvotní propagaci názvu Český ráj. Jedním z názorů je, že se o jeho propagaci zasadili hosté z lázní Sedmihorek, mezi nimiž byly i slavné české osobnosti. Zastáncem takového názoru je například Jana Scheybalová.[52]

[49] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. s. 2.
[50] ČERNOVICKÝ, L. *Pohádky a báje z Českého ráje*. Vysoké mýto: [s. n.], 1937. 64 s.
[51] Z českého ráje. *Listy Pojizerské*. 1897, č. 3, s. 1.
[52] SCHEYBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. s. 2. ISBN 978-80-903033-8-6.

Lázně Sedmihorky se během své existence staly společenským střediskem české vlastenecké inteligence. Jezdili se sem rekreovat malíři, redaktoři, koncertní mistři a známí spisovatelé, mezi nimi například Jan Neruda a Eliška Krásnohorská nebo velký cestovatel Josef Kořenský. Jana Scheybalová se domnívá, že se v této společnosti hovořilo o „devalvaci" českých rájů, o německé rozpínavosti a o tom, že by si krajina kolem lázní Sedmihorek svojí krásou a svým historickým významem, který spočívá například v dějišti slavné bitvy z rukopisu Královédvorského, ve které Beneš Heřman pobil Sasíky pod Hrubou Skálou, zasloužila název „Český ráj". Podle ní stál za propagací Českého ráje majitel lázní Antonín Šlechta, kterému se tato myšlenka zalíbila a chtěl ji využít v rámci propagace svých lázní. Měl zájem o to, aby do lázní jezdila evropská inteligence i šlechta, a název krajiny s takovým silným nábojem by mohl pomoci zvýšit návštěvnost této cílové skupiny. Antonín Šlechta prý v roce 1885 pověřil Josefa Zdenko Prýla, aby napsal průvodce Českým rájem. Vydání průvodce přerušila v roce 1886 náhlá smrt Antonína Šlechty, a tak J. Z. Prýl vydal nakonec svého průvodce Českým rájem až v roce 1887.[53]

Baron Aehrenthal chtěl prý lázně zrušit a v této situaci se název „Český ráj" stal argumentační zbraní proti zrušení lázní.[54] V roce 1886 vydal Václav Durych cestopisnou knihu Z českého ráje, která prý byla napsána v reakci na baronovu snahu. Václav Durych, ač v této době žil a působil jako redaktor v Hradci Králové, prý často během svých návštěv rodiny v Turnově, navštěvoval i pražskou vlasteneckou smetánku v lázních Sedmihorky. Pravděpodobně byl i on v roce 1885 osloven Antonínem Šlechtou za účelem sepsání průvodce po „Českém ráji". Sedmihorským lázním věnoval ve svém průvodci celých patnáct stran, což podle Jany Scheybalové dává tušit, že autorovým záměrem byla kromě přenesení názvu na Turnovsko, i snaha o záchranu lázní: „Rozlétla se českým světem neblahá pohádka, již nikdo nechtěl ani uvěřit, že majetník panství, baron z Aehrenthalů, hodlá sedmihorské lázně zrušit a z lázeňských budov učiniti špýchary a snad i stáje. Zvěsť taková působila na přátele sedmihorského lázeňského zátiší dojmem zdrcujícím…"[55] Po vydání Durchovy knihy prý baron snahu o zrušení lázní vzdal. Lázeňští hosté pak propagovali nejen lázně, ale i celý Český ráj.

[53] Tamt. s. 2–3.
[54] Aloys Leopold hrabě Lexa von Aehrenthal (nar. 27. 9. 1854 na Hrubé Skále, zemřel 17. 2. 1912 ve Vídni) – český šlechtic a rakouský diplomat a politik.
[55] Tamt. s. 3.

3.2.4 Z českého/Českého ráje

Lázeňští hosté sice hovořili o krásе zdejší krajiny a možná ji i přirovnávali k ráji, avšak po návratu do Prahy zřejmě neměli potřebu prosazovat myšlenku přemístění Českého ráje na Turnovsko, neboť jim chyběl lokální patriotismus, jak tvrdí Karel Čermák.[56]

Většina autorů tvrdí, že hlavní zásluhu na prosazení tohoto geografického názvu si připsal Václav Durych svojí cestopisnou knihou *Z českého ráje* z roku 1886.[57] Tato kniha je všeobecně považována za jakýsi „rodný list" Českého ráje, neboť se zde poprvé použilo názvu „Český ráj" s velkým počátečním písmenem. Čermák však uvádí, že existuje pochybnost, zda měl Durych na mysli kodifikaci tohoto názvu právě jenom pro tuto oblast. Zdá se, že chtěl zrovnoprávnit postavení krajiny Turnovska s jinými, jež byly obývány Němci. Domněnka plyne z výkladu několika úvodních vět ke knize: „A jsou-li Šumava, Krkonoše a vůbec celá česká země skutečným rájem… tož jest turnovská krajina nejkrásnějším jeho oddílem… Turnovské okolí zasluhuje také v pravém slova smyslu názvu „Český ráj".[58] Domnívám se, že tento Čermákův názor je plausibilní, neboť název knihy je celý psán velkými písmeny a není tudíž rozeznatelné, do jaké míry se jednalo o „český" nebo „Český" ráj. V roce 1886 se navíc v *Listech* a *Hlasech Pojizerských* hojně objevovala reklama na tuto knihu, a to vždy s malým počátečním písmenem (obr. 2). Nicméně Durychův přínos je nesporný a pokud své cestopisné kresby původně nezamýšlel nazvat „Českým rájem" proto, aby turnovská krajina dostala nového názvu, přesto to tak bylo mnohými chápáno. Ve druhém vydání svých cestopisných črt již suverénně turnovské okolí Českým rájem nazývá.

V úvodu píše, že krajina, kterou nám chce představit, je „pomníkem starých českých časů" a „pohádkový svět, v němž útulno a milo jest, v němž rád člověk zapomíná strastí všedního života a žije pouze sobě a svým snům".[59] Dále autor uvádí: „Turnovské okolí zasluhuje také v pravém slova smyslu názvu „Český ráj", rovněž jako plným právem přísluší našemu, cizáckými zmijemi ohroženému, statečnému Pojizeří název „Česká stráž".[60] Úvod knihy je poměrně obsáhlý a je postavený zejména na oslavě nacionálního charakteru krajiny a na výstraze před germanismem: „Vanou do těch nebetyčných našich

[56] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 5. ISBN 80-86527-19-0.
[57] DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. 320 s.
[58] Tamt. s. 2.
[59] Tamt. s. 1.
[60] Tamt. s. 2.

hor a do těch strmých českých skal od severu větry ledové, a velké štěstí, že ty skály a hory brání, aby nám v Pojizeří ten mladý český dorost nezakrněl – nezahynul. Sviští, hlavně v poslední době, divá meluzína kolem českých chalup, ale v chalupách těch žijí srdce věrná, mužové mozolných rukou, ženy ustaraných tváří, kteréž, jako ti Chodové na Jižním pomezí našeho staroslavného svatováclavského království, nedávají uhasnouti strážným ohňům. A nechť i sviští divoký vítr kolem, nechť ať od severu šklebí se obloha sinavými blesky, nechť bije hrom a ta tvrdá skalní čela – ty české skály se přece nepoddají a v těch českých chaloupkách je útulno, vždyť se v nich za zimních večerů předou s kůžele bájí spolu upomínky na starou slávu českého národa. Ten kraj se nám neodrodí nikdy; ten kraj je nejkrásnější perlou v naší svaté čelence.“[61]

Kniha je velice obsáhlá a čtenáře provází krajinou, jejímž středem je Turnov. První kapitola obsahuje popis lokalit, které jsou obsaženy v názvech kapitol: Kalvárie – Valdštýn [!] – Skalní Město – Hrubá Skála – Sedmihorské lázně – Trosky. Druhá kapitola obsahuje: Rovensko – Kozákov – Rotštýn – Hruštice – U Kalicha – Vrch Sokol – Suché Skalí a údolí maloskalské. Ve třetím oddíle popisuje: Frýdštejn – Zbiroha [!] – Hrubý a Malý Rohozec – Sichrov [!] a dokonce: Ještěd. Ve čtvrtém oddíle kromě Kosti a Sobotky popisuje též Mnichovohradišťsko, to však jen velice zběžně. Ve své knize však autor vynechal Prachovské skály, v té době již poměrně běžně navštěvované. V tomto případě hrála důležitou roli skutečnost, že z Turnova na Jičín nebylo dobré spojení. Železnice byla postavena až v roce 1903.

Čermák uvádí, že Ještěd byl původně zahrnut do Českého ráje z důvodu snadné dopravní obslužnosti. V této době hrálo železniční spojení jistě veledůležitou roli, nicméně já se domnívám, že Ještěd byl zahrnut i z toho důvodu, že je krajinně velmi vděčný. Myslím, že charakter samotné krajiny si říkal o to, aby „rajská“ oblast byla ze dvou konců vymezena zajímavými krajinnými útvary a tvořila tak jednotný uzavřený celek. Na jihu by ráj končil Troskami a na severu Ještědem. Ještěd byl však převážně německý, a to komplikovalo situaci. V prvním díle si s tím Durych poradil tak, že se snažil vyburcovat národ, aby Ještěd získal zpátky: „Neskládejme aspoň nyní ruce v klín a nebědujme, ale s poctivým a neúnavným snažením hleďme ztracených pozic zpět vydobyti a pevnou hráz utvořiti na severu naší země proti přívalu cizoty.“[62] Na tomto místě uvádí báseň Bohdana Kaminského: „Tam hrdé čelo Ještěda se bohatýrsky pozvedá a mocnou je nám stráží. Jak

[61] Tamt. s. 2.
[62] Tamt. s. 249.

on, tak i Čech nehne se, a volně čelo povznese a hrdě rány sráží“.[63] Nicméně se během následujících let nepodařilo Ještěd získat zpět do českých rukou, a ač se jednalo o nesporně zajímavou krajinnou dominantu, Ještěd zásadním způsobem nezapadal do konceptu nacionálně rajské krajiny, takže byl z Českého ráje vyloučen. Durych nebyl jediný, kdo se zpočátku snažil Ještěd do Českého ráje zahrnout, nicméně v druhém vydání své knihy z roku 1892 se o něm zmiňuje už jen letmo, a navíc ho vůbec neuvádí do názvu kapitoly, jako tomu bylo u prvního vydání. Mnichovohradišťsko bylo Durychem popsáno jen letmo, a to dle mého názoru z toho důvodu, že se jednalo o jihozápadní cíp Českého ráje, který nebyl národnostními rozpory tolik poznamenán. Proto nebylo potřeba jednoznačně a obšírně vymezit jihozápadní hranici Českého ráje. O deset let později se v jednatelské zprávě Klubu českých turistů dočteme, že byl zamítnut návrh na opravu cesty u Příhraz a doporučení, „aby se raději z důvodů národnostních opravovaly nejdříve cesty v Pojizeří a aby se o cesty na Mužském postaral odbor mnichovohradišťský, který by měl za tímto účelem býti zřízen“.[64]

Druhé vydání Durychova *Z Českého ráje* již nese známky změny v postoji k Českému ráji. První vydání má „burcující“ charakter a chce důrazně ukázat na ryzost češství v této krajině. Druhé vydání již operuje s tím, že název Český ráj je společností do jisté míry akceptován. Rozdíl je vidět hned v úvodu. V porovnání s úvodem k prvnímu vydání je úvodní kapitola k druhému vydání značně zredukována a obsahuje v podstatě jen výpověď o faktu Českého ráje a jeho funkci: „Zemský ráj to na pohled! Tak tvrdí národní hymna naše o svatováclavském Království českém. To-li pravdou, pak zajisté naše statečné Turnovsko jest rájem českým, jehož ochranné hráze a náspy marně snaží se porušiti kol do kola již vítězící a hýřící cizina, jejímž jediným cílem je tento český ráj obrátiti v pochmurnou a nevlídnou poušť. Buď Bohu chvála, že ta naše chrabrá stráž na Turnovsku jest si plně vědoma svých svatých povinností.“[65]

V druhém vydání chybí Máchovská legenda, která tvrdí, že na Valdštejně je zachycen Karel Hynek Mácha. Této problematice se podrobně věnuji v kapitole *Mácha na Valdštejně*.

[63] Tamt. s. 249.
[64] Zápis sepsaný o valné schůzi odboru Klubu českých turistů v Turnově konané 17. 12. 1896. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. nesign. Státní okresní archiv Semily.
[65] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha.* 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892, s. 1.

3.2.5 Václav Kudrnáč a Hlasy a Listy Pojizerské

Václav Kudrnáč se svojí prací řadí mezi konstruktéry Českého ráje. V listopadu 1886 převzal po Gustavu Lamboyovi redakci čtrnáctideníku *Hlasy Pojizerské*.[66] Od začátku své činnosti prokázal, že je schopným vlasteneckým publicistou, což postřehly i centrální státní úřady a snažili se Kudrnáčovi jeho publicistické snažení komplikovat. Povolili mu totiž vydávat jen jedny noviny jednou za čtrnáct dní. Kudrnáč chtěl čtenářskou obec držet v aktuální informovanosti, a tak tuto restrikci obešel skutečně rafinovaným způsobem: požádal o vydávání dalšího čtrnáctideníku, tentokrát pod názvem *Listy Pojizerské*.[67] Od 11. prosince 1886 bylo možné koupit si Kudrnáčovy noviny každý týden, ovšem se střídavými názvy.

Kudrnáčovy noviny měly od počátku vysokou úroveň, což bylo dáno i skupinou kvalitních dopisovatelů, kteří pocházeli vesměs z regionální vlastenecké venkovské kultury. Byli jimi především učitelé, řídící učitelé a faráři. Tito též stáli u původu národnostního snažení na Turnovsku. Do *Hlasů* a *Listů Pojizerských* například přispíval nejen svými vlasteneckými básněmi Bohuslav Bouška, řídící učitel z Troskovic u Rovenska, který později úzce spolupracoval s Klubem českých turistů z Rovenska, či Bohdan Kaminský, který též publikoval v Lumíru.

Václav Kudrnáč byl nejen výborný publicista, který objektivně informoval o světovém i regionálním děním, ale i schopný propagátor Českého ráje a též jeho konstruktér. V 80. a 90. letech 19. století upadá sklářský průmysl, jak o tom Kudrnáč informuje a připojuje kopii petice, která byla podána c. k. vládě, jejíž podstatou byla ochrana sklářského průmyslu v severních Čechách.[68] Ve stejném listě uveřejnil článek, v němž nabádá k rozvoji turistiky. Všimnul si ekonomické možnosti, kterou rozvíjející se turistika pro region s upadajícím průmyslem nabízela, a intenzivně začal turistiku propagovat. Václav Kudrnáč byl velký vlastenec a turistika a vlastenectví šly v této době ruku v ruce, o čemž jsem pojednala v kapitole *Turistika a národní uvědomění*. Velice často ve svých novinách zdůrazňoval důležitost turistiky a nabádal místní obyvatele k vytváření komfortních podmínek pro turisty, přičemž neúnavně a opakovaně zdůrazňoval vlastenecký charakter turistiky. Intenzivně spolupracoval s odborem Klubu českých turistů

[66] Hlasy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný….Turnov: Gustav Lamboy, 1886–1948.
[67] Listy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný… Turnov: Václav Kudrnáč, 1886–1948.
[68] Petice našeho Pojizeří. *Listy Pojizerské*. 1889, č. 4, s. 1.

v Turnově, ale nikdy se nestal jeho členem. Zřejmě nechtěl být svazován pravidly a podmínkami klubu.

Václav Kudrnáč od počátku své publikační činnosti bojoval s finančními obtížemi. Mohl se z nich vymanit tím, že by své noviny dal do služby některé z politických stran, což však radikálně odmítal. Chtěl si ponechat svobodu a objektivitu, což, jak snad ani netřeba dodávat, mu činilo mnoho potíží. Občas musel vydávání novin dotovat, což mu ovšem nebránilo v jejich nepřerušeném vydávání. Naopak lze konstatovat, že sám financoval naplňování své nacionálně-krajinářské vize. V roce 1887 na počest zavítání čechoamerických sokolů do Turnova, při příležitosti všesokolského sletu, na své náklady vydal a zdarma rozdával slavnostní brožuru oslavující sokoly a zdejší kraj.[69] Od roku 1890 vydával adresáře města Turnova, které jsou dodnes cenným zdrojem informací.[70] V roce 1892 vydal ve spolupráci s Klubem českých turistů velký litografický kolorovaný plakát turnovského okolí (obr. 12). Klub přispěl pouze částkou 100 Korun a zbylých 800 Korun musel Kudrnáč uhradit sám. Tento plakát byl posílán k vyvěšení na různá evropská nádraží. V roce 1893 zpracoval a vydal průvodce Turnovem a okolím. Velice rychle pochopil sílu informace, a tak v roce 1905 zřídil a provozoval, opět na své náklady, Turistickou poptavárnu, záhy na to, opět na své náklady, vydal Šimákova turistického *Průvodce Českým rájem*[71] a též *Výletní list*,[72] ve kterém turisty informoval o aktuálním dění v Českém ráji. Od roku 1907 pak vydával pravidelný turistický věstník *Český ráj*.[73] Byl též velkým propagátorem stavby Riegrovy mohyly na Kozákově, a dokonce se stal jednatelem družstva, jež bylo k tomuto účelu založeno.[74]

Kudrnáč byl skutečně významným konstruktérem nacionální krajiny zvané Český ráj, ačkoliv postřehl přemístění Českého ráje z Litoměřicka až s drobným zpožděním. Krajinu Turnovska od začátků vydávání svých novin propagoval jako nacionální krajinu a jakmile pochopil, že se zde název „Český ráj“ pro tuto krajinu začíná usazovat, začal ho intenzivně ve svých novinách propagovat.

---

[69] Americkým sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11, s. 1.
[70] KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města: Turnov – Český Dub, české menšiny: Hodkovice, Jablonec n. N:, Liberec, Český Rumburk, Tanwald*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1890.
[71] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: Kudrnáč, 1906, 111 s.
[72] KUDRNÁČ, Václav. *Výletní list Českého ráje*… V Turnově: V. Kudrnáč, [1907]. 48 s.
[73] *Český ráj*. Turnov: V. Kudrnáč, 1907–1914.
[74] JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. *Od Ještěda k Troskám*… Turnov: Paměť Českého ráje a Podještědí. 2003, č. 3+4. s. 69–75.

3.2.6 Výskyt „českého ráje“ v Pojizerských listech 1886-1892 (v období lokalizace). Situace a kontexty.

Ve stejném roce, kdy Václav Durych v podstatě zavádí termín „Český ráj“, začaly vycházet v Turnově *Hlasy* a *Listy Pojizerské*. Stalo se tak po liberalizaci legislativy tisku v roce 1862. V této době to byly na Turnovsku nejčtenější a nejoblíbenější noviny, Kudrnáč v nich reflektoval aktuální dění v regionu. Lze předpokládat, že výskyt a frekvence názvu „Český ráj“ v *Listech* a *Hlasech Pojizerských* skutečně odráží to, jak postupně docházelo k přijímání tohoto nového geografického názvu.

V prvním roce existence *Hlasů* a *Listů Pojizerských*, v roce 1886, Durych vydává své cestopisné kresby *Z českého ráje* a v novinách se termín Český ráj nevyskytuje v jiném kontextu, než jako reklama a recenze na tuto knihu. Lze se tedy přiklonit i k tomu názoru, že Durych možná u svého prvního vydání *Z českého ráje* skutečně nezamýšlel prvoplánově propagovat tento název pro Turnovsko, ale jako prezentaci sice výsostně nacionální krajiny, ale přeci jen „kusu z českého ráje“ (tj. celých Čech). V recenzi na knihu, v jejímž názvu je ve slově „českého“ malé počáteční písmeno, se navíc vysloveně uvádí, že „nás pan spisovatel seznamuje s čarokrásnou romantickou krajinou turnovskou“ a ne, že by se jednalo o popis „Českého ráje“. Nicméně v recenzi je též uvedeno, že velký zájem o knihu je zaznamenán nejen v Čechách, ale i v Polsku a i jiných zemích, a že je po ní vysoká poptávka ještě před samotným vydáním.[75] Kniha se tedy zřejmě velice rychle dostala do oběhu, což usnadnilo přijetí Českého ráje.

V druhém ročníku novin, tedy v roce 1887, se název Český ráj též nevyskytuje. 23. 6. zavítali Američtí sokolové u příležitosti všesokolského sletu do Turnova a podnikli výlet na Hrubou Skálu a Sedmihorky. Jednalo se skutečně o velkou událost, o níž se hojně psalo. Některé zdroje uvádějí, že se právě tito sokolové zasloužili o propagaci názvu Český ráj. Nicméně v *Listech* a *Hlasech Pojizerských* se v souvislosti s touto návštěvou označení „Český ráj“ nevyskytuje, a to přestože se hojně psalo i o krajině. Bohdan Kaminský a František Jeřábek k této příležitosti napsali oslavné básně na americké sokoly, zdejší krajinu a ryze český zdejší lid: „Ó buďte vítáni i v naše prosté kraje, kde jako rudá krev ten český granát zraje, kde v náruč vinem vás, kde vroucí lásku svou, své duše vstříc vám nesem, kde srdce starých skal by zachvělo se plesem, že Čech tu Čechem zas!“[76] Pokud by

[75] Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1886, č. 14., s. [2]
[76] KAMINSKÝ, Bohdan. Americkým sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.

byl tento termín alespoň povrchně znám, jistě by byl v těchto oslavných básních uveden. Nicméně je zde zřetelná propagace nacionalizace krajiny a připodobnění k ráji se již samo nabízí. V tomto roce bylo zorganizováno mnoho systematických velkých výletů, o nichž se v novinách hojně psalo, ale stále bez označení krajiny Českým rájem.[77]

V roce 1888 Kudrnáč intenzivně propagoval turnovskou krajinu s odkazem na její národní charakter, nicméně stále se vyhýbal pojmenování této krajiny Českým rájem a dal přednost pojmenování „čarokrásná krajina turnovská". O okolí turnovském se vyjadřuje: „… co vzpomínek vzbuzuje na doby staré, slavné, kolik bájí divných Jizera tu vypravuje, co tu krásy, bohatství a lesku! Tam proslavený Beneš Heřmanův zaháněl Sasův loupeživé hordy…"[78] Tedy nejprve Kudrnáč láká na Beneše Heřmana a teprve na dalších místech upozorňuje na přírodní zajímavosti. Není bez zajímavosti, že Václav Kudrnáč v tomto roce dokonce vyjednal vypravování zvláštních „zábavních" vlaků z Prahy a snížení jízdného. V této souvislosti též uvádí „čarokrásnou krajinu turnovskou", nikoliv ještě Český ráj.[79]

V následujícím roce Kudrnáč vybízí k založení Klubu českých turistů, aby se „systematicky pečovalo o turismus ve zdejší krajině".[80] Stále však neuvádí Český ráj, a to dokonce ani když propaguje Malou Skálu jako pozemský ráj.

V pátém ročníku novin se dvakrát vyskytuje označení „český ráj", i když zatím v poněkud překvapivých kontextech. V rubrice „různé" je uvedena reportáž s názvem *Z českého ráje*[81], která začíná slovy: „V severním cípu českého ráje scházívá se několik Eviček u starší matrony".[82] Ve skutečnosti článek pojednává o nočním podniku v Turnově, který nesl název „Ráj". Nicméně důležité je to, že zde autor stále míní Českým rájem celé Čechy a podnik Ráj lokalizuje do jeho severního cípu. Kdyby se jednalo o Český ráj ve významu turnovské krajiny, pak by byl tento podnik lokalizován do středu ráje. Záměrem autora článku zřejmě bylo ukázat to, co vše může být součástí Českého ráje.

Druhý a poslední výskyt tohoto názvu ve stejném roce najdeme znovu v rubrice „různé" a článek opět nese název *Z českého ráje*.[83] V článku jsou obyvatelé turnovské krajiny vybízeni, aby zařídili více letních bytů pro turisty. Autor popisuje turnovskou krajinu, kterou však stále označuje „severním cípem českého ráje". Když informuje čtenáře

[77] V tomto roce však vyšel průvodce Českým rájem od Josefa Prýla: PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce českým rájem: (Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně sedmihorské s okolím)*. V Turnově: J. Z. Prýl, [1887]. 48 s.
[78] KUDRNÁČ, Václav. Zábavní vlaky do čarokrásné krajiny turnovské. *Hlasy Pojizerské*. 1888, č. 9, s. 1.
[79] Tamt.
[80] KUDRNÁČ, Václav. V zájmu našeho města. *Hlasy Pojizerské*. 1888, č. 24, s. 1.
[81] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1890, č. 6, s. 4.
[82] Tamt.
[83] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Listy Pojizerské*. 1890, č. 15, s. 4.

o vypravování zvláštních zábavních vlaků z Pardubic do zdejší krajiny, hovoří stále o čarokrásné krajině turnovské.

V roce 1891 se konala v Praze jubilejní zemská výstava, během níž bylo v turistickém pavilonu vystaveno plastické vyobrazení Trosek, což „se těšilo pozornosti zejména návštěvníků Českého ráje“. Informoval o tom článek z 15. 11. 1891.[84] Další zmínka o Českém ráji se v tomto roce již neobjevila. V následujícím roce 1892 vydal Durych podruhé cestopisnou knihu *Z Českého ráje*, ve které je již zřejmé, že označuje tuto krajinu Českým rájem. Ve stejném roce byl v Turnově založen odbor Klubu českých turistů, který má v 1. jednatelské zprávě uveden cíl pečovat o turnovskou krajinu, která je zde přímo nazvaná „Český ráj“.[85] V Kudrnáčových novinách byl otištěn další článek s názvem *Z českého ráje*, který začíná slovy: „Okolí turnovské honosilo se ode dávna po všech končinách krásné vlasti názvem: Český ráj“.[86] V článku, který má kárný charakter, je Český ráj opět postaven do kontrastu s mravy některých jeho obyvatel.

Za závěrečný rok období lokalizace považuji, z výše uvedených důvodů, rok 1891. Regionální tradice považuje za zakládající rok Českého ráje rok 1886. Jak jsem ukázala, je třeba s tímto datem zacházet opatrně a spíše ho vidět jako začátek období, v němž k lokalizaci Českého ráje do turnovského okolí docházelo. Závěr tohoto procesu spatřuji v roce, v němž je Český ráj označen jako název regionu ve více zdrojích. Ve stejném roce Kudrnáč plně pochopil využitelnost názvu „Český ráj“a začal ho ve svých listech intenzivně propagovat.

3.2.7 Klub českých turistů v Turnově

Již v roce 1889 Václav Kudrnáč vybízí k tomu, aby se po vzoru pražského Klubu českých turistů založil i odbor tohoto klubu v Turnově. Odbor Klubu českých turistů v Turnově byl založen na jaře 1892 zejména na podnět okrašlovacího spolku a významnou měrou se přičinil o vznik krajiny nazvané Český ráj. Během prvního výletu 15. a 16. května

[84] Dar zemskému muzeu. *Listy Pojizerské*. 1891, č. 22., s. 5.
[85] RESL, KAREL. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky.“ Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. nesign. Státní okrasní archiv Semily. Vzdor četné této návštěvy, nebylo zde nikoho jež nějakým způsobem staral se o pohodlí přibylých sem hostů a tak také i v této krajině, „český ráj“ zvané, jako kdekoliv jinde po Čechách, zájmy turistické zůstaly nepovšimnuty…“
[86] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1892, č. 11, s. 6.

byla pronesena přednáška o cílech české turistiky, v níž šlo zejména o to, ukázat „národopisnou stránku turistického průmyslu a na národní povinnosti českého turisty“.[87]

Do jednoho ze svých největších předválečných počinů se klub pustil záhy po svém založení – jednalo se o stavbu rozhledny na Kopanině. Ta měla vymezit hranici Českého ráje, která vedla souběžně s národností severní hranicí, a tudíž od samého počátku měla za cíl ohraničit nacionalizovanou krajinu.

První trasa, kterou klub vymezil, vedla ke Hrubé Skále, neboť pod Hrubou Skálou bylo dějiště slavné bitvy z rukopisu Královédvorského, ve které Beneš Heřman pobil Sasíky. Trasa vedla přes Valdštejn, kde se měl nacházet domnělý portrét K. H. Máchy, a přes lázně Sedmihorky, jejichž majitelé přispívali svojí činností k procesu nacionalizace krajiny. Tento výletní směr končil na Troskách. Další trasy, které chtěl klub vymezit, vedly na Maloskalsko. Zde měla stát strážní rozhledna Kopanina, a hlavně se zde nacházel Kalich, podle legendy útočiště českých bratří. Všechny tyto výletní trasy měly jednoznačně nacionální charakter. Tato jednotlivá místa byla základními kameny vznikajícího nacionálního Českého ráje, proto jim vymezuji samostatné kapitoly.

Ač se mohlo zdát, že cílem klubu bylo především odhalení přírodních krás okolí Turnovska, šlo mu spíše o vytvoření a vymezení nacionální krajiny, jak se ostatně též v této práci snažím ukázat. Dokonce když se během jednatelské schůze řešila otázka letních bytů, hovořilo se o severní jazykové čáře. Ta vedla přes „Světlou, Javorník, Proseč, Roztáně, Friedštejn [!], Borek, Malou Skálu, Rovensko, Ktovou, Vizkeř [!], Hrubou Skálu, Mašov a Podháje“[88] a do jisté míry kopírovala hranice Českého ráje. Nakonec však do Českého ráje nebyl zahrnut Ještěd se Světlou, neboť i přes počáteční snahu nebylo možné z této lokality utvořit nacionální krajinu. Proto se později význam Ještědska obrací a je chápán jako region ohrožující národní myšlenku.

Hrad Frýdštejn, který ležel na jazykové severní hranici, byl v roce 1891 zakoupen okrašlovacím spolkem města Turnova, a to z toho důvodu, že ho kníže Kamil Rohan chtěl prodat a hrozilo riziko, že hrad získá německá strana. Spolek se na koupi shodl jednomyslně. Turnovský Klub českých turistů projevil o hrad zájem, nicméně vzhledem k nedostatečným finančním prostředkům ho nekoupil, ale vyjednal koupi hradu Klubem českých turistů v Praze. Na valné hromadě 23. února 1894 Karel Resl, předseda Klubu

[87] KURZ, Vilém. „Rozvoji turistiky v zájmu českých krajin vůbec, zdejšího města a okolí zvláště“ v: RESL, KAREL. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[88] Zápis ze druhé schůze výboru konané 20. 1. 1893. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

českých turistů v Turnově, v bodě o koupi hradu pronesl: „Z ohledů národních, aby zachován byl hrad v rukou českých, nyní však, když se nabízí kupec jména tak vlasteneckého, jako jest spolek českých turistů v Praze, tu myslím, hledě k nynějším skrovným prostředkům spolku, že bude dobře, když se zboží to spolek náš, aniž by podstoupil citelných ztrát, postoupí.“[89] Turnovský odbor Klubu českých turistů se posléze stal alespoň správcem hradu.

Náplní klubu byla též rozsáhlá propagace Českého ráje. Ve spolupráci s Janem Šimonem, známým turnovským fotografem, vydával pohlednice Českého ráje, které se posílaly na různé české i zahraniční výstavy. Velký počin klubu bylo také vydání velkolepého kolorovaného plakátu ve spolupráci s Václavem Kudrnáčem v roce 1894. Tento plakát byl rozesílán po evropských nádražích.

Klub byl pochopitelně velkým propagátorem názvu Český ráj. Tento název uvádí již při své první schůzi. Nicméně ještě celý rok po založení se v zápisech z klubových schůzí názvu Český ráj nepoužívá. Objevuje se až v létě roku 1893.

3.3 Období upevňování

Ve chvíli, kdy přesun Českého ráje do okolí Turnovska skončil na regionální úrovni úspěchem, bylo potřeba tento nový Český ráj ohraničit. Původně měl být Český ráj ze severu ohraničen Ještědem a z jihu Troskami, aby vzniklo krajinně ucelené území, neboť jak Ještěd, tak Trosky jsou výraznými krajinnými dominantami. Nicméně brzy po tomto prvotním pojetí byl Ještěd vzhledem ke svému národnostně konfliktnímu charakteru z Českého ráje vyloučen. Severní hranice Českého ráje kopírovala národnostní hranici, která vedla Malou Skálou. Symbolickým vyjádřením této hranice se stala rozhledna na Kopanině, která byla postavena záhy po lokalizaci Českého ráje. Jižní hranice Českého ráje nebylo třeba ostře vymezovat, neboť z jihu nehrozila germanizace, a tudíž tato část Českého ráje nebyla z hlediska konceptu nacionální krajiny důležitá. Ta místa, pomocí nichž se naplňoval koncept nacionální krajiny „Český ráj“, byla zejména: Skalní město pod Hrubou Skálou, v němž se odehrála slavná bitva z Rukopisu Královédvorského, kaple na hradu Valdštejn, v níž měl být údajný jediný portrét Karla Hynka Máchy, a skalní město Kalich, v němž se měli skrývat čeští bratři po Bílé Hoře. V krajině Českého ráje se měl též

[89] Valná hromada Klubu českých turistů v Turnově. 23. 2. 1894. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

odrazit odkaz Františka Ladislava Riegra, semilského rodáka a českého vlastence. Byla zbudována Riegrova stezka a počítalo se se stavbou Riegrovy mohyly na Kozákově.

3.3.1 Kopanina

Odbor Klubu českých turistů v Turnově byl založen na jaře 1892. Již během prvního výletu byl jeho delegátem pronesen proslov *O rozvoji turistiky v zájmu českých krajin vůbec, zdejšího města a okolí zvláště,*[90] v jehož rámci byla zdůrazněna národotvorná stránka českého turistického průmyslu a národní povinnost českého turisty. Jako kdekoliv jinde v českých zemích se měl i zde, na Turnovsku, Klub českých turistů velkou měrou starat o prosazení národní myšlenky do konkrétní podoby. Místním obyvatelům měl klub svojí činností připomínat, že žijí v národní krajině a že na tento fakt mají být patřičně hrdí. O turisty, kteří zavítají do zdejší krajiny, aby se pokochali čistotou a krásou české vlasti, se mají s největší péčí starat, neboť cílem turismu nebyl jen přísun tolik potřebného kapitálu do krajiny, ale zejména společné úsilí o prosazení národní ideje cestou poukazování k nacionální krajině, která je svoji podstatou majetkem všech Čechů.

Úkolem Klubu českých turistů v Turnově měla být starost nejen o stezky a značení, ale zejména o to, aby stezky zavedly turisty na místa s krajně nacionálním významem, nebo alespoň aby stezky samy byly symbolickými vlasteneckými poutěmi, jako tomu bylo například v případě Riegrovy stezky, která vedla ze Semil do Železného Brodu.

Již během prvních jednatelských schůzí bylo pražské klubové ústředí požádáno o zrušení klubových příspěvků alespoň pro první rok. Návrh byl Klubem českých turistů v Praze zamítnut. Nicméně již v rámci druhé jednatelské schůze bylo navrženo, aby byl zakoupen pozemek nad Malou Skálou v místě zvaném „Na Kopaninách“ a aby zde vznikla rozhledna. Od samého počátku se jednalo o tom, aby byla rozhledna vybudována z trvanlivých materiálů, jako jsou kámen a železo, tudíž bylo jasné, že stavba bude velice nákladnou záležitostí.[91] Když uvážíme, že klub žádal o zrušení, nebo alespoň o snížení příspěvků, tak stavba mohutné a nákladné rozhledny hned na počátku existence klubu musela být velice odvážným podnikem.

[90] RESL, Karel. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[91] Zápis o VIII. schůzi výboru, konané 19. 11. 1893 Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

S koupí pozemku se spěchalo, neboť o něj již měla zájem německá strana. Je až s podivem, jak rychle a elegantně jeho koupě proběhla. Pro Klub českých turistů byla stavba rozhledny Na Kopaninách zásadním krokem, neboť, jak se píše v jednatelské zprávě za rok 1892 přednesené 6. 12. 1892 „jazyková mez severočeská je prolomena již na dvou místech, u Českého Dubu a Hodkovic, kde již tichne hlahol jazyka našeho a již již valí se proud germanizace k nám třetí prorvou Friedštějnskou zachvátivši severní část Kopaniny, která je již německá“.[92] Ve zprávě je též obsaženo, „že nejlepší by bylo postavit na jazykové mezi hradbu“,[93] nicméně že její funkci bude splňovat rozhledna, „jež mluvou kamennou do širé vlasti by věštila, že také čeští turisté stojí zde na stráži a nedopustí, aby jen další píď kraje našeho nám odejmuti býti mohla.“[94]

Pochopitelně se hned od počátku vyskytly závažné problémy s financováním stavby, nicméně na žádném místě není zaznamenáno, že by klub se stavbou byť jedinkrát zaváhal. V době, kdy klub měl největší problémy s financováním, padl návrh, aby stavbu spolufinancovaly německé turistické spolky. Tento návrh byl striktně zamítnut, „neboť se na věc pohlíží ze stanoviska národněturistického“.[95] Ve zprávě se výslovně píše, že „tímto podnikem chceme probudit a upevnit národní vědomí tamějšího lidu“.[96]

Základní kámen rozhledny Na Kopaninách byl položen byl položen 29. října 1893, a když uvážíme, že klub byl založen v roce 1892, tak se skutečně jednalo o velice rychlý počin, což jen ukazuje na krajní závažnost celé akce. K základům byla přiložena láhev, která obsahovala text vysvětlující důvod stavby: „Ku stavbě rozhledny této přikročeno z důvodů turistických i národních, neboť Kopaniny nedaleko polorozbořeného Frýdštejna jsou místo nejkrásnějšího rozhledu v celém okolí turnovském a jest zároveň nejkrásnějším rozhraním živlu německého a českého. Rozhledna proto slouží i ku posílení ducha tamějšího lidu českého“.[97] Text v láhvi též obsahoval: „Vytrvale a zmužile, dosáhnem svého cíle. V mysli vlast, v paži sílu, v srdci smělost. Nechť půda ta zůstane věčně českou. Pevně stůj jak skála v moři – větru bouři vzdoruje, ku ozdobě vlasti naší – krásné matky Čechie. Ku zdaru spolku – ku chvále vlasti – ku chvále národa. Budiž ochranným

[92] Jednatelská zpráva přednesena ve valné hromadě 6. 12. 1892. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[93] Tamt. „Kdož by nepozoroval, že zde třeba stavěti hradbu, o niž drsný severní vítr by se rozrážel a zeslaboval.“
[94] Tamt.
[95] Zápis o VIII. schůzi výboru konané 19. 11. 1892. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[96] Pokládání základního kamene ku stavbě rozhledny na Kopaninách.
[97] Tamt.

kamenem, národa našeho. Jako Sokol povždy je – budiž i ty baštou a hlasatelem české národnosti. Ku slávě vlasti – ku zdaru stavby“.[98]

O jak závažnou národnostní situaci se na Malé Skále jednalo, ilustruje dopis, zaslaný o Velikonoční pondělí 1893 Klubu českých turistů v Turnově.[99] Pisatel-turista zde uvádí několik stížností na dění na Maloskalsku. Za prvé se ptá, jak je možné, že tam, kde jsou orientační turistické tabulky, „nejsou dole, neb vedle, ale nad českými, aby všichni výletníci viděli, že jsou na půdě německé, která dopřává jen z milosti pod prvním německým nápisem také tabulky cizí řeči.“ Pisatel si též stěžuje, že většina českých červenobílých tabulek je poškozena. Další stížnosti se týkaly toho, že děti na Malé Skále žebrají nejdříve německy a pak až česky a že místní obchodnice se mu čtyřikrát snažila prodat květiny a pokaždé něj ně hovořila německy. Pisatel důrazně žádá nápravu a chce, aby se klub postaral o to, aby bylo všem výletníkům jasné, že se pohybují na české půdě.

Rozhledna Kopanina (obr. 3) byla slavnostně otevřena již 3. 6. 1894. Slavnosti se zúčastnily stovky lidí a z Prahy byl dokonce vypraven zvláštní vlak. Vrcholem slavnosti pak byl Bendův *Chorál národa českého*[100]

Pane, zakryj štítem svým drahou vlasť,
by zloba vrahů jí neschvátila,
žízeň uděl i stálou míru slast,
by doba zlatá jí se vrátila,
a plémě její ve blahu a zdaru
povzneslo ji ku slávě Otakarů.
Pomiluj, Pane, vlasť, pomiluj Pane vlast!
Učiň, by se lvem prapor náš zas se vznes,
jenž drahný čas byl ve prach pošlapán,
nechť, ať se celou, celou vlastí šíří ples,
žeť mrzké porobě již výhost dán,
s ní že poslední pouto k zemi kleslo
„Volnost a zdar“ žeť doby naší heslo!
Pomiluj, Pane, vlasť, pomiluj Pane vlasť!

[98] Tamt.
[99] Z dopisu zaslaného anonymem odboru Klubu českých turistů v Turnově 3. dubna 1893. nesign. Z materiálů Klubu českých turistů v Turnově. Státní okresní archiv Semily.

[100] BENDL, Karel. Chorál národa českého. *Listy Pojizerské*. 1898, č. 13, s. 4.

Jako projev díků za rozhlednu složil a věnoval odboru Klubu českých turistů v Turnově Karel Žádník vlasteneckou báseň *Na Kopanině*, v jejíž závěrečné sloce se odráží to, čím se rozhledna měla stát[101]

Ty zlatým klíčem budiž štíhlá věži,
jenž k lásce té hruď českou otevírá;
buď krásy majákem, jenž jasně zírá,
kde na duchu tmy závěj dosud leží.
A kdyby přes hranice lstivým hadem
vrah lakotný se plížil v české luhy,
tož kamennou pěsť zvedni v zápas tuhý
a lidu svému pevným budiž hradem.

V jednatelské zprávě z 12. 12. 1895 bylo též uvedeno, že byl schválen návrh, aby byly do věže kopaninské rozhledny umístěny citáty českých vlasteneckých básníků.[102] Návrh byl jednomyslně přijat. Kopaninská rozhledna měla skutečně všemi možnými prostředky demonstrovat svůj nacionální charakter. Ač v této době bylo v oblibě stavět rozhledny, zdaleka ne v každé bychom našli citáty českých vlasteneckých spisovatelů.

Rozhledna na Kopanině se stala severní hranicí Českého ráje. Tato hranice byla ustavena z důvodů jak ideového, tak také nalezla oporu v samotné krajině. Jistě bylo pro ustavující Český ráj nesmírně důležité vést jeho severní hranici spolu s hranicí jazykově-národnostní. Domnívám se totiž, že bylo potřeba ustavit Český ráj tak, aby těsně sousedil s územím obývaným převážně Němci. Záměrem bylo v juxtapozici jasně ukázat, kde končí „ráj“. Ráj měl podle této představy končit v místě, které obývá první Němec. Čeští turisté si tuto skutečnost měli uvědomit přímým kontaktem s krajinou. Rozhledem z Kopaniny měli obsáhnout rajskost krajiny, která je národnostně „čistá“. Pouhým pohledem k severu pak měli vidět krajinu, „která se z mračna šedého zvedá od Ještěda“.[103]

[101] ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy Pojizerské*. 1894, č. 11, s. 1.Tato báseň opěvuje nacionální charakter Českého ráje a je tak výmluvným svědectvím o tom, jakým způsobem byl Český ráj nahlížen a konstruován.

[102] Jednatelská zpráva přednesena ve valné schůzi konané 12. 12. 1895. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[103] ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy Pojizerské*. 1894., č. 11, s. 1.

Je jasné, že při ustavování severní hranice Českého ráje hrál nacionální aspekt hlavní roli. Pokud svoji roli v této záležitosti sehrála i fenomenologie krajiny, tedy pokud sama krajina tím, jaká je, vybídla k tomu, aby byl severní bod Českého ráje ustaven právě na Kopaninách, tak to není pramenně prokazatelné. Prokazatelné je jen to, že se konstruktéři krajiny, tedy Klub českých turistů v Turnově, v případě kopaninské rozhledny, odkazovali jak k nacionálnímu poselství rozhledny, tak k tomu, že z jejího vrchního patra bude moci shlédnout okolní krásnou krajinu.

Rozhledna na Kopanině se tyčí přímo nad maloskalské údolí, které je obecně považováno za jedno z nejkrásnějších v českých zemích. I rané průvodce po této krajině považují údolí Malé Skály za půvabné. Nicméně nedomnívám se, že by potenciální ztráta krásné maloskalské krajiny ve prospěch německé strany byla příčinou spěšnosti celé kopaninské akce. Pro Čechy byla jistě ztráta každého metru české půdy bolestivá, ale v tomto případě hrálo roli i to, že pokud by se Malá Skála neubránila germanizaci a hranici Českého ráje spolu s rozhlednou by bylo nutné posunout o kousek dál směrem k jihu na další krajinně vhodný vrchol na druhé straně údolí, pak by se mohla rozdrolit celá nacionálně krajinná myšlenka. Onen vrch nese jméno Sokol. Prameny hovoří o tom, že toto jméno je prastaré a bylo inspirováno samotným vzhledem kopce, který vypadá jako letící sokol. Ač v tomto případě byl vrch zřejmě pojmenován původně bez nacionální konotace, regionální vlastenci hojně využívali jeho názvu ve svých opěvných textech na Český ráj. Poněmčení maloskalského údolí, a tím pádem ztráta půlky Sokola, by znamenala tragický úder. Navíc jen asi kilometr od vrcholu Sokola je skalní bludiště – bájný Kalich, údajné útočiště českých bratří. Domnívám se, že tato výjimečná nacionální lokalita se za žádných okolností nesměla dostat do přímého ohrožení německým živlem.

Pro krajní důležitost existence severní hranice Českého ráje hovoří i ta skutečnost, že tato lokalita byla druhá nejpropagovanější v Českém ráji.[104] Téměř každý rok v *Hlasech* a *Listech Pojizerských* čteme, jak se místní vlastenci u neustále zasazovali o to, aby byly do těchto míst posilovány vlakové spoje. Když se naopak některé spoje zrušily, zvedlo to vždy vlnu protestu a odporu.

Německé nápisy na českém území byly v této době obecně rozčilující, nicméně po stavbě rozhledny na Kopaninách, a tím pádem po vytyčení symbolické hranice Českého ráje, byla situace na Malé Skále poměrně vyhrocená. Nápis na vlakovém nádraží „Kleinskal“ byl velice rychle nahrazen „Malou Skálou“ a jakékoliv projevy němectví na

[104] Po Hruboskalsku.

Maloskalsku byly hojně diskutovány v *Hlasech* a *Listech Pojizerských*. V těchto novinách se jakýkoliv projev českého nacionalismu na Malé Skále podporoval. V *Hlasech Pojizerských* ze 22. 8. 1909 neopomněli čtenáře informovat o tom, že „na Suchých Skalách u Malé Skály vlají dva červenobílé prapory, které věnoval Českému ráji pan J. Ptáček, obchodní cestující z Roudnice“.[105]

První rok byla Kopanina hojně navštěvována Turnovany a spolky z blízkého okolí. Nicméně již od roku 1896 návštěvnost klesala, a to především ze strany českých turistů, a na Kopaninu začali v hojné míře pořádat výlety Němci z okolí. Jako reakce na tuto situaci se v dubnu roku 1898 objevil v *Hlasech Pojizerských* článek apelující na české turisty, aby více navštěvovali rozhlednu: „Chceme dnes ukázati na jedno z méně našinci navštěvovaných míst, a tím v nastávajícím období výletním na ně upozorniti: Jest to naše Maloskalsko s Frýdštejnem a rozhlednou kopaninskou. Že zvlášť toto poslední jmenované není bez zajímavosti, uznal i Klub českých turistů dav – díky péči Odboru turnovského – vystavěti na samém rozhraní národnostním na vrchu Kopanině rozhlednu.“[106] Dále se hovoří o nízké návštěvnosti Čechů: „A předce nejen zájem o krásy přírodní, historickou důležitost zdejšího okolí, ale i zájem národní hraje zde důležitou úlohu. Vždyť nejen u rozhledny kopaninské, ale i ve hradě Frýdštějně a pantheonu maloskalském po větší část léta zaznívá hovor německý, tak že by člověk poměry neznající domníval se býti zde již daleko za hranicemi naší národnosti.“[107] Ukázalo se, že rozhledna na Kopanině je jen částečně funkční ve snaze učinit na Maloskalsku jasnou národnostní hranici. Proto se nejen v tomto článku, ale v mnoha dalších neustále apeluje na české turisty, aby toto místo navštěvovali častěji: „Hleďme i turisty přiměti k tomu, by navštěvovali tento kraj našeho ráje a přesvědčili se, že dosud [je] v našich rukách a ne v moci cizinců; zároveň bychom dotvrdit mohli, že zde: ‚ještě slovanská řeč žije a bude žít na věky‘“.[108] Nicméně autor tohoto článku, zřejmě Kudrnáč sám, navrhuje ještě jedno originální řešení: „Ku konci projevujeme žádost k oněm kruhům, kteří mají vůli a sílu, by postarali se, by „Frýdštejn“ obdržel opět své původní jméno. Tímto jménem zván byl pouze hrad, vesnice jmenovala se „Zásada“, a teprve později přijala jméno hradu za své.“[109]

Podle tohoto článku je patrné, že skutečně nešlo primárně o to, navštívit krásnou krajinu a pokochat se pohledem z rozhledny, ale že důležitější bylo ukázat národností

[105] Dar Českému ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1909, č. 16, s. 6.
[106] Naše výlety. *Hlasy Pojizerské*. 1898, č. 7, s. 4.
[107] Tamt.
[108] Tamt.
[109] Tamt.

hranici v krajině. Jinak nelze vysvětlit skutečnost, že v článku, který vybízí k výletu do krajiny, byl uveřejněn apel přejmenovat osadu z německého názvu na český.

3.3.2 Ještěd

Ještěd do současného Českého ráje nepatří, nicméně na samém počátku konstruování Českého ráje s ním bylo počítáno jako s mezníkem Českého ráje. V básni *Kde děwa má* od Václava Jaromíra Picka z roku 1843,[110] která je některými autory považována za první určení Českého ráje do okolí turnovského, uvádí Picek Ještěd, který vymezuje jeho ráj: „Vane větřík od Ještěra…".[111] I v básni *U Jizery* Vácslava Sedláčka je Český ráj vymezen Ještědem: „Tam, kde Ještěr s Kozákovým důvěrně se přátelí…"[112] Tyto básně však obecně nejsou považovány za „zakládající listiny Českého ráje".

Tou je cestopisná kniha Václava Durycha *Z českého ráje*. V kapitole „Z českého ráje" uvádím, že v prvním vydání této knihy zaujímal Ještěd významné postavení, kdežto ve druhém vydání z roku 1892 je o něm už jen zmínka.

Nicméně J. V. Šimák ve svém *Průvodci Českým rájem* z roku 1903 Ještěd do výčtu stále uvádí.[113] Domnívám se, že tak učinil proto, že se nikdy nepokoušel vnímat a spolukonstruovat Český ráj jako národní krajinu. Naopak se usilovně snažil všechny nacionální mýty a mystifikace, které se hojně užívaly při propagaci Českého ráje, popřít a vymýtit. Zpravidla marně. Tedy v případě Ještědu neměl potřebu z Českého ráje z nacionálních důvodů vyloučit tuto krajinně dominantní horu. Kromě Šimákova průvodce se po roce 1900 Ještěd do regionu Českého ráje nikde neuvádí.

V jednatelské zprávě Klubu českých turistů v Turnově za rok 1906 se hovoří o tom, že v týdeníku *Týden* byla odboru učiněna výtka, že nezabránil stavbě německého hotelu a německé rozhledny na vrcholu Ještědu.[114] Odbor na to zareagoval sdělením, „že tam, kde němečtí turističtí spolkové již dlouhou řadu let připravovali stavbu hotelu a rozhledny, kde jedna polovice hory Ještědu patří německy smýšlejícím dědicům po hraběti Clam Gallasovi a druhá polovice knížeti Rohanovi, který k českým zájmům chová se chladně, že tam

[110] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 7. ISBN 80-86527-19-0.
[111] Ještěr je starší verze názvu Ještěd.
[112] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 9. ISBN 80-86527-19-0.
[113] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce Českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: Kudrnáč, 1906, s. 82.
[114] Odbor klubu českých turistů v Turnově. *Listy Pojizerské*. 1907, č. 4, s. 4.

nemohl odbor Klubu českých turistů v Turnově ničeho měniti. Mimo to je Ještěd dávné německé výletní místo, tudíž za stávajících poměrů ovládnouti ho není tak snadnou věcí a v Turnově poměry ty neseny jsou stejně těžce jako všude jinde v Čechách.“[115] Z toho vyplývá, že ač o Ještěd česká strana usilovala, později přeci jen snahu vzdala a naopak Ještěd v mediálním obrazu používala jako symbol německé zlovůle. Domnívám se, že proto, že Ještěd byl natolik výraznou krajinnou dominantou viděnou ze širokého okolí a samozřejmě z celého Turnovska, prostě nemohl být ponechán bez povšimnutí. Ještěd se prostě musel stát buď severní hranicí Českého ráje, což by znamenalo, že by se Ještěd s Podještědím musel stát nacionálně čistou českou krajinou, nebo se musel stát symbolem toho, proti čemu se Český ráj stavěl, nebo alespoň místem, ze kterého je česká země ohrožena. Tento obrat je patrný v básni signované B. B.[116]

Nad Ještědem mračno

Nad Ještědem mračno,
vichr výš ho žene…..
hoj! to supům lačno,
chásce rozvzteklené,
na temeně bouří…..
Bij, co sílu stačí!
Z Ještěda se kouří…!
Zpátky, plémě dračí!
Bij! Však ono jednou
také na tě dojde
líce tvoje zblednou
zpupnost tvoje pojde
v malomocném vzteku
v panovačné zvůli
ve zběsilém jeku
mocnou Boží vůlí.

Nad Ještědem mračno-
„na pláni“ se plouží;
po nás supům lačno…..
níž a níž krouží,
pohlížejí dolů
a své ostré drápy,
bez lítosti, bolu
v prsa lidu stápí…
Jenom zatkli jednou –
bouř se prudká zmáhá
hory výš se zvednou
zastavují vraha
vrhají ho v dáli
hlavy vzpůrné sráží…..
hoj, vždyť jste se smáli
naši pevné stráži!!

[115] Tamt.
[116] [BOUŠKA, Bohuslav]. Nad Ještědem mračno. *Hlasy Pojizerské*. 1908, č. 13, s. 1. Báseň je uvedena v typografické úpravě dle originálu.

Nad Ještědem mračno,
ať si jak chce vstává…..
Že je supům lačno?
Hromem že nám mává?
Že otvírá chřtány…?
Pozřít by nás chtělo.
Ale my ty plány
hrdé zpurné čelo
svoji vlastní silou,
vzdorem smetem z cesty…..
Hle, tu barvu bílou,
jak si cestu klestí
mračnem, které mizí,
s červánky se pojí
u té barvy ryzí
cizáci se bojí.

Nad Ještědem mračno - - -
ale již se ztrácí,
není supům lačno
v cizinu se vrací,
táhnou odkud vyšli,
s potlučeným hřbetem…
Ó, jen kdyby přišli!
S povrchu je smetem!
Ó, ty naše hory!
bouří se a mračí,
ale jejich vzdory
na cizáky stačí.
Ó, ty naše skály
nepřátelům čelí
od věků tu stály,
věk tu budou celý!

Ještěd se tedy po počáteční snaze nestal severním hraničním bodem Českého ráje. Tím se jednoznačně stala kopaninská rozhledna a o Ještědu se nadále neuvažovalo jako o součásti Českého ráje. Nicméně to, že se vůbec jednalo o jeho zařazení do Českého ráje, ač byl převážně německý, svědčí o tom, že krajinné dominanty nejsou při zakládání konstruovaných krajin zcela lhostejné. Jednoduše řečeno: kdyby to bylo z nacionálních aspektů možné, Ještěd jako nepřehlédnutelná krajinná dominanta (obr. 4) by zcela nepochybně do Českého ráje patřil. Domnívám se též, že nereflektované, automatické vidění turnovské krajiny, jako jednolitého celku přirozeně ohraničeného Ještědem a končícího Troskami, se projevilo v názvu a koncipování současného vlastivědného sborníku „Od Ještěda k Troskám“.

3.3.3 Spiritismus

Spiritismus je duchovní nauka, která je založena na předpokladu existence duše nezávislé na těle, které po jeho smrti opustí, a jež je schopna prostřednictvím tzv. médií (prostředníků) komunikovat se žijícími. Tato nauka se u nás uchytila zejména v Podkrkonoší a rozvinula se v 80. a 90. letech 19. století.[117] Je přinejmenším pozoruhodné, že tam, kde končí hranice spiritismu, tam začínají hranice Českého ráje. Například Semily se staly východní hranicí Českého ráje a kousek za nimi leží obce, ve kterých byl spiritismus značně rozšířený, jako například Stará a Nová Paka, Libštát, Horní Sytová.

Spiritismus se dostal do Podkrkonoší z Německa, tudíž byl místními, považován za zhoubnou nákazu, která sem byla z Německa zavlečena.[118] K tématu existuje zajímavý článek z *Hlasů Pojizerských* z 25. 6. 1893.[119] Dopisovatel zde uvádí, že je obchodníkem, který se během svých obchodních cest setkal se spiritismem, který ostře kritizuje: „Jest to přebolestný úkaz a trpká známka ducha času převratného, kdykoliv se v národě našem jeví duch nesvornosti, vzpoura proti autoritě církevní a jakási církvi nepříznivá změna zákonů, že z ciziny přilétnou jako krkavci bludaři, hlodajíce na blahu národa našeho, podvracujíce pokoj jeho. Nauka o spiritismu […] zavlečena jest z Němec do krajin českých ponejvíce do míst v Čechách severovýchodních.“[120] Článek je nazván *Z okolí maloskalského, Ze sousedství českého ráje*. V roce 1893 se ještě tak často název český ráj nevyskytuje, aby se dalo konstatovat, že podtitul je v tomto případě jen náhodný. Je tedy pravděpodobné, že hranice spiritismu spoluvytvořily hranice Českého ráje – bylo totiž nemyslitelné, aby v krajině nazvané „Český ráj“ mělo své místo duchověrství zavlečené z Německa. Spiritismus na Turnovsku rozhodně nebyl v oblibě, naopak se v *Listech* a *Hlasech Pojizerských* vyskytují zprávy o potírání spiritistických hnutí a kritika této nauky.

[117] DUŠEK, Libor. Tajemní spiritisté. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. [cit. 2012-04-16]. ISSN 1214-9381.Také dostupné z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11043&Itemid=34.
[118] Tamt.
[119] Ze sousedství českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1893, č. 12, s. 6.
[120] Tamt.

3.3.4 Mácha na Valdštejně

Do období lokalizace též zapadá legenda o portrétu Karla Hynka Máchy v kapli na Valdštejně (obr. 5). Karel Hynek Mácha byl považován za velkého českého básníka a vlastence. Na sklonku 19. století již došel velkého obdivu a úcty. Bohužel během svého krátkého života[121] nestihl vstoupit do takové veřejné známosti, aby byl pořízen jeho oficiální portrét.

Aby se v 80. letech 19. století mohlo prosadit okolí Turnovska jako Český ráj, bylo potřeba ukázat na to, že je tohoto názvu a charakteristiky, zejména po stránce nacionální, vhodná. Lokalizaci Českého ráje do okolí Turnovska mohla pomoci i skutečnost, že Mácha rád touto krajinou cestoval. Regionální vlastenci byli na tento fakt dozajista hrdí, nicméně byli si vědomi, že není natolik důležitý, aby se o něj při prosazování Turnovska mohli opírat. Domnívám se proto, že Václav Durych šikovně využil spekulací o tom, že na Valdštejně je portrét Karla Hynka Máchy, a tuto legendu v plné síle uveřejnil v prvním vydání svých cestopisných črt *Z českého ráje* v roce 1886. „Největší pozornost budí kaple sv. Jana Křtitele. Jest to jen prostinká, laťovými dveřmi uzamčená kaple a v ní nad oltářem nalézá se obraz sv. Jana Křtitele. Obraz ten je pro nás z té příčiny velezajímavým, že jest hlava světce věrnou podobou českého básníka Karla Hynka Máchy, který malíři tohoto obrazu (fresky) stál modelem. Aby pak nikdo nepochyboval o pravdě výše uvedené, uvádím na doklad toho stať, kterou k jubileu nesmrtelného pěvce „Máje“ napsal český spisovatel J. V. Frič: ‚Sháněli jsme se všichni za památkami po slavném, tak dlouho zneuznaném pěvci, ano měli jsme nejlepší vůli sebrané spisy jeho vydati a řádným životopisem a komentářem opatřiti, ale onen „vlastenec“, který byl na ně kdysi zapůjčil bratru nebožtíka dvacet zlatých, nechtěl nám jich ani zlatem vyvážených vydati – to na pokyn jiného „výtečníka“, jenž by byl naši mladou básnickou chasu nejraději na lžíci vody utopil.‘ Bývalý majetník všech, po Máchovi pozůstalých písemných pokladů, klempíř Mencl v Karlíně, sám kdysi bližší přítel bratří Máchů, napověděl nám, že Karel Hynek nedal se sice nikdy portraitovati, ale že seděl jednou modelem umělci, jemuž svěřeno vyobrazení sv. Jana Křtitele pro zámek Valdštýn u Turnova, jehož majitelem byl bar.[on] Aehrenthal. Získavše – bylo to koncem února 1858 – povolení k tomu na baronu, vypravili jsme tam dovedného akademika, aby dotyčný obraz, kdekoliv se nalézá, věrně kopíroval. Nenadáli jsme se totiž, že to je freska nádvorní otevřené kaple. Akademik vzdor tuhým

[121] 16. 11. 1810 – 6. 11. 1836.

mrazům úloze své šťastně dostál: přinesl celé tři kopie v barvách vodových na vybranou zpět a byl námi za svou horlivost víc chválou než vydatným honorářem odměněn. Tyto tři kopie předložili jsme jinému blízkému příteli Máchovu, Karlu Sabinovi, jenž shledav, že kopie hlavy, ač poněkud podobná vzoru, vykazuje brunátnější pleť, delší a rozčechranější kadeře a jiný růst brady a vousů, za to však čelo a oko znamenitě věrny a dostiženy, vybral jednu z kopií Máchovi nejpodobnější, načež akademik pod jeho návodem kreslil a proměňoval Máchovu hlavu tak dlouho, až Sabina uspokojen vykřiknul, že podobá se již originálu. Jednalo se nyní ještě o dotvrzení toho jinými „nepředpojatými" svědky, což podařilo se nám způsobem stejně radostným, jak překvapujícím. Z Máchových přátel byli dva divadelní herci Kaška a Lapil, kteří neměli ani tušení, že se o vzkříšení básníkových tahů zasazujeme. I přinesl jsem jednoho večera s Barákem a Nerudou vyzískanou kresbu do pivnice „U města Moskvy", když jsme ji nenadále Kaškovi předložili. Tento zadívav se vážně na obraz, aniž bychom mu nejmenšího napověděli, jevil patrné překvapení, až i slzy vstoupily mu do očí; a ještě nebyl slova pronesl, anto právě do pokoje vstouplý Lapil dostřeha jen maně, co Kaška v rukou drží, zvolal prudkým, vždy upřímným svým způsobem: ‚Ježíš Marjá! To je Karel!'..nemaje rovněž jako Kaška ani zdání o tom, co připravujeme. Nuž, měli jsme vyhráno! Oba herci ještě některou nepatrnou změnu co do střihu vlasů a spůsobu pláště navrhli, a my pak již byli s to, s nejlepším svědomím podobiznu Karla Hynka Máchy k jarnímu svému almanachu co hlavní ozdobu obecenstvu českému i přátelům svěžejší poesii pro potěchu předložiti. '"[122]

Stať je vystavěna faktografickým způsobem a je plná skutečných osob (Kaška, Lapil) a konkrétních míst (pivnice „U města Moskvy"), což mělo dokazovat pravdivost celé události. Je též plná emotivních momentů (Kaškovy slzy), které měly strhnout čtenářovo srdce. Nicméně celý příběh se jeví krajně vykonstruovaný a způsob, kterým se dobralo Máchovy podoby, silně pochybný. Legenda však na dobového čtenáře toužícího po vlasteneckých objevech, zřejmě působila silným a přesvědčivým dojmem.

Pochybnosti o pravosti Máchova portrétu se objevily krátce po uveřejnění domnělé podoby v Almanachu *Máj*. Již dobové prameny hovoří o tom, že za podvrhem stál Karel Sabina.[123] Ten po celý život hájil pravost Máchovy podoby. Překážkou v jeho tvrzení mu nebylo ani to, že v obraze Jana Křtitele Máchu nepoznal ani jeho bratr a přátelé. Ve stejném roce, kdy vychází Durychovy cestopisné črty s Fričovou statí, uveřejnil Karel Vít

[122] DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. s. 6–8.
[123] NOVOTNÝ, Miloslav. *Portrét Karla Hynka Máchy*. Praha: Družstevní práce, 1936, s. 28.

Hof v *Hlasu národa* podrobnou stať o tom, jakým způsobem podvrhl Sabina Máchův portrét.[124] V době, kdy Durych uveřejňoval Fričovu stať ve své knize, s největší pravděpodobností musel vědět o silných pochybnostech o pravosti portrétu. To mu však v uveřejnění statě nebránilo.

V druhém vydání *Z českého ráje* z roku 1892 se Durych k této legendě vyjadřuje již pouze krátce: „Největší pozornost budí kaple sv. Jana Křtitele. Zde nad oltářem nalézá se obraz sv. Jana Křtitele. O obrazu tom až do nedávna vážně tvrzeno, že jest hlava světcova věrnou podobou českého básníka Karla Hynka Máchy, který malíři této fresky stál modelem.“[125]

Domnívám se, že v roce 1892 už měl Český ráj na Turnovsku, alespoň na lokální úrovni, natolik silnou pozici, že již nebylo nutné podporovat lokalizaci příliš pochybnými legendami. Český ráj se poměrně dobře uchytil a bylo už víceméně jasné, že na Turnovsku působí celá řada lokálních buditelů, kteří jsou schopni svoji aktivní činností naplnit koncept nacionální krajiny zvané „Český ráj“.

V únoru 1910 vychází v *Listech Pojizerských* článek o padělku Máchova portrétu malířem Quastem.[126] V této souvislosti je zmíněno, že pátrání po portrétu Karla Hynka Máchy je „zajímavé i z toho hlediska, že na Valdštejně je obraz Jana Křtitele, který je též pokládán za podobu básníka“.[127] V článku však již není patrná nejmenší snaha o prosazení pravosti Máchova portrétu.

3.3.5 Hrubá Skála a Rukopis Královédvorský

V době národního obrození se čeští spisovatelé snažili, aby svými díly přispěli k probuzení národního ducha. Využívali všech možných prostředků, které mohly napomoci k naplnění jejich cílů, a opírali své literární práce o vše, co mohlo přispět k rozmachu národní hrdosti a pochopení národní kontinuity. Jedno však obrozencům chybělo. Sousední národy měly staré legendy o udatnosti a chrabrosti svých předků, český národ však podobné legendy postrádal, a to v době, která se přímo obracela k národním mytologiím. A tak se na pomyslném vrcholu českého národního obrození „náhle“ objevily rukopisy, které obsahovaly básně vypravující o udatných a velkolepých činech českého národa. Záhy po

[124] Tamt. s. 20.
[125] DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. s. 18.
[126] Mystifikace s Máchovou podobiznou. *Listy Pojizerské*. 1910, č. 4, s. 3.
[127] Tamt.

uveřejnění rukopisů se objevily pochybnosti o jejich pravosti a v jistém smyslu probíhá spor o rukopisy dodnes.

Faktem zůstává, že rukopisy zaujaly funkční místo v procesu národního obrození, a i když, na sklonku 19. století byly pochybnosti nad pravostí rukopisů všeobecně známy, nebránil tento fakt národním buditelům využívat rukopisů ve sledování svých národně-obrozeneckých cílů.

Pro moji práci je důležitá báseň *Beneš Heřmanov* obsažená v *Rukopise Královédvorském*.[128] Historický kontext básně je následující: V roce 1203, kdy Přemysl Otakar I. pobýval v německé říši, aby tam pomáhal Otovi IV. Bavorskému proti jeho odpůrci Filipu Štaufovi, vpadli Němci Sasíci přes Zhořelecké hory do českých zemí, které postupně plenili. Jejich vpád zadržel až Beneš Heřman, který je v lese pod Hrubou Skálou „na hlavu porazil". Tento Beneš Heřman byl synem Heřmana Markvartice z Ralska.

Báseň je skutečně velkolepě vystavena a popisuje zdrcující porážku Sasíků (obr. 6). Dějiště hrdinné bitvy je v básni přesně popsáno. Sasíci táhli od Zhořelce k Troskám a Beneš Heřman shromáždil lid k bitvě v lese ve skalách pod Hrubou Skálou. Domnívám se, že lokace této bitvy na Hruboskalsko byla jedním z argumentů, proč umístit Český ráj do lokality okolo Turnovska, ale také tím, co velkou měrou vyživovalo koncept Českého ráje. Rukopisná báseň Beneš Heřman svou podstatou zasahuje jak do období hledání, tak i do období lokalizace a upevňování. Ač jsem nenalezla žádný pramen, který by přímo spojoval bitvu s rozhodnutím umístit Český ráj do této lokality, přeci jen se domnívám, že tato skutečnost hrála při rozhodování o umístění Českého ráje významnou roli.

V rané fázi období upevňování se hojně píše o této slavné bitvě. Její popis nechybí téměř v žádném průvodci vydaném v tomto období. Nutno však dodat, že v roce 1896 vydal Josef Pekař poměrně obsáhlou stať, ve které vyvrací pravost legendy.[129] Jeho hlavním argumentem je výskyt místního jména „Hrubá Skála". Pekař uvádí dostatečné množství důkazů, že se jméno „Hrubá" ve spojení se „Skálou" do třicetileté války nevyskytovalo. Až do počátku 17. století se Hrubé Skále prostě říkalo „Skála", nebo „Skály" či „Smiřické Skály" (podle majitelů). Když se pak začal používat přívlastek, nejčastější zněl „Velká" , nikoliv „Hrubá" Skála.[130]

[128] *Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského*. Praha: Národní Republika, 1934. 71 s.
[129] PEKAŘ, Josef. Hrubá Skála v Rukopise Královédvorském. *Listy Filologické*. 1896.
[130] Tamt.

3.3.5.1 Obraz „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou“

K příležitosti Národopisné výstavy československé konané v roce 1895, objednal KČT zhotovení velkého obrazu zobrazujícího pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. Plátno zobrazuje výjev ze slavné rukopisné básně Beneš Heřman (text. příloha 1). Skicu navrhl Mikoláš Aleš, ale malba byla svěřena malířům Jansovi a Maškovi. Obraz ohromuje již svým rozměrem 10 x 8,5 m, čímž se řadí k největším světovým plátnům vůbec. Aleš tento námět už jednou zpracoval, a to v roce 1884, kdy ve shodě se zasazením události do časů Přemysla Otakara I. oblékl bojovníky do středověkých rytířských brnění. Vzhledem k manifestačnímu zaměření výstavy, pro kterou bylo nové plátno určeno, zobrazil Aleš tentokrát bojovníky jako mytologické Slovany. Za tuto historickou nevěrohodnost sklidil od prof. J. Kouby kritiku, nicméně odvolal se na právo umělecké licence.

Plátno bylo instalováno jako diorama. Scénograf Národního divadla naaranžoval před plátno skutečné pískovcové kameny a klády podobné těm, které jsou na něm zobrazeny. Postavy v prvním plánu obrazu jsou v životní velikosti a na kožešinových částech jejich oděvů je nalepena skutečná kůže. Rozměrný obraz bitvy ve skalnaté krajině byl ze tmy nasvícený, aby vynikla plasticita skutečných balvanů a kmenů umístěných před obrazem. Václav Jansa, který komponoval krajinu, navštívil Hruboskalsko, kde ho provázel Jan Prousek. Ten byl dokonce vybrán jako poradce obrazu. Cílem bylo zachytit Hruboskalsko v největší míře realismu.[131] Poselství obrazu je jasné: Diorama Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou mělo diváka vtáhnout do děje a svoji velkolepostí a do krajnosti zpracovaným realismem ho přesvědčit o tom, že vidí, co se skutečně událo. Divák neměl ani v nejmenším pochybovat o pravosti této velkolepé bitvy.[132]

Jan Šimon ve svém *Průvodci Českým rájem* dokonce pravdivost této bitvy dokládá tvrzením, že památku na udatnost této bitvy nese jméno osady Hnanice, kudy Sasíci „zpět hnáni byli“.[133]

[131] COGAN, Miroslav. Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou.*Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 1996, č. 9, s. 216–225. ISBN 80-901284-6-7.
[132] JANOUŠOVÁ, Jaroslava. Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. *Země světa*. 2003, č. 3 [cit. 2012-04-18]. ISSN 1213-8193. Též dostupné z: http://www.zemesveta.cz/archiv/rocnik-2003/cesky-raj-4-2003/352-3/pobiti-sasiku-pod-hrubou-skalou.
[133] ŠIMON, Jan. *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1900, s. 18.

3.3.5.2 Výlety na Hrubou Skálu

V roce 1886 začaly vycházet *Hlasy* a *Listy Pojizerské*, tudíž je možné sledovat frekvenci a cíle výletů různých spolků. Tyto noviny informovaly čtenáře o většině výletů pořádaných různými spolky do okolí Turnova. Nejčastějším cílem byla jednoznačně Hrubá Skálu. Trasa vedla přes Valdštejn a Sedmihorky a jednalo se, podle mého soudu, o jakýsi vlastenecký pochod. Na Valdštejně byli turisté zřejmě zpraveni o unikátnosti Máchova portrétu ve zdejší kapli. Trasa pokračovala přes Sedmihorky, které vybudoval český vlastenec a schopný podnikatel Šlechta. Zde trávívalo své volno mnoho významných českých vlastenců. Pouť byla zakončena na Hrubé Skále, odkud se otevírá krásný výhled do skalnatého údolí, ve kterém se odehrála slavná bitva.

Výletů na Hrubou Skálu bylo skutečně hodně, v roce 1886 sem zavítali občané Nového Bydžova a konal se sem hromadný studentský výlet.[134] Kdykoliv do Turnova zavítali členové Sokola, měli téměř povinnou vycházku na Hrubou Skálu. Stejně tomu bylo i 14. 6. 1886, kdy sem zamířil pražský Sokol.[135] V roce 1887 byl dokonce všesokolský slet zakončen 23. 6. výletem na Hruboskalsko. Jednalo se o obrovskou slávu, kdy se na Hrubou Skálu přijeli podívat i čechoameričtí sokolové. K té příležitosti jim Bohdan Kaminský složil oslavnou báseň, která končila slokou: „Kde Trosky velebné dnes chmurné zjasní čelo, kde naše jásání dnes echem rozzvučelo ty skály, dávnou stráž; ó buďte žehnáni po dlouhé svoji pouti, kde Beneš Heřmanův nám nedal zahynouti, ten první sokol náš!“.[136] V témže čísle ke stejné příležitosti byla uveřejněna báseň obsahující: „Kozákov vážný, jenž se kdysi díval, jak bohatýrský Beneš Heřmanov od Skal odrážel mocný Němců příval, dnes zhlíží vlídně dolů na Turnov.“[137]

3.3.5.3 Problémy s turistickým značením a pohybem po hruboskalském lese

Hrubá Skála byla oblíbeným cílem výletů různých spolků a turistů, ač pohyb v hruboskalských lesích nebyl vždy příjemný. Správce hruboskalského statku totiž nechával pravidelně strhávat značení a do jistých partií lesa měli turisté vstup zakázaný. Klub českých turistů v Turnově musel neustále žádat hruboskalský statek o povolení ke

[134] Společný výlet. *Hlasy Pojizerské*. 1886, č. 6, s. [3].
[135] Sokol pražský v Turnově. *Hlasy Pojizerské*. 1886, č. 7, s. [4].
[136] Americkým sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11, s. 1.
[137] Tamt. s. 2.

značení, čehož se mu sice dostávalo, ale v zápětí bývaly cedule opět strženy. Celý problém se značením na Hruboskalsku je zachycen téměř ve všech relevantních pramenech, a to každý rok. Oficiální politika hruboskalského statku sice byla proturistická a nekonfliktní, nicméně zaměstnanci zřejmě měli opačné příkazy. Teoreticky by bylo mnohem jednodušší, kdyby se za cíl výletů zvolilo takové místo, ve kterém by nebyl problém se značením. To by bylo možné, pokud by prvotním cílem byly jen přírodní krásy Turnovska. Avšak v tomto případě bylo primárním zájmem ukazovat právě dějiště slavné bitvy Beneše Heřmana. To byla priorita, a proto sem byla pořádána většina významnějších výletů, i když problémy s pohybem po hruboskalském lese neustávaly.

V jednatelské zprávě Klubu českých turistů v Turnově za rok 1907[138] je uvedeno, že Všesokolský slet byl opět ukončen 2. 7. výletem na Hrubou Skálu. Předcházela mu intenzivní reklamní kampaň, kdy byly po různých místech v Praze rozmístěny reklamní pohlednice s vyobrazením Liebscherových Trosek, zvoucích do „Českého ráje“, s plánkem železničního spojení. Výsledkem kampaně byl nárůst počtu turistů, zejména o členy amerického, jihoslovanského, slovinského, ruského i polského Sokola. Ve stejné jednatelské zprávě se uvádí: „také na Hruboskalsku, a to s laskavým povolením sl. lesní správy – letos – byť jen ostýchavě – po kořenech, kamenech a zaražených kolících provedeno tolik potřebné zde značení, které všem za několik dní, kým asi? opět bylo po většině zničeno, a tak musíme opět zase s povolením a snad ještě ostýchavěji začít znova“.[139] Rok před tím, 27. května 1906, byl v *Hlasech Pojizerských* uveřejněn článek o tom, že ředitel hruboskalského panství povolil turistům pohyb po dříve zakázaných cestách.[140] V dalším čísle byl uveřejněn článek o vandalismu německých mladíků, kteří 17. 6.[141] podnikli výlet na Hruboskalsko, vylezli zde na Dračí Skálu a umístili zde německou vlajku. Při cestě dolů zničili všechny stupy a žebříky vedoucí na vrcholek skály. Pisatel článku byl nesmírně pobouřen tím, že vandalové poničili české skály pro čest a slávu národa německého a že i celou událost sledoval personál ze zámku a nic nepodnikl pro to, aby tomu zabránil. Dále dodává: „Co by se stalo, kdyby někdo z českých výletníků neb z letních hostů z Podháje nebo Sedmihorek učinil pouze krok ze silnice do lesa? Ihned vyřítil by se proti němu lesní zřízenec, někde v houští ukrytý, a málo vybranými slovy hnal by jej zpět na silnici, nebo by jej i udal.“[142]

[138] Odbor Klubu českých turistů v Turnově. *Hlasy Pojizerské*. 1908, č. 1, s. 2.
[139] Tamt.
[140] Pro pány turisty a výletníky. *Hlasy Pojizerské*. 1906, č. 10, s. 5.
[141] Provokace Němců v českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1906, č. 12., s. 4.
[142] Tamt.

3.3.6 Kalich

Jednou z nejčastěji propagovaných lokalit v upevňujícím se Českém ráji bylo skalní bludiště Kalich (obr. 7). Podle legendy se zde ukrývali čeští bratři ze širokého okolí, kteří byli po bitvě na Bílé hoře pronásledováni. Václav Durych ve své knize *Z českého ráje* tuto legendu v obšírném podání uvádí. Kalich nazývá eufemisticky „skalním chrámem pronásledovaných pobělohorských protestantů“. Obšírně zde popisuje pět údolíček, ve kterých se tito bratři scházeli. V pozdějších průvodcích již Kalich tak podrobně popisován není.[143]

Durych v 1.vydání uvádí: „Protestanté nehodlavše opustiti lány zděděné po svých otcích, své útulné chaty, v nichž se zrodili a v nichž vychováváni byli, nehodlavše opustiti tu drahou českou půdu, byť i krev nevinných obětí se z ní vypařujících tížila na prsou, a vše, co česky dýchalo, srážela k zemi, a chtěli-li v dobách těch, kdy vládli Hurtové, Marradasové a podobná dračí havěť, modliti se k Bohu dle svého způsobu, byli nuceni utíkati se do skalních skrýší a do lesů, kde modlitbou, kázáním a pěním nábožných písních sílili se ku dalším bojům. Leč ani v těch lesních pustinách nebyli jistými…“[144] Následně obšírně popisuje, jakými všemi způsoby byli protestanti pronásledování, a vyzdvihuje jejich nevinnost a prostotu. „Všade hemžili se vojíni ve službách reformačních komissí, proto museli tací uprchlíci ve dne skrývati se v hlubokých lesích a skalních slujích a pouze pod pláštěm tmavé noci prchali od nešťastného svého domova. Prchali jako žebráci, zanechavše v rozhodné chvíli statky i své jmění všecko cizím krvelačným vlkům napospas: Bible neb jiná kniha byla jim jedinou památkou a jediným jměním z opuštěné vlasti. Tklivým je skutečně jeden takový stesk s vlastí svou loučících se exulantů: ‚Nevzali jsme s sebou nic – po všem veta; jen Bibli kralickou, labyrint světa.‘“[145] Nicméně turnovští protestanté se krutému pronásledování a tyranii vyhnuli, neboť se chytře schovávali ve skalním bludišti u Besedic: „Aby pak tomuto krutému pronásledování, jež na ně ze všech stran šklebilo své dračí tlamy, protestanté z okolí turnovského se vyhnuli, tož vyhledali bezpečnou skrýš, která jim skýtala dosti záruky a kdež mohli bez vyrušení a bez vážnější obavy obcovati bohoslužbě.“[146] Durych zde podrobně popisuje spletitost skalního bludiště, jeho komplikovanost a možnost snadného zabloudění. Popisuje i samotnou modlitebnu: „V

[143] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. s. 150–155.
[144] Tamt. s. 150–151.
[145] Tamt. s. 151.
[146] Tamt. s. 151–152.

skalní stěně po pravé ruce nalézá se úzká rozštěpina a v ní mohutný skalní balvan, kdež vytesán kalich a letopočet 1635. Na levé straně rozštěpiny nalézá se tabulka s tímto veršem: ‚Vítám tebe v citu rozechvění, místo a tu sluji tvoji, jež před věky v krutém utrpení skryla bratry pod obojí. Jindřich Erazim Vitásek. Moravan.'"[147]

Cílem Durychova výkladu Kalicha je jednoznačná snaha posílit národní identitu skrze kontakt s nacionálně-posvátným místem v krajině: „Stojíme-li na místě posvátném, kde praotcové v dobách nejtěžších českým jazykem modlili se k Bohu, stojíme na místě, kde sílili se ku bojům za svobodu! Posvátný jakýsi pocit ovane naše duše a vzpomínání přelétne v ty doby, kdy v tomto údolí četně hemžilo se selského lidu, aby pěním nábožných písní, modlitbou, přijímáním pod obojí, jakož i úchvatným slovem kazatele učinili za dosť svému náboženskému přesvědčení a svým povinnostem."[148]

Nicméně již v roce 1903 zpochybňuje J. V. Šimák legendu o Kalichu ve svém *Průvodci Českým rájem*. V kapitole *Na Kalich a Sokol* stručně uvádí: „Jméno i význam úžlabí, že bylo útočištěm evangelíků v čas protireformace, i letopočet i nápis je novodobou mystifikací jináče zaslouženého františkána J. E. Vitáska; vžilo se však literaturou a tradicí mezi lidem".[149]

V roce 1913 napsal Šimák obsáhlou stať do brožurky *Vzpomínky z Kalicha*, ve které vykládá průběh husitství, reformace a protireformace na Turnovsku a ve vsích kolem Kalicha. Uvádí zde, že se sice „v kraji ukrývali kněží, ale nebydleli ve skalách, nýbrž po odlehlých vsích a samotách… „A jest také možná, že byli-li tu skryti kazatelé, že dály se v dobách protivenství i tajné bohoslužby v chalupách neb i ve skalách, ale ovšem nikoliv českobratrské, nýbrž evangelické."[150] Za původce legendy označuje opět J. E. Vitáska a vznik legendy lokalizuje okolo roku 1850, kdy zde Vitásek pobýval. Na této práci je zajímavé, že ji vydal a českým turistům věnoval František Kinský, pozdější velký propagátor Kalicha.[151]

Ve stejném roce je v turistickém časopise *Český ráj* otištěna Šimákova stať *Pověst a „Pověst"*,[152] ve které ostře kritizuje smyšlené legendy, které byly vytvořeny za účelem zvýšení atraktivity kraje. Tyto pověsti nazývá mystifikacemi bez jakéhokoliv historického

[147] Tamt. s. 153.
[148] Tamt. s. 154.
[149] ŠIMÁK, Josef Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: Kudrnáč, 1906, s. 57.
[150] KINSKÝ, František. *Vzpomínky z Kalicha: Přisp. K děj. Kalicha a jeho okolí*. Besedice u Malé Skály: F. Kinský, 1913, s. 16.
[151] Tamt. s. 21.
[152] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Pověst a Pověst. *Český ráj*. 1913, č. 4, s. 176.

základu. Uvádí, že se v těchto případech jedná o reklamu kraje, a domnívá se, že příčina těchto smýšlených legend spočívá v napodobování německé romantiky![153]

Po celou dobu, kdy se Šimák snaží vyvrátit legendu o Kalichu, souběžně vycházejí turistické průvodce, ve kterých je v plném rozsahu tato legenda uváděna. Vydávání těchto průvodců podporoval odbor Klubu českých turistů v Turnově, s kterým Šimák úzce spolupracoval. Z mnohých materiálů je patrné, jak moc si klub vážil J. V. Šimáka, nicméně k jeho kritice legendy o Kalichu byl hluchý, i když byl jeho váženým členem.[154] Dokonce po něm klub pojmenoval krásnou a dlouho očekávanou stezku vedoucí z Turnova na nejvyšší vrch Českého ráje Kozákov.[155] Legenda o Kalichu však neměla být zpochybňována.

Nicméně Šimák se své snahy vyvrátit legendu o Kalichu nevzdává. V září 1923 vyšel ve sborníku *Od Ještěda k Troskám*[156] příspěvek *Pověst a nepravda*, ve kterém opět uvádí všechny historické poznatky dokazující nepravost legendy. O pár let později, v roce 1928, napsal František Kinský[157] brožurku *Dějiny Besedic u Kalicha*,[158] ve které uvádí: „Také skalní bludiště Kalich u Besedic s vedlejšími slujemi „hrubým a malým kostelem“[159] staly se útočištěm pronásledovaných nekatolíků. Sem scházeli se do tichých nocí potomci husitů, aby v lůně skal vykonali své bohoslužby a sílili se k dalšímu utrpení… Ačkoliv vyrytý letopočet 1634 a kalich s písmeny K. P. (Kalich Páně) byl u Kalicha ku spatření již v létech 1840 a název sám jest znám odnepaměti, přece ozývají se dnes hlasy, že historie Kalicha nezakládá se na pravdě, že jest pouhým výmyslem a falsifikátem Vitáskovým.“[160] František Kinský dokonce uvádí, že se tu v roce 1636 skrývali kazatelé Martin Krocínovský [161] a Václav Sadovský ze Sloupna. Sadovský tu prý při útěku ztratil peníze i své stolní nádobí: stříbrné lžíce s erby rytými…[162]

---

[153] Tamt. s. 176.
[154] Jednatelské zprávy, korespondence.
[155] Šimákova stezka byla otevřena 26. 8. 1928.
[156] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Pověst a nepravda. *Od Ještěda k Troskám*. 1923, č. 1, s. 28.
[157] Ten samý, který v roce 1913 vydal brožurku Vzpomínky z Kalicha, ve které dává Šimákovi prostor, aby vyjádřil nesouhlas s legendou o Kalichu. Později intenzivně propaguje legendu o Kalichu, a to proto, domnívám se, že v roce 1925 postavil v Besedicích turistickou chatu U Kalicha, což byl velice nákladný podnik, kterým se poněkud zadlužil. Potřeboval tedy, aby místo navštěvovalo co nejvíce turistů, kteří by mu svojí návštěvou pomohli dluhy zaplatit. Bylo tedy zapotřebí udržovat turistickou atraktivitu místa, čemuž pomáhala i legenda o českých bratrech. Tato legenda je dodnes posilována a pravidelně se v těchto místech v červenci konají bohoslužby.
[158] KINSKÝ, František. *Dějiny Besedic u Kalicha*. Železný Brod: Nákl. Sboru dobr. hasičů v Besedicích. 1928.
[159] Je zajímavé, že se tyto názvy skal nikde dříve nevyskytují.
[160] KINSKÝ, František. *Dějiny Besedic u Kalicha*. Železný Brod: Nákl. Sboru dobr. hasičů v Besedicích. 1928, s. 10.
[161] Tamt. s. 9. Byl to luteránský kněz, až pozdější legenda z něj učinila českého bratra.
[162] Tamt. s. 9.

Možná překvapí, že ještě dnes je legenda o Kalichu přítomna ve všech současných průvodcích po Českém ráji. Nic na tom nezměnil ani obsáhlý archeologický výzkum, který v nedávné době vedl Petr Jenč.[163] Ten uvádí, že nejstarší nápisy, které byly objeveny v Besedických skalách, jsou letopočty 1747, 1767 a 1815. Tyto nejstarší identifikované letopočty spojuje s opakovaným vymezením hranice, snad lesních parcel. Další vyryté letopočty začínají až rokem 1876 a jejich množství vrcholí v 80. a 90. letech 19. století. K nápisům Jenč dodává: „Podstatným výsledkem dokumentace nápisů je zjištění, že se nepodařilo identifikovat žádný epigrafický objekt, který by byl časově starší a zároveň by se vztahoval k tradovanému pobytu českých bratří […] v souvislosti s úkryty nekatolických kněží, je potřeba vzít rovněž v úvahu, že se jednalo v té době o součást malého procenta gramotných obyvatel a zdálo by se spíše neobvyklé, že by po sobě v měkkém pískovci nezanechali nějakou stopu.“[164] K údajným objektům „1635“ a „K. P.“ Jenč uvádí, že po jejich existenci není stopa. V první třetině 20. století skalní rytiny téměř chybějí, což Jenč interpretuje jako výsledek nárůstu piety místa, o což se v této době zasloužil zejména již zmíněný propagátor legendy František Kinský. Nejvíce nápisů je z tedy z 80. a 90. let. 19. století, tedy po objevu místa Vitáskem a jeho intenzivní propagací v Durychově cestopisné knize *Z českého ráje*.[165]

Na legendě o Kalichu je zřetelně vidět, jak se tvoří nacionalizovaná krajina. Došlo zde ke spojení idei, která byla obsažena v podobě nacionalismu a probuzení národní paměti, s materialitou, v tomto případě přirozeným skalním městem, za vzniku legendy o Kalichu. Skalní krajina poblíž Besedic tak dodnes nese silný nacionální a buditelský význam. Příkladem způsobu, jakým se zachází s takovou krajinou, je skutečnost, že po 2. světové válce byl v lese, velice blízko domnělé modlitebny „českých bratří“, postaven pomník odboje. Tento typ pomníku se většinou stavěl ve vesnicích, ke kterým se vztahoval, nikoliv v lese. Skutečnost, že tomu v tomto případě nebylo, dokládá, o jak silně nacionalizované místo se jedná (obr. 8).

[163] JENČ, Petr. Fenomén skalních rytin. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. č. 1. [cit. 2012-04-18]. ISSN 1214-9381. Dostupné též z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=10775&Itemid=34.

[164] Tamt.

[165] Jenč na základě epigrafického výzkumu doložil, že se čeští bratři na území Českého ráje skutečně ukrývali, a to v Drábských světničkách. Zřejmě tento fakt regionální vlastenci nevěděli, proto ho nepropagovali. Zároveň jsou Drábské světničky již hluboko v českému území, takže to pro ně nebyla zajímavá lokalita, jako byl Kalich v příhraniční oblasti.

3.3.7 Riegrova stezka

Železný Brod a Semily dodnes tvoří hranici Českého ráje. A právě mezi těmito dvěma městy byla zbudována a 10. 10. 1909 slavnostně otevřena turistická stezka. Stezka, která vede soutěskou Jizery, byla vybudována společným úsilím Okrašlovacího spolku v Semilech, Klubu českých turistů v Semilech a Železném Brodě. O slavnostním otevřením stezky obšírně psaly *Listy Pojizerské* dne 17. 10. 1909.[166] V článku se obsáhle píše o náročném terénu stezky a zároveň o úchvatné podívané na Riegrově stezce, kterou se „odvážným turistům" otevřely „nepřístupné partie". Chůze po Riegrově stezce je v podstatě přirovnána životní cestě Fr. L. Riegra. Turista, který jde Riegrovou cestou, překonává náročný přírodní terén tak, jako Rieger překonával náročný terén politický. Snažení je pak korunováno odměnou – v případě stezky krásnými výhledy do české krajiny.

Riegrova stezka významně vymezila hranice Českého ráje, neboť kopírovala národnostní hranici mezi Čechy a Němci. Zásadní bylo, že se o zbudování a otevření stezky zasloužily české spolky i z toho důvodu, že chtěly dohnat a překonat turistiku v Německu, která v této době dosahovala vyšší úrovně. Obsáhlá zpráva o slavnostním otevření stezky je zakončena všeříkajícím provoláním: „Těšíme se nyní, že po dokončení díla toho, bude veřejnost naše ideální snahy odborů turistických nadále podporovati, neboť je nám tu na rozhraní národnostním, kdy sousedé naši turistiku již dříve pochopili, mnoho dohánětí, aby kousek tento – v pravém smyslu „Český ráj" – stal se cílem obdivu a četných výprav."[167]

V listopadových *Listech Pojizerských* byl otištěn fejeton *Po stezce Riegrově…*",[168] který byl ještě uveřejněn na několika dalších místech, například v knize *Povídky a črty*,[169] kterou vydal Václav Kudrnáč.

Fejeton vypráví o mladíkovi, který šel po Riegrově stezce, potkal na ní místního horala a dal se s ním do řeči. Fejeton má vysokou vypovídající hodnotu o smyslu stezky. Je na něm vidět, jakým způsobem konstruktéři Českého ráje využívali fenomenologie krajiny pro sledování svých nacionálně-buditelských cílů. Neboť fejeton začíná opěvováním této krajiny: „Za podzimního dne ubíral jsem se stezkou Riegrovou […] kdy nerušen mohu na takovém výletě kochati se krásami přírodními některé rozkošné krajiny […] přišel jsem do té čarokrásné krajiny, kde obdivoval jsem se všemu…"[170] Mladík v zápětí potkává stařík a

[166] Slavnostní otevření Riegrovy stezky. *Listy Pojizerské*. 1909, č. 23, s. 2.
[167] Tamt. s. 2.
[168] Po stezce Riegrově. *Listy Pojizerské*.1909, č. 25, s. 1.
[169] KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. s. 40–45.
[170] Tamt. s. 40.

opět se dává do hovoru: „‘To se to pánovi pěkně šlape no, no!‘ – ‘Ba ano, pěkná jest to stezička‘, odpověděl jsem. ‘To věřím‘odpovídá stařík, ‘jakpak by nebyla pěkná, dyk je taky po panu dochtoroj Ligrovi‘.‘To si myslím‘odpovídám staříkovi. ‘A panečku dobře udělali páni ze Semil a z Brodu, že tuhletu cestu pojmenovali cestou Ligrovou, dyk si to ten pán také zasloužil. Dej mu Pán Bůh nebe a věčnou slávu za vše, co pro nás Čechy vykonal‘.[…] Otázal jsem se, zdali dra Riegra znal [...] ‘Jak pak by ne, pana Ligra abych neznal! Já jsem byl malý chlapec, když pan Ligr jezdil z Prahy, jako pan jurista domů Oh, to byl chlapík!‘ ‘Tak také víte, co pro český národ učinil, že staroušku?‘ […]‘Bože jak bych nevěděl, co pan dochtor Ligr pro nás Čechy učinil. Četl jsem často o něm, jak těm Němcům povídal do duše.‘ Na tomto místě stařík svými slovy vykládá rozpor mezi mladočechy a staročechy a přirovnává Riegra k statkáři K. na Semilsku. Statkář měl hodně dětí, které se mu nevyvedly a zlobily ho. Dával jim rady, myslel to s nimi dobře, ale oni ho neposlechly. Když zemřel, děti plakaly a litovaly že se k němu dobře nechovaly. ‘Tak jsem si na to několikráte vzpomněl, že ten dochtor Ligr jakoby měl stejný osud se statkářem K. Staral se upřímně o český národ a český lid a tak, když jsem to v těch novinách čítal, viděl jsem, jak mu mnozí ubližovali a život ztrpčovali.‘ Na to se stařík rozplakal. Rozloučili se a mladík pokračoval po Riegrově stezce dále. Opět hovoří o tom, jaká je krajina kolem stezky, a vrací k Riegrovi. „Táhlo mi hlavou, co vše pro národ vykonal, jak se obětoval a co za to vytrpěl. […] Během chůze vzpomíná na konkrétní činy, které Riegr vykonal: „Vzpomněl jsem si na léta 1887 a 1888, kdy Riegr přicházel do redakce „Pokroku“, později „Hlasu národa“[…]“Vzpomněl jsem si na dobu, kdy byly zahájeny neblahé konference, kterým byl u hraběte Taaffa Rieger přítomen [...] Vzpomněl jsem si na předlohy o otázce národnostního rozložení […] Pamatuji si na staročeský sjezd v Kolíně 1890“ […] Fejeton končí slovy: „Příroda se spojila se vzpomínkami, aby zhustila ve mně náladu tesknosti […] Šel jsem dále stezkou Riegrovou a mou hlavou šumělo vroucí přání, aby národ český ubíral se také stezkou Riegrovou, stezkou opravdové, horoucí lásky k vlasti a nezlomně politické poctivosti…“[171] Smyslem setkání mladíka se starouškem a jejich hovoru bylo prostým a jednoduchým způsobem vyložit odkaz Františka Ladislava Riegra tak, aby opravdu každý sebeprostší člověk porozuměl smyslu Riegrovy stezky. Opět se zde ukazuje krajina jako střed ideje a materiality. V tomto případě se nacionalismus spojil se stezkou za vznikem Riegrovy stezky.

[171] KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. s. 40–45.

Hned následujícího roku 1910 se stala Riegrova stezka hojně navštěvovanou a noviny a časopisy o ní psaly jako o „módním hitu sezóny“. Bylo vynaloženo velké úsilí v její propagaci – například v turistickém časopise Český ráj i v *Hlasech* a *Listech Pojizerských*.

3.3.8 Riegrova mohyla

Se jménem Františka Ladislava Riegra je spojeno více českorajských projektů, mezi nimi však svojí velkolepostí vyniká Riegrova mohyla na Kozákově. Kozákov je totiž nejvyšší horou na Turnovsku, což z něj činí přirozenou krajinnou dominantu, a zároveň poblíž probíhala národnostní hranice.

Prvním nápadem, se kterým přišel akademický malíř Jan Prousek, bylo postavit na Kozákově rozhlednu po vzoru rozhledny na Kopanině. Rozhledna měla být spojena s pseudorománskou kaplí věrozvěsců Cyrila a Metoděje, vyzdobenou mozaikou z místních drahých kamenů, aby připomínala krajinnou zvláštnost, a měla být ze všech stran viditelná.[172] Tento projekt si nezískal kvůli své finanční náročnosti mnoho příznivců, proto se s rozhodnutím postavit na Kozákově rozhlednu otálelo.

3. března 1903 zemřel František Ladislav Rieger, což donutilo zainteresované subjekty přehodnotit chystanou stavbu na Kozákově. Kaple Cyrila a Metoděje se v porovnání se stavbou uctívající památku Františka Ladislava Riegra stala nezajímavou. Nicméně myšlenka rozhledny přetrvala. Jan Prousek brzy navrhl druhý projekt, totiž mohylu slovanského typu, „jejíž násep by byl asi 20–25 metrů vysoký, měl by ochoz, k němuž by vedly dvojitě spirálovité cesty, určené k výstupu a sestupu. Vrch mohyly by byl věnčen okrouhlou zdí kyklopicky provedenou a vroubenou římsovím z tvrdého kamene, jehož vlys mohl by nésti případný nápis, věnování neb hesla Riegrova. Po straně by byl vchod s průhledným mřížovým tak, aby bylo viděti do sklenutého vnitřního prostoru, jeskyňky to vyložené kozákovskými polodrahokamy a skupinou odznaků práce, síly a ducha“.[173] Právě symbolika práce v souvislosti s Riegrem byla mimořádně důležitá. V jiné variantě Prousek navrhuje umístit na vrch koruny kamennou svatováclavskou orlici,

[172] [cit. 2012-04-17] Dostupné z: http://www.kct.semily.cz/turisticke-zajimavosti/kozakov-riegrova-chata/.
[173] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25.a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z Českého ráje a Podkrkonoší; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.

symbol českého státního práva. Všechny tyto návrhy a kresby uveřejnil Prousek ve *Zlaté Praze*[174] (obr. 9).

Několik dní po Riegrově smrti, 31. března, vyšlo v *Národních listech*[175], a později i v dalších českých novinách, provolání *K českému lidu* s vyobrazením Kozákova od Františka Kavána (obr. 10). Není bez zajímavosti, že na tomto obraze je pohled na Kozákov situován od Besedických skal, v nichž se nalézá Kalich – domnělá skrýš českých bratrů. Provolání vyzývá ke stavbě mohyly: „Zadumaný Kozákov již svým tvarem upomíná na obrovskou mohylu a vyzývá přímo k založení takového věčného památníku zesnulému vůdci“.[176] Původně se měl o stavbu mohyly postarat Klub českých turistů, ale vzhledem k velkému nárůstu příspěvků, které na stavbu přibyly po vydání provolání, bylo vedení celé akce předáno z rukou Klubu českých turistů speciálně zřízenému družstvu. Při zakládání družstva se dbalo na to, aby měla města Železný Brod, Turnov a Semily při rozhodování záležitostí ohledně stavby stejný podíl. Během ustavující schůze družstva pronesl Josef Radský, starosta města Turnova, na adresu mohyly: „Byl to staroslavný Turnov, kde myšlenka tato pevně vzpjata zapustila své kořeny a odkud volá národ český k součinnosti, aby nad kolébkou Riegrovou, na vrchu Kozákově, zřízena byla mohyla, obraz mohutnosti ducha jeho, důstojný pomník vděčnosti národa českého, potvrzující nesmrtelnost památky velikého vůdce lidu.“[177] Na jaře 1903 již byl na Kozákov dopraven otesaný dvoumetrový balvan - základ budoucí mohyly a na vrcholu byla vztyčena žerď s červenobílým praporem.

Následující rok idea Riegrovy mohyly dosáhla obrovské popularity. Například Antonín Kalfus, předseda turnovského Klubu českých turistů, si přál, aby na Kozákově vznikl velký park s muzeem: „Na svahu Kozákova měly by záhy všemi směry býti upraveny úhledné cesty, vroubené alejemi lip, smrků, modřínů a jeřabin, některá místa bude nutno zalesniti a celé okolí mohyly vhodně upraviti a zalesniti. Opodál u lesa bylo by dobře zříditi chatu, nějakou českou, horskou chaloupku, nebo domek ve způsobu přední jizby Riegrova rodného mlýna, kdež mohly by vhodně umístěny býti různé památky upomínající ve všem na osobu nejslavnějšího krajana z Pojizeří.“[178]

V jednatelské zprávě KČT za rok 1903 se s ohledem na manifestační charakter mohyly požaduje, „aby se Riegrova mohyla stala dílem českého národa, bude nutno, aby

[174] Tamt. s 287.
[175] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily.
[176] Tamt. s. 288.
[177] Tamt. s. 288.
[178] Tamt. s. 291.

český národ, zejména český sever, měly na něm účastenství“.[179] Padl také návrh postavit mohylu, na níž by byla jako ozdoba umístěna kopie koruny svatováclavské, nebo českého lva „tak, aby zde na pomezí českého byl to jaksi znak a mezník našich národních práv“.[180] V této jednatelské zprávě, v níž byly shrnuty záležitosti ohledně stavby mohyly, se přímo uvádí, že úkolem mohyly má být „vykonávání kulturního významu“.[181] Ten samý rok byl na krajinské výstavě v Hořicích předložen model Riegrovy mohyly.

V roce 1904 byl osloven i Josef Václav Myslbek, aby navrhl Riegrův památník. Píše: „Na měkký obrys Kozákova tvrdou linii hradby. Nahoře plateau hrubé, uprostřed mauzoleum hrubé s podobiznou Riegrovou a testamentem do zdi otesaným. […] Rozměry šířky a výšky udají v poměru na dál Trosky. Model poprsí neb celé postavy Riegrovy dám do mauzolea zdarma.“[182]

Následující rok byl osloven spolek architektů a inženýrů v Praze, aby převzal organizaci a odborný dohled nad soutěží, jež měla být na Riegrův pomník vypsána: „Poněvadž Riegrova mohyla se stala podnikem všeobecně národním, cítíme právo a povinnost dovolati se v otázkách vztahujících se na její provedení obětavé spolučinnosti odborníků u nás nejvíce vynikajících.“[183] V úvodu dopisu pražským architektům se též píše: „Oproti sousedním Němcům, kteří různé pomezní vrcholy hrdými rozhlednami opatřili, bude Riegrova mohyla zřetelným hlasatelem a věkovitým mezníkem našich národních práv.“[184]

Soutěž vyhrál návrh architekta Petříka, nicméně se započetím stavby se otálelo. Vzrůstaly pochyby o tom, zda-li se vybrané finance nemají vynaložit účelněji. Důvodem bylo možná i to, že na Kozákov dosud byla špatná dostupnost. Nevedly tam pořádné turistické stezky a nebyly zde ani zřízeny turistické stanice. Laxní postoj ke stavbě mohyly přetrvával do léta 1906, kdy o pozemek na Kozákově projevili zájem němečtí kapitalisté, kteří zde po objevu léčivého pramene zamýšleli postavit lázně. V *Listech Pojizerských*[185] je o tomto jejich podniku uveřejněn článek, v němž se píše: „Jest více litovati, že by se zase kus ryze Českého ráje ocitl se v rukou německých a že by živel německý na úkor českého odtud dál a dále se šířil, jsme předem přesvědčeni. Tak by se stalo, že celý ten Český ráj –

[179] Valná schůze odboru Klubu českých turistů. *Hlasy Pojizerské*. 1904, č. 1, s. 3.
[180] Tamt.
[181] Tamt.
[182] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25.a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z Českého ráje a Podkrkonoší; supplementum 8, s. 291. ISBN 80-86254-08-9.
[183] Tamt. s. 292.
[184] Tamt. s. 292.
[185] Nové lázně pod Kozákovem. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 14, s. 2.

beznoho již z velké části v rukou Němců se nalézající – stal by se německým ostrovem.“[186] V článku je též nabídnuto řešení, aby se zřídilo české konsorcium a předešlo podnik německý.

Ve stejném čísle *Listů Pojizerských* byla uveřejněna výzva ke stavbě Riegrovy mohyly na Kozákově. Byl schválen návrh, že „vlastenecké spolky poblíž Kozákova ležící mají letos, a podle možnosti každoročně, pořádati ve prospěch mohyly akademie, divadla a národní slavnosti tak, abychom doma si zachovali, co by odjinud nám mělo připlynouti […] Zejména ochotnické spolky z Turnova, Železného Brodu a Semil budou sezvány, aby dohodly se na pořádání každoročních her konkurenčních, které by každý tento spolek sehrál za sebou ve všech jmenovaných městech podkozákovských, čímž vzbuzeno bude ušlechtilé závodění a vzájemná podpora takto sdružených jednot, dále náležitě se odmění i zlevní vzorné nastudování kusů a družstvu, v jehož prospěch budou divadla hrána, vyplyne z devíti ročních představení značný příjem. Spisovatelé z Pojizeří a Podkrkonošska hodlají z podnětu družstva vydati ve prospěch Kozákovské mohyly almanach *Od kolébky Riegrovy*.[187] Tato rozsáhlá agitace vypukla za pouhý týden od uveřejnění záměru německých podnikatelů koupit pozemek na Kozákově.

Nakonec se německým podnikatelům pozemek pro stavbu lázní zakoupit nepodařilo, a tak úsilí postavit na Kozákově Riegrovi mohylu opět utichlo. V následujících letech byla stavba Riegrovy mohyly často projednávána a byla opětovně vyslovována přání k započetí její stavby, nicméně stále neúspěšně.

Snahu družstva přerušila 1. světová válka. Po ní se turistika vzpamatovávala jen pomalu a trvalo několik let, než se o stavbě mohyly začalo opět jednat. Nakonec v roce 1923 padl návrh, aby místo mohyly byla postavena na Kozákově Riegrova chata. Po vzniku Československa buditelské snahy ztratily význam, a tak byla dána přednost praktické stavbě – turistické chatě, jejíž základní kámen byl položen 29. 8. 1926. V turistické chatě, která alespoň byla po Riegrovi pojmenována, měla být i jeho pamětní světnička. Majitel chaty však v místnosti původně vyhrazené Riegrově památce zřídil lyžárnu.[188] Riegrova mohyla tedy nebyla nikdy postavena, ale téměř čtvrt století zaměstnávala propagátory a konstruktéry Českého ráje.

[186] Tamt.
[187] Riegrova mohyla na Kozákově. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 14, s. 2.
[188] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25.a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z Českého ráje a Podkrkonoší; supplementum 8, s. 295. ISBN 80-86254-08-9.

3.3.9 Trosky

Trosky zaujímají v krajinném konstruktu Českého ráje poněkud zvláštní postavení. V předchozích kapitolách jsem jmenovala místa, pomocí nichž byl etablován konstrukt „Český ráj“, protože byla významná z nacionálního hlediska či jim byl tento význam přičítán. Zároveň se jednalo o místa, která byla nejvíce propagována. Spolu s nimi byly též propagovány a hojně navštěvovány Trosky. Nicméně k nim se, na rozdíl od ostatních míst, neváže žádná významnější „nacionální“ legenda, a přece byly hojně propagovány a navštěvovány. Pokud se objevil nějaký obrazový propagační materiál, který se vázal na Český ráj, zpravidla tam byly zobrazeny i Trosky, a téměř v každé básni opěvující krajinu se motiv Trosek objevuje. Pokusím se tedy naznačit, jakou roli hrály Trosky v procesu etablování Českého ráje.

3.3.9.1 Legendy vážící se k Troskám

Jaroslav Podobský ve své knize o Troskách uvádí dvě legendy, které převzal od Karoliny Světlé.[189] První z nich praví, že „na východ vykukují Panny, dnešní lidé jim říkají Trosky. Nevědí nejspíše, že se tyto dvě skály proto tak jmenují, poněvadž na nich bydlely dvě panny, tak krásné, čistotné a nábožné, že měly všecky muže v ošklivosti. Aby jejich osidlům ušly, utekly se na tuto poušť, kde život svůj, postíce se a modlíce se, bohabojně dokonaly.“ [190]

Druhá pověst, kterou uvádí Karolina Světlá, praví: „O sto let později bydlela na jedné té skále zase tchyně a na druhé její nevěsta, jejížto muž vytáhl v boj do turecké země. Tchyně byla zlá, bezbožná, nenáviděla choť synovu pro její krásu a ctnost, lála ji celý den z oken zámku svého. Dlouho snášela mladá rytířka příkoří jí činěná s trpělivostí, ale když rok po roce minul a muž se z boje nevracel, uvrhla se v zoufalosti své před očima tchyniným z arkýře hradu svého do strašlivé hlubiny.“[191]

Další zachovaná pověst vysvětluje název obou skal, Panny a Baby. V patnáctém století bydlely na hradě dvě příbuzné. Na Bábě bydlela vdova po Ottovi z Bergova Markéta a na Panně její vnučka Barbora. Markéta byla horlivou katoličkou, zato Barbora byla kališnice. Obě příbuzné byly pro své rozdílné vyznání ve sporu. Neustále na sebe z věží

[189] PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. 14 s.
[190] Tamt. s. 4.
[191] Tamt. s. 5.

křičely tak, že to bylo v širokém okolí slyšet. Dodnes je prý za nocí slyšet křik, lání a pláč obou žen. Tato pověst byla nejfrekventovanější. Uvádí ji jak Podobský,[192] tak Václav Durych[193] i Adolf Wenig.[194]

Další verze, kterou uvádí už Durych ve svých cestopisných črtách *Z českého ráje*, vypráví, že hrad dobýval Žižka. Ten ale dobyl jen vlastní hrad a menší jehlanec. Vyšší jehlanec však útokům odolal, proto dostal jméno Panna.[195]

Avšak nejčastější pověst, která se váže k Troskám, je pověst o tajné chodbě a o pokladu ukrytém na hradě. Jeden z majitelů hradu, Ota z Bergova, vyloupil v roce 1415 opatovický klášter a poklad prý ukryl na Troskách.[196] Legendu rozvíjí Václav Durych a v roce 1921 je o ní rozpoutána diskuze v *Národních listech*.[197]

Je velice zajímavé, že ač byly Trosky v době konstruování Českého ráje intenzivně propagovány, nebyla k nim vytvořena žádná nacionální legenda. Dokonce ani cesta vedoucí k Troskám nebyla pojmenována podle některého národního buditele a vlastence. Tuto skutečnost lze vyložit tvrzením, že buď se již k Troskám vázal natolik silný a nevyvratitelný konstrukt, že nebylo možné na ně aplikovat další nacionální konstrukt, nebo že mají natolik silnou vlastní „působnost“,[198] že to v podstatě neumožnilo, aby byly „použity“ při sledování nacionálního cíle, neboť jakoby „samy jednají a jednaly“.

Ač je velice obtížné posuzovat sílu konstruktů či pověstí, které se vázaly k Troskám před více než sto lety, přeci jen se domnívám, že žádné z konstruktů nebyly natolik silné, aby nemohly být nahrazeny jiným, či přetvořeny do nacionální podoby. Teoreticky by pověst o dvou svárlivých ženách mohla být jednoduše ukončena symbolickým vítězstvím kališnice. To se však v žádné z variant pověsti nestalo. Ani pověst o Žižkově dobývání hradu také nemá příliš intenzivní charakter. To, že Žižka dobyl pouze jednu věž, ukazuje na polovičatost pověsti. Jakoby se Trosky samy vzpouzely prvoplánovému uchopení. Rozhodně žádná z pověstí nemá nijak senzační charakter v porovnání s tím, o jak nevšední

[192] PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. s. 4.
[193] DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886, s. 85.
[194] WENIG, Adolf. *V Českém ráji: Příroda a lid, památky umění, pověsti a dějinné příběhy*. Praha: Nová osvěta, 1947, s. 202.
[195] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886, s. 86.
[196] To je historicky podloženo. [2012-04-18]. Dostupné z: http://www.knihovna-pardubice.cz/vyroci/1415-11-01/.
[197] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily.
[198] O svébytné působnosti objektů se vyjádřil Alfred Gell: GELL, Alfred. *Art and Agency: an anthropological Study*. Oxford: Clarendon Press, 1998, 271 s. ISBN 0-19-828014-9.

krajinný útvar se jedná. Snad jen pověst o tajné chodbě a pokladu ukazuje na to, že Trosky na sebe raději váží pověsti, které jsou opředeny tajemnem.

3.3.9.2 Zobrazování Trosek

Lze konstatovat, že v porovnání s jinými místy v Českém ráji, byly Trosky zobrazovány jednoznačně nejčastěji. Obrázky Trosek je možné nalézt ve všech možných typech dokumentů: v průvodcích, v novinách, na pohlednicích a plakátech, v cestopisných knihách a v různých brožurkách o Českém ráji.

V Durychově prvním vydání *Z českého ráje* je na záložce zobrazena grafika, která vznikla k příležitosti výletu amerických sokolů do Turnova. Je na ní postava muže nesoucího národní vlajku se štítem, na němž je vyobrazen český dvouocasý lev. Pozadí tohoto výjevu tvoří právě Trosky. Pod grafikou je napsáno: „A to je ta krásná země, země česká – domov můj“ (obr. 11)[199]

Co se týče propagačních materiálů o Českém ráji, lze konstatovat, že na většině z nich jsou vyobrazeny Trosky. První propagační plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů z roku 1892 zobrazuje zajímavá místa Turnovska, přičemž nejviditelnější a největší plochu zaujímají právě Trosky (obr. 12). Při příležitosti návštěvy amerických sokolů v Turnově v roce 1887 byl ve slavnostním čísle Světozoru otištěn obraz Bubákových Trosek. Litografie Trosek byla též na přední stránce Kudrnáčových *Listů* a *Hlasů Pojizerských*, a to mezi lety 1887–1889 (obr. 13). V roce 1903 se v Londýně konala umělecko-průmyslová výstava a při této příležitosti pražské komité českého rakouského oddělení opatřil na tuto výstavu dioramatický obraz Trosek.[200] A když se v roce 1907 konala v Berlíně sportovní výstava, byly zde rozdávány reklamní lístky s vyobrazením Liebscherových Trosek (obr. 14), zvoucích do Českého ráje. Na této pohlednici byl též uveden Humboldtův výrok pronesený na adresu Trosek: „Trosky – Unicum der Welt“.[201]

Nemělo by valného smyslu pokusit se o sestavení seznamu zobrazení Trosek pro období lokalizace a upevňování. Byl by velmi dlouhý, a proto jsem vybrala jen nejdůležitější příklady. Trosky byly pochopitelně zobrazovány i před a po období, v kterém se etabloval Český ráj. Jedním z jejich nejzajímavějších vyobrazení v období před

[199] DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V Durych, 1886, záložka.
[200] Krajina turnovská na výstavě v Londýně. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 6, s. 4.
[201] Návštěva v našem Českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1907, č. 10, s. 4.

konstruováním Českého ráje je Mánesův obraz na orloji z roku 1866 (obr. 15). Jedná se o kalendářní desku, na které Mánes jako pozadí použil siluetu Trosek. Podle názoru Miroslava Cogana tímto aktem přispěl k tomu, že se Český ráj stal typem národní krajiny.[202] Osobně si myslím, že toto místo je názorným příkladem vzájemného vlivu fenomenologie krajiny a konstruování krajiny. Těžko říci, co v tomto případě bylo příčinou a co následkem. Dalším příkladem, jak se Trosky dostávají do pozadí obrazů, je dřevoryt Zdeňka Juny z roku 1924 otištěný ve sborníku *Od Ještěda k Troskám* u příležitosti stého výročí narození Bedřicha Smetany. [203] V popředí tančí dvě dívky a v pozadí jsou zobrazeny Trosky (obr. 16).

Je velice zajímavé, že ač k Troskám nebyla vytvořena žádná nacionální legenda a ani nebyly žádným nacionálně významným místem, byly právě v období lokalizace a upevňování Českého ráje velice často zobrazovány jako krajinná dominanta a reprezentant jinak postupně nacionalizované krajiny. Dostávaly se i na pozadí obrázků, ke kterým by se jednoznačně lépe hodil nějaký nacionálně naplněný krajinný motiv. Například u dřevorytu zobrazeného na první stránce Durychova *Z českého ráje* by se daleko lépe hodilo hruboskalské skalní město, dějiště bitvy Beneše Heřmana se Sasíky. Domnívám se, že skutečnost častého zobrazování Trosek, aniž by měly nacionální charakter, může spočívat v tom, že Trosky mají natolik silnou vlastní působnost, že se jakoby samy dostávaly i na místa, kde to nebylo, z hlediska nacionálních snah, které byly hlavním cílem konstruování Českého ráje, potřeba. Jakoby se vzpouzely programovému zacházení s krajinou.

3.3.9.3 Obraz Trosek v regionální literatuře

K příležitosti výletu amerických sokolů do Turnova v roce 1887 složil Bohdan Kaminský oslavnou báseň,[204] v níž použil obrat „kde Trosky velebné dnes chmurné zjasní čelo…“ Ke stejné příležitosti v jiné básni byl zase použit básnický obrat: „I Trosky tvrdé, pomník dávné doby, dnes poezie roucho vábně zdobí.“[205] František Jeřábek zase ve své básni *Troskám* veršuje: „Jak, Trosky, rád můj duch se chýlí k vám, vlasti pyšné ozdobě!/ A mysl tuží se a sílí na skalních sester podobě!“[206] K. Bečka v básni k oslavám Nového roku

[202] COGAN, Miroslav. Český ráj malovaný. *Od Ještěda k Troskám*. 2000, č. 5+6, s. 176. ISSN 1214-1798.
[203] Od Ještěda k Troskám. 1924, č. 5+6, s. 163.
[204] KAMINSKÝ, Bohdan. Americkým Sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.
[205] Ke dni 23. června 1887. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.
[206] JEŘÁBEK, František. Troskám. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 2.

použil v obrat: „Ať pevným se jak Trosky tvrdé stane.“[207] V roce 1892 složil Pavel Nebeský báseň *Mistru Dvořákovi*, v níž uvádí: „že lebky naše jak ty staré Trosky, se nerozdrtí ani žhavým bleskem.“[208] A na závěr příkladů použití obrazu Trosek v regionálních básních uvádím úryvek básně *Na Kopani*ně od Karla Žádníka: „Tam zřícenina Trosek v dáli zvedá dva prsty kamenné, jak na přísahu.“[209]

Podobných příkladů básnických obrazů o Troskách bychom v dobové literatuře nalezli mnoho. Domnívám se, že tento názorný zlomek básnických obratů na ukázku postačí, neboť charakter básnických obratů o Troskách je v ostatních básních velice podobný. Je možné odlišit dva jejich základní typy. Za prvé, Trosky mají schopnost povzbuzovat a podporovat. Tím, že jsou výjimečné, a tudíž jsou „ozdobou vlasti“, ale také tím, že jsou pevné a tvrdé a tím, že jsou právě takové, tak „tuží mysl“. Člověk, který se k nim upíná, z nich čerpá sílu a podporu. Druhý obraz o Troskách vypovídá, že stojí jakoby „na přísahu“, nebo se též vyskytuje výraz, že jsou „svědkem“. Většinou se však takové a jim podobné obraty nevyskytují v konkrétní situaci. Trosky přísahají obecně a jsou svědky všech událostí. Nenalezla jsem žádný básnický obrat, který by blíže vypovídal například o tom, že Trosky přísahají věrnost Čechům v boji proti Němcům, nebo že nedopustí, aby se přes ně Němci dostali hlouběji do Čech, atp. Zdá se, jakoby se Trosky vzpouzely být nástrojem nacionálních zájmů i v buditelsky zaměřených básních. Na základě jejich rozboru se domnívám, že Trosky hrají velice důležitou krajinotvornou roli, silně působí, ale unikají snaze jasně formulovat to, co konkrétně dělají.

3.3.10 Přijetí Českého ráje okolním světem

Český ráj je krajinným konstruktem, na jehož formování se podíleli zejména regionální vlastenci. Ti vytvořili nacionální krajinu, která měla sloužit jako nástroj v boji proti germanizaci. Z regionálního hlediska to byl jistě projekt velice úspěšný, v místním tisku se Český ráj záhy uchytil a propagoval ho i Klub českých turistů. Ač by přijetí Českého ráje okolním světem samo mohlo být tématem celého dalšího projektu, přeci jen se krátce pokusím tento aspekt Českého ráje pouze stručně shrnout, neboť symbolické přijetí okolním světem považuji za symbolické ukončení naplňování konceptu Českého

[207] BEČKA, K. K novému roku 1888. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 23, s. 1.
[208] NEBESKÝ, Pavel. Mistru Dvořákovi. *Listy Pojizerské*. č. 5, s. 1.
[209] ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy Pojizerské*. 1894, č. 11, s. 1.

ráje. V okamžiku, kdy okolní svět přijal existenci Českého ráje, přijal tím i jeho nacionální krajinu.

V první dekádě 20. století již regionální tisk zcela přirozeně hovoří o Českém ráji, což ale neznamená, že by byl Český ráj akceptován zbytkem Čech. Klub českých turistů v Praze, který zejména se staral o propagaci českých krajin a rozvoj turismu, zaujímal k Českému ráji vlažný postoj. V regionálních dokumentech se nikde nedočteme, že by pražské ústředí nějakým způsobem podporovalo myšlenku Českého ráje. Karel Čermák se domnívá,[210] že tomu tak bylo proto, že ústředí nepovažovalo tuto otázku za důležitou. Domnívám se, že pravý důvod je jiný, protože mi přinejmenším připadá podezřelé, že by zrovna pražské ústředí nechtělo, s ohledem na to, v jak úzkém vztahu byla turistika a nacionální snahy, podporovat návštěvnost a propagaci nacionalizované krajiny. Nicméně nedokáži zjistit, co mohlo být pravým důvodem. Ze zápisů schůzí Klubu českých turistů v Turnově je patrná nespokojenost s kriticky nízkou návštěvnost z Prahy a nedobrou komunikaci s pražskou ústřednou. Naproti tomu se v zápisech ze schůzí hovoří o vysoké návštěvnosti cizinců. Nízká návštěvnost pražských turistů byla příčinou rušení vhodných vlakových spojů do Turnova, což se pochopitelně turnovskému Klubu českých turistů nelíbilo a snažil se proti tomu bojovat. S tímto problémem se klub ostatně potýkal po celé období upevňování. Vysoká návštěvnost cizinců, přičemž mezi řádky čteme, že se jednalo především o Němce, ve srovnání s návštěvností Čechů, byla příčinou rozporů. Někteří zaujímali takové stanovisko, že Český ráj je především pro povzbuzení ducha českých turistů, někteří zase viděli ve vyšší návštěvnosti cizinců potřebný příval kapitálu do kraje.

Propagaci Českého ráje příliš nepomohli ani pražští vydavatelé. Jeden z nejproduktivnějších autorů průvodců po Čechách, pracovník Národního muzea Josef Kafka, ještě v roce 1910 označuje Českým rájem nejen Turnovsko, ale i České středohoří a Českosaské Švýcarsko. Jiný známý pražský vydavatel, Pavel Körber, sice zná termín Český ráj, ale v průvodci toto označení nepoužívá. Ještě v roce 1906 raději složitě píše: „Turnov, Valdštýn, Hrubá Skála,Trosky.“[211]

S touto situací se Václav Kudrnáč vypořádal tak, že začal propagovat Český ráj ještě více. V roce 1907 založil ve svých *Hlasech* a *Listech Pojizerských* samostatnou rubriku „Turistika“, která svým rozsahem zaujímala význačné místo v novinách a ve které

[210] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 12. ISBN 80-86527-19-0.
[211] Tamt.

intenzivně Český ráj propagoval. Od následujícího roku 1908 začal vydávat turistický časopis *Český ráj*,[212] který byl určen zejména přijíždějícím turistům.

Nicméně turnovský Klub českých turistů se nedal pražským vlažným postojem odradit a ve spolupráci s Václavem Kudrnáčem se postaral o propagaci Českého ráje v okolním světě. V první řadě je třeba jmenovat účast na mnoha evropských výstavách, kde Český ráj především zastupovaly pohlednice a mapy. Jmenujme například účast na umělecko-průmyslové výstavě rakouské v Londýně v roce 1903,[213] kde bylo vystaveno rotační album čtyřiceti pohlednic z Českého ráje, Berlínskou sportovní výstavu v roce 1907 [214] a v roce 1910 mezinárodní loveckou výstavu ve Vídni.[215]

Nejvyšší výdaje poskytoval klub každý rok na reklamu Českého ráje. V druhé polovině první dekády získaly popularitu světelné obrazy (tj. kolorované diapozitivy) z Českého ráje, které byly různým korporacím půjčovány spolu s přednáškou. Za rok 1908 se uvádí, že tyto světelné obrazy spolu s přednáškou byly promítány na „šedesáti sedmi místech Království českého a Markrabství moravského nejméně stokrát".[216] Putovaly i na zahraniční výstavy. Klub českých turistů také nechal vytisknout kolorovaný plakát Český ráj, který rozeslal po různých evropských nádražích.[217]

O propagaci Českého ráje v zahraničí se též postarali žurnalisté, kteří sem zavítali. Šlo například o návštěvu dvaceti novinářů z Anglie, kteří Český ráj navštívili v roce 1906 a posléze o něm psali v anglickém tisku, přičemž tyto články byly v překladu uveřejňovány i v *Hlasech* a *Listech Pojizerských*.

Koncem první dekády dvacátého století již nelze zapírat existenci Českého ráje. V roce 1909 bez váhání hovoří Josef Pekař v předmluvě ke *Knize o Kosti* o Českém ráji: „V bohatém rodinném archivu černínském v Jindřichově Hradci otevřelo mi cestu na Kost 17. století, na tu Kost, která je nejzachovalejší a nejmonumentálnější hradní pevností Českého ráje a malebností polohy své má málo sobě rovných v království." [218]

Dne 18. 6. 1910 se píše v *Národních listech*: „Snad každý ví, kde leží Český ráj…"[219] To lze považovat za symbolické zakončení období upevňování, neboť tento výrok, použitý v nejčtenějších novinách tohoto období v Čechách, svědčí o upevnění Českého ráje

[212] *Český ráj*. Turnov: V. Kudrnáč, 1907–1914.
[213] Krajina turnovská na výstavě v Londýně. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 6, s. 4.
[214] Návštěva v našem Českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1907, č. 10, s. 4.
[215] Valná hromada odboru Klubu českých turistů v Turnově. *Listy Pojizerské*. 1911, č. 2, s. 2.
[216] Tamt.
[217] Valná hromada zdejšího odboru Klubu českých turistů. *Listy Pojizerské*. 1909, č. 2, s. 6.
[218] PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*: *kus české historie*. Vyd. 4., v ČS 1. Praha: Československý spisovatel, 1970, s. 13.
[219] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily

v okolním světě. Přijetí Českého ráje vnějším světem, zejména tedy Prahou, bylo nadále už jen posilováno. Například ve zprávě o činnosti O.K.Č.T v roce 1913 se dočteme, že byl zaveden nový způsob reklamy ve tramvajích, kde bylo na okna zavěšeno jedenáct diapozitivních kolorovaných obrazů z Českého ráje. [220]

Lze tedy konstatovat, že okolním světem byl Český ráj přijat zhruba kolem roku 1910 a do první světové války bylo jeho přijetí nadále posilováno. Během války pochopitelně turismus a s ním spojené fenomény umlkly. Rozhledny a turistické stezky do roku 1918 chátraly a začaly se vzpamatovávat až v prvních letech po válce. Z hlediska Českého ráje pak nastává nová fáze jeho propagace Českého ráje a upevňování, kterou by bylo vhodné ukončit rokem 1952, kdy byla vyhlášena Chráněná krajinná oblast Český ráj. Nicméně toto období má jistě zcela jiný charakter než předešlá fáze. Propagace a konstruování krajiny již nejsou tolik zaměřeny na nacionální cíle, neboť 28. října 1918 bylo vyhlášeno samostatné Československo, což bylo nejzazším cílem nacionálních snah, včetně konstruktu Českého ráje. V této fázi Českého ráje se propagace skutečně daleko více zaměřovala na krásu a půvab krajiny, než na její nacionální charakter. Ještě jednou se k němu však vrací, a to před druhou světovou válkou, kdy byl Český národ opět silně ohrožen. Od druhé světové války do dnešních dnů je propagace Českého ráje znovu zaměřena na přírodní krásu krajiny. Za zmínku stojí i skutečnost, že Český ráj byl v říjnu 2005 zařazen do prestižního seznamu evropské sítě geoparků. Je pozoruhodné, že Český ráj vznikl čistě jako sociokulturní konstrukt, opírající se sice ve své argumentaci a propagaci o fenomenologii krajiny, a nyní s ním je zacházeno jako s přírodním celkem. Ovšem patrné je zejména to, že se stále více komercionalizuje a původní národní idea se zcela vytrácí. Jistě bude zajímavé sledovat, jaké další funkce zaujme krajina Českého ráje podle měnících se sociálních požadavků.

4 Závěr

Český ráj jsem v této práci nahlížela jako nacionální konstrukt regionálních vlastenců. Mou snahou bylo ukázat, že Český ráj nevznikl z toho důvodu, aby se vymezila krajina krásnější a zajímavější než jiné, ale jak jsem diskutovala v kapitolách 3.3.1 – 3.3.9.3., že šlo především o prostředek, který měl za cíl národnostní povzbuzení a boj proti germanizaci.

[220] Zpráva o činnosti O. K. Č. T. v roce 1913. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

Lokalizace Českého ráje byla výsledkem dlouhodobé snahy českých vlastenců, kteří se vymezovali vůči tehdejší lokalizaci Českého ráje – Paradies von Böhmen na Litoměřicku, což bylo území obývané převážně Němci. Nebylo možné, aby ráj a navíc Český ráj – ráj Čechů, patřil Němcům. Adeptů na nový Český rá“ bylo několik, nakonec však zvítězila krajina okolo Turnova, a to zejména proto, že šlo o území obývané Čechy, které hraničilo s územím obývaným Němci. Pomocí krajiny se tak názorně ukazovalo, že tam, kde končí „ráj“, tam začíná území, kde žijí Němci. Český ráj se měl stát hradbou, o kterou se měla zastavit vlna germanizace. Za přesun Českého ráje na Turnovsko se zasloužil především Václav Durych díky své cestopisné knize *Z českého ráje*. Další propagaci Českého ráje napomáhal Klub českých turistů v Turnově a Václav Kudrnáč ve svých novinách *Hlasy* a *Listy Pojizerské*.

Mým hlavním cílem bylo ukázat, jakým způsobem se formoval Český ráj coby nacionální konstrukt. Jedním z prvních a nejzásadnějších aktů, kterými začala realizace konceptu nacionální krajiny, byla stavba rozhledny na Kopanině. Ta měla sloužit jako symbol vymezení Českého ráje a zároveň jako stráž před Němci ze severní oblasti. Šlo o nákladný projekt, který byl dokončen ve velice krátkém čase, což svědčilo o závažnosti a naléhavosti stavby.

Dalšími akty, které utvářely Český ráj, bylo pořádání systematických výletů na Hrubou skálu. Tyto výlety byly vnímány jako národní poutě, neboť vedly přes Valdštejn, kde byl obdivován údajný jediný portrét vlasteneckého básníka Karla Hynka Máchy, a byly zakončovány na Hrubé Skále, neboť pod ní bylo dějiště slavné bitvy z Rukopisu Královédvorského z roku 1203, ve které Beneš Heřman pobil Sasíky táhnoucí z lesů od Zhořelce. O jak slavnou legendu se jednalo, dokazuje obraz o velikosti 10 x 8,5m od Mikoláše Alše, který byl vystaven na Národopisné výstavě československé v roce 1895. Cílem bylo posílení národního ducha a vlastenectví pomocí krajiny, která byla svědkem udatnosti českého národa. Legenda o portrétu Karla Hynka Máchy a legenda o bitvě pod Hrubou Skálou se s největší pravděpodobností nezakládají na pravdě.

Epistemologicko-metodologickým pozadím mé práce byl konstruktivismus. K Českému ráji jsem přistupovala jako ke konstruktu, který byl vytvořen regionálními vlastenci za účelem národní agitace. Analyzovala jsem ty procesy, které vytvořily a upevnily konstrukt Českého ráje. Šlo zejména o níže uvedené procesy.

Paralelně se vznikem a propagace Českého ráje se posilovala a šířila legenda o Kalichu. Šlo o místo v Besedických skalách, které mělo být svědkem slavné české

minulosti. Měli se zde ukrývat čeští bratři po bitvě na Bílé Hoře. Jak jsem ukázala, legenda byla výmyslem Jindřicha Erazima Vitáska, který následně tuto legendu sám šířil.

Riegrova stezka, vybudována v roce 1909, měla též vymezovat Český ráj, neboť kopírovala hranici mezi Čechy a Němci. Turista, který po ní kráčel, měl pohybem v krajině symbolicky napodobovat Riegrovu životní cestu – jeho myšlenky, činy a lásku k vlasti a českému lidu.

Na Kozákově, nejvyšším vrcholu Českého ráje, měla stát Riegrova mohyla. Její stavba byla považována za důležité téma, ale projekt nebyl z mnoha různých důvodů realizován. Nicméně vytrvalost a naléhavost, s jakou byla stavba mohyly diskutována, svědčily vzhledem k její pozici na nejvyšším místě Českého ráje, o její důležitosti. To, že se po první světové válce změnil projekt stavby mohyly ve stavbu turistické chaty, považuji za důkaz změny pojetí krajiny Českého ráje.

Měla jsem za cíl nahlédnout dva pohyby v krajině, a to jak člověk působí na krajinu a jak krajina působí na člověka. Více jsem popsala ten první, ve kterém člověk v krajině něco činí – přetváří ji, tematizuje, komercializuje a v mém případě zejména nacionalizuje. Převážná část mého projektu se zaměřovala na tento konstruktivistický aspekt v krajině Českého ráje. Položila jsem si však i otázku, do jaké míry nalezl koncept Českého ráje oporu v krajině, a k odpovědi na ni se váže onen druhý pohyb v krajině, který jsem popsala jako „pohyb, ve kterém krajina působí na člověka“. V letech kolem vzniku Českého ráje totiž identifikujeme snahu, aby byl Český ráj ze severu ohraničen Ještědem. Idea byla původně taková, že by Český ráj byl jednotným krajinným celkem, vymezeným krajinnými dominanty Troskami a Ještědem. I přes počáteční snahu to však v případě Ještědu nebylo možné. Ještěd s Libercem a Jabloncem byl z nacionálního hlediska velice konfliktní, proto nezapadal do konceptu Českého ráje. Tato konfliktní situace na Ještědsku však byla zřejmá odedávna, a tak snaha o zahrnutí Ještědu, jako mezníku Českého ráje, může svědčit o jisté působnosti a svébytné aktivitě Ještědu samého. Trosky, podobně jako Ještěd, jsou též krajinnou dominantou viděnou ze širokého okolí, a jsou vyloženě vhodným adeptem k vymezení určité oblasti. Nicméně v jejich případě byla situace poněkud odlišná. Zde se nejednalo o žádnou národnostně konfliktní krajinu, a tak se Trosky staly jižním mezníkem Českého ráje. Avšak zajímavé na Troskách je to, že k nim nebyla vztažena ani vykonstruována žádná nacionální legenda podobná těm, které vznikly pro Hrubou Skálu a Kalich. Nacionální konstrukt samozřejmě nemusel být vztažen ke každému kousku Českého ráje, ale je zajímavé, že tomu se tak nestalo v případě takové dominanty, jakou byly Trosky. Naopak Trosky jako by se této snaze vzpouzely. Domnívám se, že v případě

Trosek a Ještědu se ukazuje ten pohyb v krajině, kdy krajina působí na člověka. A tak, spíše na okraji mého diplomního projektu, ukazuji na to, že v krajině kromě působení člověka dochází i k pohybu, kdy krajina působí na člověka a kdy se vzpouzí jeho záměrům (obr. 17).

Použitá literatura a prameny

BERGER, Peter a LUCKMANN Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

COGAN, Miroslav. Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší.* 1996, č. 9. ISBN 80-901284-6-7.

COGAN, Miroslav. Český ráj malovaný. In: *Od Ještěda k Troskám*. 2000, č. 5+6. ISSN 1214-1798.

ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007. 239 s. ISBN 80-86527-19-0.

ČERNOVICKÝ, Ludvík. *Pohádky a báje z Českého ráje*. Vysoké mýto: [s. n.] , 1937. 64 s.

DOORMAN, Marten. *Romantický řád*. Praha: Prostor, 2008. 310 s. ISBN 978-80-7260-191-2.

DUNCAN, James a DUNCAN, Nancy. (Re)reading the landscape. In: *Enviroment and Planning D: Society and Space*. 1988, č. 6. ISSN 0263-7758.

DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V. Durych, 1886. 320 s.

DURYCH, Václav. *Z českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. 171 s.

GELL, Alfred. Art and Agency: an anthropological Tudory. Oxford: Clarendon Press, 1998, 271 s. ISBN 0-19-828014-9.

GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.

HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. In: *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z Českého ráje a Podkrkonoší ; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.

HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. 397 s.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, 1999. 199 s. ISBN 80-7106-298-7.

JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. In: *Od Ještěda k Troskám*. Turnov: Paměť Českého ráje a Podještědí. 2003, č. 3+4. ISSN 1214-1798.

KINSKÝ, František. *Vzpomínky z Kalicha: Přisp. K děj. Kalicha a jeho okolí*. Besedice u Malé Skály: F. Kinský, 1913. 21 s.

KRÁL, Mojmír. a kol. *Československá turistika*. Praha: Olympia, 1988. 148 s.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města: Turnov - Český Dub, české menšiny: Hodkovice, Jablonec n. N:, Liberec, Český Rumburk, Tanwald*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1890.

KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. 133 s.

KUDRNÁČ, Václav. *Výletní list Českého ráje.* V Turnově: V. Kudrnáč, [1907]. 48 s.

MOSER, František. *Pěší turistika*. Praha: Olympia, 1981. 124 s.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

NOVOTNÝ, Miloslav. *Portrét Karla Hynka Máchy*. Praha: Družstevní práce, 1936. 55 s.

PEKAŘ, Josef. Hrubá Skála v Rukopise Královédvorském. In: *Listy Filologické*. 1896.

PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*: *Kus české historie*. Vyd. 4., Praha: Československý spisovatel, 1970. 341 s.

PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. 14 s.

SCHEYBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. 154 s. ISBN 978-80-903033-8-6.

Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského. Praha: Národní Republika, 1934. 71 s.

SVOBODA, Milan. Českým rájem v létě 1846. In: *Od Ještěda k Troskám*, 2000, č. 5+6. ISSN 1214-1798

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: Kudrnáč, 1906, 111 s.

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Pověst. In: *Český ráj*. 1913, č. 4.

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Nepravda. In: *Od Ještěda k Troskám*. 1923, č. 1.

ŠIMON, Jan. *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1900. 93 s.

TILLEY, Christopher. *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. 1st pub Oxford: Berg, 1994. 221s. ISBN 1-85973-076-0.

WALDHAUSER, Jiří a DAVID, Václav. *Český ráj očima archeologie*: *300 tajemných míst a jejich příběhy*. Liberec: Knihy 555, 2006. 215 s. ISBN 80-86660-15-X.

WENIG, Adolf. V Českém ráji: Příroda a lid, památky umění, pověsti a dějinné příběhy. Praha: Nová osvěta, 1947, 202 s.

Archivní zdroje

Knihy zápisů ze schůzí OKČT v Turnově I-III. 1892 – 1914. nesign. Státní okresní archiv Semily.

Periodika

Český ráj. Turnov: V. Kudrnáč, 1907-1914

Hlasy Pojizerské: Časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo--Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému. Turnov: Gustav Lamboy, 1886- 1948.

Listy Pojizerské: Časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému. Turnov: Václav Kudrnáč, 1886-1948.

Od Ještěda k Troskám: Vlastivědný sborník českého severu. Turnov: Učitelské jednoty v Turnově a v Čes. Dubě, 1922-1938.

Od Ještěda k Troskám: Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí: Českodubsko, Mnichovohradišťsko, Sobotecko, Turnovsko a Železnobrodsko. Turnov: Nadace Fond Českého ráje, 1994-. ISSN 1214-1798.

Z Českého ráje a Podkrkonoší. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1988-. ISSN 1211- 975X.

Internetové zdoje

CANTERO, Nicolás, Ortega. Landscape and identity: The vision of Ccastile as a national landscape (1876-1936). *Boletin de la A.G.E.*.2009, č.51 s. 379 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0212-9426. Dostupné také z: http://age.ieg.csic.es/boletin/51/17-ORTEGA.pdf

COSGROVE, Denis, E. *Social formation and symbolic landscape*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1998, p. 1. [cit. 2012-04-16]. ISBN 0-299-15514-5. Dostupné také z: http://books.google.cz/books?id=NrD2-

DUŠEK, Libor. Tajemní spiritisté. *Časopis Krkonoše. Jizerské hory*. 2010. [cit. 2012-04-16]. ISSN 1214-9381. Dostupné také z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11043&Itemid=34

JANOUŠOVÁ, Jaroslava. Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. *Země světa*. 2003, č 3 [cit. 2012-04-18]. ISSN 1213-8193. Dostupné také z: http://www.zemesveta.cz/archiv/rocnik-2003/cesky-raj-4-2003/352-3/pobiti-sasiku-pod-hrubou-skalou

JENČ, Petr. Fenomén skalních rytin. *Časopis Krkonoše. Jizerské hory*. 2010. č. 1. [cit. 2012-04-18]. ISSN 1214-9381. Dostupné také z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=10775&Itemid=34

VAŠÁT, Petr. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWEBZIN*, 2008, č. 2-3 [cit. 2012-04-16]. ISSN 1801-8807. Dostupné také z: http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konst

ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.

http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/

http://www.kct.semily.cz/turisticke-zajimavosti/kozakov-riegrova-chata/

http://www.euroskop.cz/8613/12203/clanek/ucelovy-svazek-nebo-hodnotove-spolecenstvi

http://www.navejprezi.cz/historie.php

http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jeschken_1900.jpg

http://svatosovi.bloguje.cz/797657-cesky-raj.php

http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/52

http://drpalik.mypage.cz/menu/fotografie/obrazky-reliefy-vyklenky-a/letopocty-a-napisy

http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-jablonec-nad-nisou/besedice.html

http://www.orloj.eu/cs/orloj_manes_kalendar.htm

Přílohy

Obr. 1 „Poutník nad mořem mlhy“ od Friedricha davida Caspara 79
Obr. 2 Inzerce na knihu Václava Durycha v Hlasech pojizerských 79
Obr. 3 Rozhledna Kopanina 80
Obr. 4 Ještěd kolem roku 1900 80
Obr. 5 Obraz Jana Křtitele v kapli na valdštejně, údajný portrét Karla Hynka Máchy 81
Obr. 6 Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou od Mikoláše Alše 81
Obr. 7 Kalich 82
Obr. 8 Pomník odboje poblíž Kalichu 82
Obr. 9 Provolání „K českému lidu“ 83
Obr. 10 Riegrova mohyla na Kozákově podle Prouskovy představy 83
Obr. 11 Záložka Durychovy knihy „Z Českého ráje“ 84
Obr. 12 Reklamní plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů v Turnově 84
Obr. 13 Přední strana Listů Pojizerských z r. 1888 85
Obr. 14 Liebscherovo zobrazení Trosek 85
Obr. 15 Mánesovo zobrazení Trosek na kalendářní desce Orloje 86
Obr. 16 Dřevoryt ke stému výročí narození B. Smetany 86
Obr. 17 Zobrazení Českého ráje 87
Text. příloha 1 Beneš Heřmanov 88

Obr. 1 „Poutník nad mořem mlhy“ od Friedricha Davida Caspara

Zdroj: http://www.euroskop.cz/8613/12203/clanek/ucelovy-svazek-nebo-hodnotove-spolecenstvi [cit. 2012-05-02]

Obr. 2 Inzerce na knihu Václava Durycha v Hlasech pojizerských

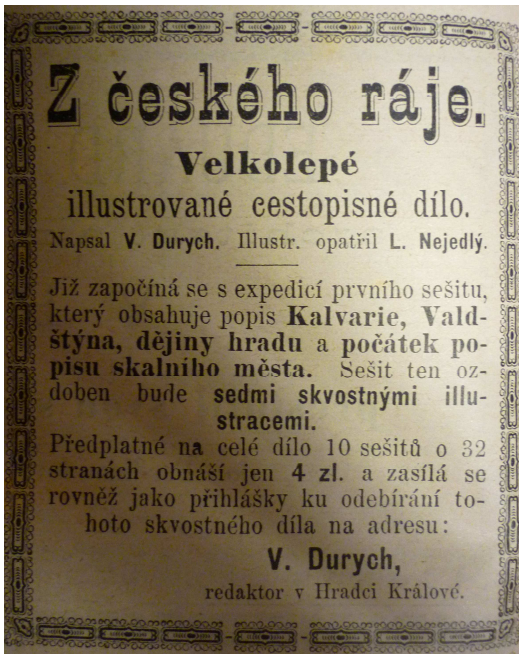

Z českého ráje.

Velkolepé

illustrované cestopisné dílo.

Napsal **V. Durych.** Illustr. opatřil **L. Nejedlý.**

Již započíná se s expedicí prvního sešitu, který obsahuje popis **Kalvarie, Valdštýna, dějiny hradu** a **počátek popisu skalního města.** Sešit ten ozdoben bude **sedmi skvostnými illustracemi.**

Předplatné na celé dílo 10 sešitů o 32 stranách obnáší jen **4 zl.** a zasílá se rovněž jako přihlášky ku odebírání tohoto skvostného díla na adresu:

V. Durych,

redaktor v Hradci Králové.

Zdroj: *Hlasy Pojizerské*. 1886, č.14, s. 6.

Obr. 3 Rozhledna Kopanina

Zdroj: http://www.pohlednice.sbiram.cz/8889,cz_20-jablonecko-rozhledna-na-kopanine-cca-1925.html [cit. 2012-05-02]

Obr. 4 Ještěd kolem roku 1900

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jeschken_1900.jpg [cit. 2012-05-02]

Obr. 5 Obraz Jana Křtitele v kapli na Valdštejně, údajný portrét Karla Hynka Máchy

Zdroj: http://svatosovi.bloguje.cz/797657-cesky-raj.php [cit 2012-05-02]

Obr. 6 Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou od Mikoláše Alše

Zdroj: http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/52 [cit. 2012-05-02]

Obr. 7 Kalich

Zdroj: http://drpalik.mypage.cz/menu/fotografie/obrazky-reliefy-vyklenky-a/letopocty-a-napisy [cit. 2012-05-02]

Obr. 8 Pomník odboje poblíž Kalichu

Zdroj: http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-jablonec-nad-nisou/besedice.html [cit 2012-05-02]

Obr. 9 Provolání „K českému lidu“

Zdroj: Knihy zápisů ze schůzí OKČT v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Obr. 10 Riegrova mohyla na Kozákově podle Prouskovy představy

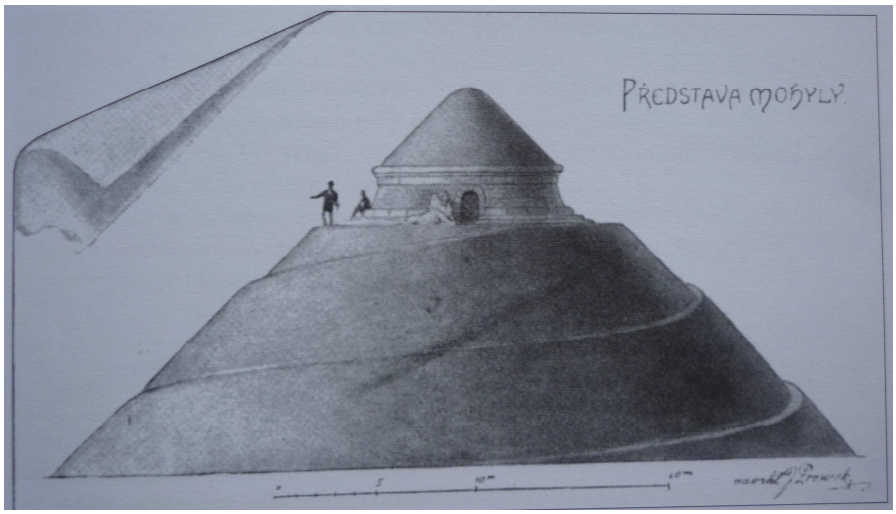

ZDROJ: HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.

Obr. 11 Záložka Durychovy knihy „Z Českého ráje“

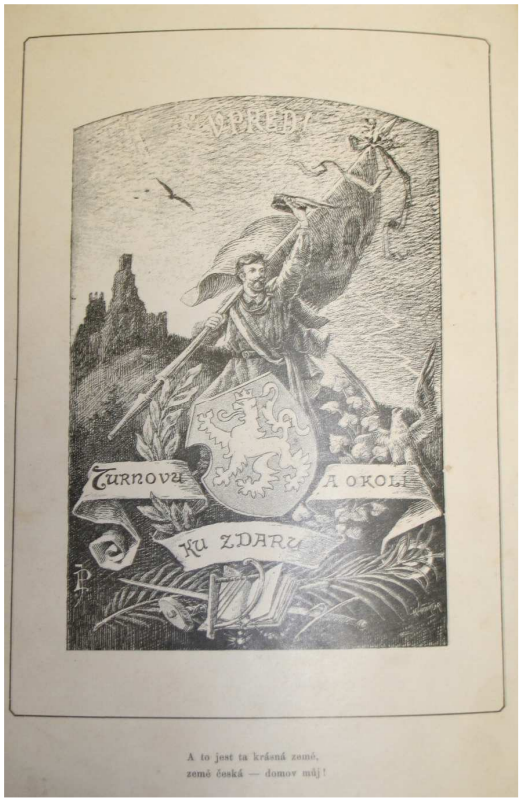

Zdroj: DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886, záložka.

Obr. 12 Reklamní plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů v Turnově

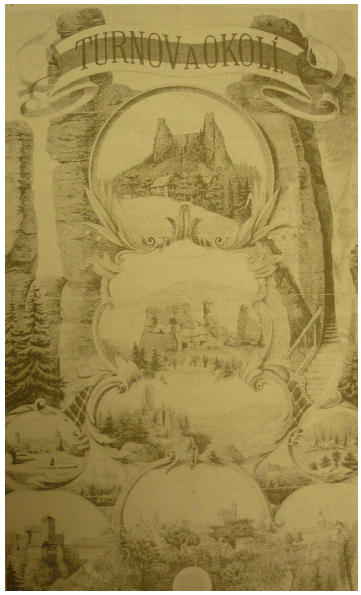

Zdroj: JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. *Od Ještěda k Troskám*…Turnov: Paměť Českého ráje a podještědí. 2003, č. 3+4. s. 73.

Obr. 13 Přední strana Listů Pojizerských z r. 1888

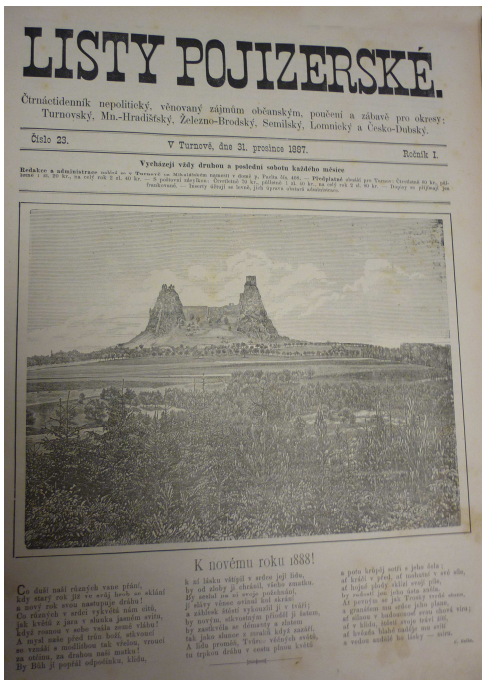

LISTY POJIZERSKÉ.

Čtrnáctidenník nepolitický, věnovaný zájmům občanským, poučení a zábavě pro okresy: Turnovský, Mn.-Hradišťský, Železno-Brodský, Semilský, Lomnický a Česko-Dubský.

Číslo 23. V Turnově, dne 31. prosince 1887. Ročník I.

Vycházejí vždy druhou a poslední sobotu každého měsíce

K novému roku 1888!

Zdroj: *Listy Pojizerské*. 1888, č. 22, s. 1.

Obr. 14 Liebscherovo zobrazení Trosek

Zdroj: Knihy zápisů OKČT v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Obr. 15 Mánesovo zobrazení Trosek na kalendářní desce Orloje

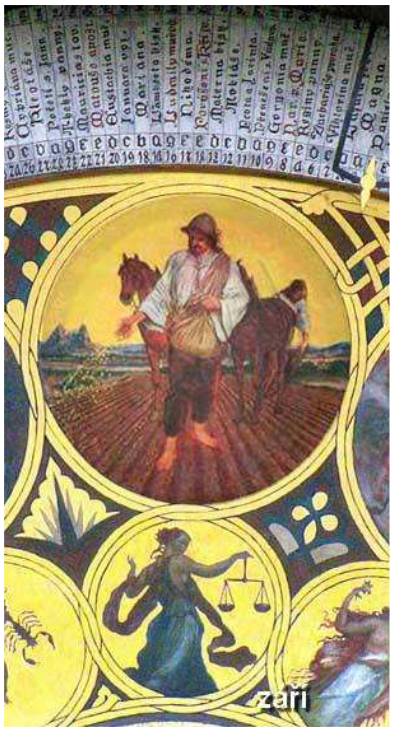

Zdroj: http://www.orloj.eu/cs/orloj_manes_kalendar.htm [cit. 2012-05-02]

Obr. 16 Dřevoryt ke stému výročí narození B. Smetany

Zdroj: *Od Ještěda k Troskám*. 1924, č. 5+6, s. 163.

Obr. 17 Zobrazení Českého ráje, ze kterého jsou patrné oba pohyby v krajině. V popředí je hruboskalské skalní město, dějiště slavné bitvy z rukopisů, což je zobrazení onoho pohybu v krajině, kdy člověk působí na krajinu. Zobrazení dominují Trosky, což je zachycení pohybu, kdy krajina působí na člověka.

Knihy zápisů ze schůzí O. K. Č. T. v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Text. příloha 1 Beneš Heřmanov

Beneš Heřmanov

Aj, ty slunce, aj slunečko,
ty-li jsi žalostivo?
čemu ty svietíš na ny?
na biedné ludi?

Kdě jest kněz, kdě lud náš braný?
K Otě daleko zajel.
Kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice?
Dlúhým tahem Němci tahú,

A sú Němci Sasíci,
Ot Zhořělských dřevních hor
v naše krajiny.
Dajte, nebožátka, dajte
Střiebro, zlato, zbožice;

paky vám vyžehajú
Dvory, chyžice.
A všecko nám vyžehachu,
střiebro, zlato pobrachu,
hoviedce otehnachu,

Dále k Troskám jdú.
Netužte, kmetie, netužte,
už nám travička vstává
Tako dlúho stúpaná
cuzím kopytem

Víte věnce z polských květóv
svému vyprostiteliu.
Osenie sě zelená,
Promění sě vše.
Ručě sě proměníše.

Aj, ta Beneš Heřmanóv
tajno lud v hromadu zve
protiv Sasíkóm.
Splučechu sě kmetští ludé
V lese pod hrubú skalú.

Však za oružie jmě cep
Protivo vrahóm.
Beneš, Beneš v předu jede
za ním veš lud drážlivý.
Pomstu, pomstu volá,

všem Sasóm plenicím!
Aj, ta hněvy uchvátichu
krutosti obě straně,
vzbúřichu sě v útrobách
rozezlených muž,

rozohnichu zraky jejú
protiv sobě strašivo.
Vztanú kyji nad kyje,
kopie nad kopie.
Sraziště tu obě straně

jakž by les v les se valil;
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev.
Vzezvuče skřiek hróznonosný,
poplaši veš zvěř lesklý,

vše nebeská letadla
až po třetí vrch.
Rozléha se po úvalech
ot skalnatých hor
tu ráz kyjev, tu mečev,

jak kot vetchých dřev.
Tako stasta obě straně
protiv sobě bez hnutia
na zasazenú patú
na pevnú lýtkú.

Obráti sě Beneš vzhúru,
kynu mečem na pravo,
tamo sě síla hrun;
kynu na levo,
i v levo búříše síla;

ot zad na skalnatý lom,
i z loma vše kamanie
na Němce vrhú.
Jde pótka z chluma v rovniu;
i by Němcem úpěti,
i by Němcem prnúti
i pobiti jim.

Zdroj: Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského. Praha: Národní Republika, 1934. s. 23-25.